

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 6

Sayı/Issue

1

Ocak/January 2020

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 6 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2020 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR BAŞYARDIMCISI/Chief Assistant Editor
Eyüp BULUT

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	4
Selçuklu Sultanları, Aydın Usta Talha ÖZDEMİR	5
Türklerin Savaş Sanatı, Ahmet N.Özdal Mustafa URAL	7
Selahaddin Eyyubi, Abdul Rahman Azzam, Çev. Pınar Arpaçay Ayşe ÇEKİÇ	10
Timurlular Orta Asya'nın Parlak Devri, İsmail Aka Özgür UYSAL	13
Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı, Esra Özsüer Salih AKIN	16
Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı, Mehmet A. Okar, Haz. Ahmet M. Okar Esmenur EYÜPOĞLU	20
Padişah Hizmetine Adanan Hayatlar: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları Samettin BAŞOL, Vildan ŞAHİN	23
Arş İleri: Asakir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler, Mehmet M. Sunar Coşkun YILDIRIMTÜRK	33
Güç ve Diplomasi: Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid, Musa Gümüş Rabia YÜKSEL	39
Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu, Mustafa Balcıoğlu, Sezai Balcı Alper KANDEMİR	43
Osmanlı'da Devlet Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar, Mehmet Turgut Fatma Betül GÜLER	46
Suriye ve Filistin Mektupları, Yusuf Akçura, Haz. İsmail Türkoğlu İsmail KÜÇÜKKILINÇ	51
Sarıkamış Harekâtı, Yavuz Özdemir Ragıp REİS	58
100 Soruda Sarıkamış Harekâtı, Tuncay Öğün Yenal ÜNAL	62
Kut Almış Ordunun Zaferi Kut'ül-Amare, Erhan Çiftçi Beyza ERTEN	68
Kut'ül-Amare 1916 Olaylar, Hatıralar, Olaylar, Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan Furkan Ali SEVİM	71

Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak, Mehmet Beşikçi Sinan TEZEL	76
Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, Bayram Sakallı Mustafa Halil AYDIN	81
Türkçülüğün Esasları, Ziya Gökalp Merve Nur AKBAY	85
Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 1928-1935, Sinan Ateş, Yücel Namal, Muhibbe Erdoğan Beyza KÖSE	88
Manisa Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz 1920-2015, Prof. Dr. Nurettin Gülmez Bünyamin AS	92
Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü, Halil Berktaş Hasan Hüseyin TOHUMCU	96
CHP ve Taşra 1930-1950 Akdeniz Bölgesi Cild 1, Cemil Koçak A. Yavuz ERGUN	101
Türkistan Seyahatnamesi, Emel Esin Zafer SARAÇ	107
20. Yüzyılda Köylü Savaşları, Eric R. Wolf, Çev. Cem Somel Şevval SEVİMLİ	111
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW	115

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Selçuklu Sultanları

Aydın Usta

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019, 271 Sayfa, ISBN: 978-605-7800-13-8.

Talha ÖZDEMİR*

“*Selçuklu Sultanları*” adlı eser, kitabın adıyla uyumlu içeriğe sahip olup kurulmuş olan Büyük Selçuklu, Suriye Selçuklu ve Türkiye Selçuklu sultanları hakkında özet bilgiler diyebileceğimiz konuları içeren bir çalışmadır. Kitabın muhteviyatından söz etmeden önce hem yazarı üzerine hem de Selçuklu dönemiyle ilgili yapılan çalışmalar üzerine durmak gerekirse; incelenen eserin yazarı Ortaçağ dönemi üzerine uzmanlaşmış Samaniler üzerine çalışmıştır ancak son dönemlerde üzerinde çalıştığı konular itibari ile Haçlı ve Selçuklular hakkında eserler meydana getirmiştir. Selçuklular dönemiyle ilgili son dönemlerde birçok araştırma-inceleme eserleri yoğun bir şekilde ortaya çıksa da genel okuyucuya direkt bilgi sağlayan bir eser mevcut değildir. Kitabın önsözünde de yazar bu hususa dikkat çekerek, amacını şu sözlerle ifade eder; “*Selçuklular hakkında yeni bir şey ortaya koymaktan ziyade fiillerini bir bütün halinde ve en temel şekilde okuyucuya aktarmaktır.*”¹ Bu bağlamda eserde sultanlar hakkında bir künye oluşturularak; doğum, ölüm, hükümdarlık tarihleri, aile üyeleri, unvan ve lakapları verilmiştir. Künye bilgisinin yanı sıra dönemlerinin genel özellikleri, şahsiyetleri, çağdaşları olan hükümdarlar ve dönem kronolojisi gibi bir tema üzerine kurulmuş çalışmadır. Eser kısa bilgiler üzerine kurgulanmış ve Selçuklu Sultanları üzerinden Selçuklu

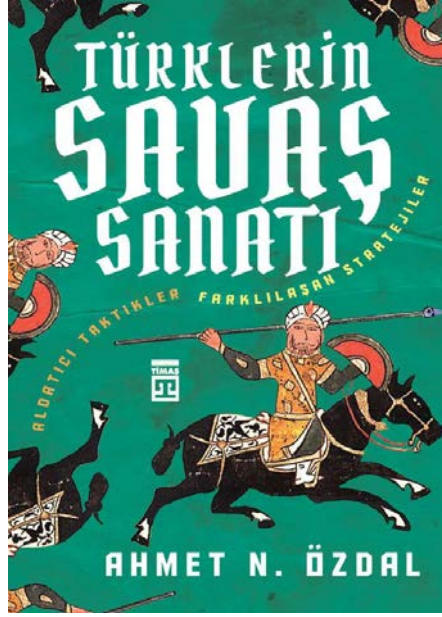
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, talha199453@gmail.com

¹ Aydın Usta, Selçuklu Sultanları, Yeditepe Yayınevi, 2019, s 7.

dönemini hafızalarda haritalaştırmaya yardımcı olmaktadır. Eserin dili ise kitle olarak genel topluma hitap ettiği için sade ve içerik olarak fazlasıyla görseller ile donatılmıştır.

Konusu ve içeriği itibari ile incelenen eser, öncelikle kronolojik sırayı takip ederek Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından olan "Sultan Muhammed Tuğrul Bey" den başlayarak Irak Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Kirman Selçuklu, Suriye-Filistin Selçuklu, Halep Melikliği, Dimaşk Melikliği hükümdarlarını sırasıyla anlatmaktadır. Anlatılan hükümdarlar arasında ön plana çıkan Alp Arslan, Melikşah, Muhammed Tapar, Süleymanşah, Kılıç Arslan, Alâeddin Keykubad gibi isimler mevcuttur. Bunların hepsine ek olarak sultanın kişilik özellikleri de verilerek siyasi bir tarih yazımının yanı sıra okuyucuyu zinde tutacak bilgilerde sunulmaktadır. Ayrıca Çağrı Bey, İbrahim Yınal, Nizamülmülk, Artuk Bey, Ömer Hayyam, Terken Hatun, Hasan Sabah, İmameddin Zengi, Çaka Bey, Selahaddin Eyyubi gibi sultanların hüküm sürdükleri dönemlerde önemli olan şahsiyetler hakkında bilgiler de vererek dönemi yalnızca iktidar değil çevresindeki isimlerle yorumlama imkânı vermektedir. Her hükümdar sonunda siyasi olayları tek cümlelik maddeler halinde kronolojik olarak eklemişlerdir ve de her sultanın çağdaşı olan diğer ülke hükümdarlarını içeriğinde bulundurmaktadır. Eser bir bakıma büyük puntolarla Selçukluyu insanların zihnine yerleştirmek için hem görsel olarak donatılmış hem de bazı bölümlerinde hükümdarlara ait sözler yahut olaylar olay akışı dışında içeriğe eklenmiştir. Elbette tüm Selçuklu sultanlarına erişmek kolay olmadığından ve Selçuklu dönemine ait belge azlığından ötürü eksik kalan bilgiler olabileceği gibi her devlette aynı oranda hükümdarlar anlatılamamıştır. Yalnızca tarihte de üzerinde en çok durulan iki devlet olan Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu sultanlarının muhteviyatı daha fazladır. Eserin iddiası aslında bir öğretilerdir. Çünkü akademik bilgilere toplumun uzaklığı ve kolay öğrenilebilir ve okunabilir bilgilerin gündemde olması kitabı bir öğreti dizisi içerisine yerleştirmiştir. İçerisinde kullanılan haritalar, fotoğraflar, resimler ve hükümdarlara ait sikkeler bu öğretiyi simgeleştirmektedir. Eserin eksik kalan kısmını tanımlarsak belki okuyucuyu bilgi açısından doyurucu gelmeyebilir ve siyasi olayların detaylarının eksik olduğu düşünülebilir. Nitekim olayların detaylı anlatımı eserde yer almamaktadır ve temel bilgilere sahip olmayan kişiler bu anlamda bazı kısımlarında konudan kopabilir. Görsellerin fazlalığı her ne kadar olumlu bir katkı sağlamış gibi görünse de içeriğinin bilgi vermekten çok satış kaygısı barındırdığı algısı oluşturmaktadır. Ayrıca bu görseller baskı kalitesi açısından özenli görseller olmayıp baskı kalitesini düşürmüştür.

Eserin incelenmesinde son olarak şunlar ifade edilebilir; Türklerin Orta Asya coğrafyasından Anadolu'ya uzanışında etkili olan Selçuklu devletlerinin hükümdarlarının panoramik ve detaysız aktarımı ile eser bize Selçuklu devletlerinin genel çerçevesini çizmiştir. Yukarıda çok kez bahsedilen kısa ve öz bilgiler ile donatılması yönünden kolay okunabilmesi yönüyle okuyucu açısından olumlu olan eser, bilgi kısırlığı ve söz edilen görsel fazlalığı ile bir dergi havasında olmasından dolayı eleştirilebilir.

Türklerin Savaş Sanatı

Ahmet N. Özdal

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 238 Sayfa, ISBN: 978-605-08-3020-0

Mustafa URAL*

Ortaçağ'da ekonomi, sosyal yaşam ve askeri tarih üzerine çalışmaları olan Özdal, kaleme aldığı bu eserde Türklerin özellikle 11-14. Yüzyıllar arasında giriştikleri savaşları, ordularını, silahlarını ve stratejilerini ayrıntılı ve ilgi çekici bir şekilde ele almıştır. Türk askeri tarihi hakkın da çok önemli ve değerli bilgiler sunulmuştur. Yazar üç bölüme ayırdığı eserin ilk bölümünde ordular ve savaşçıları, ikinci bölümünde silahları, üçüncü ve son bölümünde ise stratejileri ele almaktadır.

Eserin giriş kısmında ordu kavramı üzerinde durulmuş, halkın askerliğe bakışına ve ordu millet anlayışına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde yazarın ilk değindiği konu orduları oluşturan unsurlar olmuştur. Devletlerin çoğunluğunun ordusunu Türklerden oluşturduğu vurgulanırken, Anadolu Selçuklu devletinde olduğu gibi birçok farklı unsuru bünyesinde barındıran orduların olduğu da belirtilmiştir. İleri ki bölümde daha geniş olarak ele alındığını gördüğümüz kılıç, ok, kalkan kullanışlarına ve at üzerindeki hünerlere bu bölüm de kısa bir şekil de değinilmektedir. Özdal, Türk savaşçıların disiplinlerini, devlete ve bağlı oldukları hükümdara olan bağlılıklarını sağlayan adı konulmamış kanunlar olduğu söylemektedir. Göçebe ve yerleşik kökenli savaşçıların yetiştirilmesindeki farklılıklardan bahsedilirken bunun yanı sıra Selçuklu gulamlarının,

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, mustafa.urall@hotmail.com

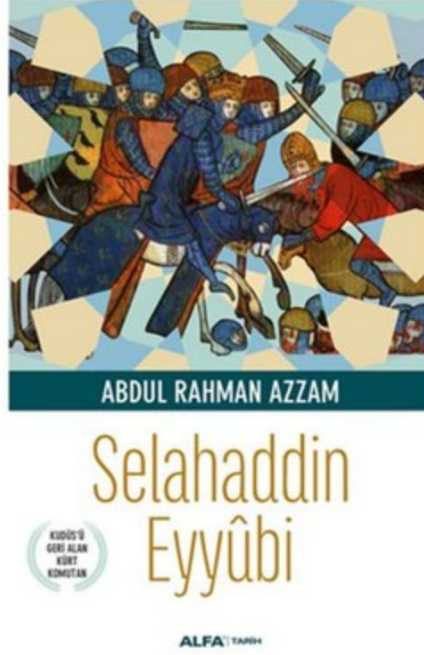
Memlûk savaşçılarının ve Osmanlı yeniçerilerinin yetiştirilmesindeki benzerlikleri de örneklerle anlatmaktadır. Ordunun yol alırken karşılaştığı zorluklara ve bu zorluklarla mûcadele, yola çıkarken yapılan hazırlıklara, dair geniş bilgiler verilmiştir. Özdal, çok fazla malzemenin ordunun ilerleyişini yavaşlattığına ve levazımın ağırlığının bir yerde olumsuz sonuçlar doğurduğunu örneklerle anlatmış. Ancak bunun yanı sıra, sefere çıkan tüm orduların yanlarında götürdükleri mancınık ve silah depolarının her zaman için ihtiyaç duyulandan fazla yer işgal etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ordunun yol alırken tercih ettiği yerlerin coğrafi ve fiziki özelliklerine ve ilerleyiş için elverişli yerlerin avantajlarına değinilmektedir. Savaşların ve kuşatmaların beklenenden uzun sürmesinin yaşattığı olumsuzluklara ve bunlara dair alınan önlemler de anlatılmaktadır. Savaşa getirilen kısıtlamalar üzerinde durulmuş, bunların en önemlisinin cinsiyetlerin dağılımı olduğunu söylemektedir. Birinci bölümün sonun da ise girişilen harekâtların sekteye uğramasının veya iptal edilmesinin gerekçelerinin neler olduğuna dair tarih den örnekler verilerek akıcı bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur.

İkinci bölümde bir savaşçının sahip olması gereken gereçler üzerinde durulmuştur. İlk olarak bir savaşçı için çok önemli olan saldırı silahları üzerinde durulmuş. Yapılış ve etkili kullanılışlarına dair teknik bilgiler yer almaktadır. Diğer uygarlıklarının silahları karşılaştırma yapılıp avantaj ve dezavantajları aktarılmıştır. Saldırı silahlarından en çok üzerinde durduğu bileşik kavisli yaylar ve Türk kılıçları olmuştur. Bunların yanı sıra mızrak, savaş baltaları ve topuzun Türkler tarafından etkili bir saldırı silahları olarak kullanıldığını da vurgulamıştır. Saldırı silahlarından sonra savunma silahları üzerinde durulmaktadır. Bir savaşçının savunmasın da en etkili olan gereçler den olan Selçuklu ve ardıllarının kullandıkları zırh takımları anlatılmaktadır. Türklerin kullandıkları zırh takımlarının birbirine monte edilemeyen parçalardan oluştuğu buna karşın Avrupa'daki zırhların birbirine eklemeli ve daha ağır olduğunu söylenip bunların karşılaştırmaları yapılıp birbirlerine olan avantajları anlatılmaktadır. Türk miğfer ve zırhların nasıl süslendiği ve üzerindeki yazılar da koruyucu ayet, dua ve vefkler olduğu, zırhların altında savaşçıların vücutları zedelenmesin diye pamuklu kalın giysiler giydikleri vurgulanmıştır. Diğer önemli savunma gerecinden olan kalkanların yapıımı ve kullanılışı hakkında bilgiler de verilmiştir. Bu bölüm de ayrıca ordu da kullanılan hayvanlara da değinilmiş. At ve filin önemi, Türk atının diğer at cinslerinden ayrılan özelliklerine kısa boylu oluşuna ve bunun ona sağladığı avantaj ve dezavantajlara, atın yetiştirilme tarzına, kaç yaşına gelince kullanılmaya başlandığına dair bilgilerde verilmiştir. Yazar bu bölümde son olarak mancınık, neft ve baruta yer verip, bunların nasıl yapıldığını, çeşitlerini, kullanımlarını ve kısa tarihlerini anlatmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise stratejiler üzerinde durulmaktadır. İlk olarak sultanların stratejileri üzerin de durulup, sultanların fethedilen bölgeyi elde tutmak için halka karşı uyguladıkları stratejiler ve savaşlar da düşmana karşı uygulanan stratejiler ile siyaset oyunları örnekler ile aktarılmaktadır. Kale kuşatması ve savunmasının nasıl olmasına, kuşatma sırasında ne yapılması, savunma sırasın da ne yapılması gerektiğine dair bilgiler akıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Yazar savaş taktiklerini detaylı bir biçimde incelemiştir. Genel taktikler olarak bir bölüm sunmaktadır. Keşif için gönderilen öncü birliklerin amaçlarını ve düşmanı

nasıl yıprattıkları anlatılmıştır. Türklerin savaşta yaptıkları hareket ve manevraların ne anlama geldiğini örnekleriyle sunulmaktadır. Türklerin farklı düşmanlara karşı uyguladığı savaş taktikleri üzerinde durulmuştur. İlk önce Bizans'a karşı daha sonra haçlılara karşı olan savaş stratejisi örnekler ile anlatılmaktadır. Türklerin düşmanlarını baskı altına almak için uyguladığı psikolojik savaş üzerinde de durulmuştur. Türklerin düşman askerleri üzerine vızıldayan oklar atmaları, umulmadık anda karşılına çıkmaları, özellikle düşman hücum anların da harp sayhaları koparmaları karşıdakilere psikolojik bir baskı yaptığı aktarılmıştır. Yazar, Türklerin başarı ile uygulayıp düşmanlarına zor anlar yaşatıp onları yıprattığı çevirme harekâtı üzerinde önemle durmaktadır. Çevirme harekâtının sırrı çember içerisine alınan düşman askerini, bunu yapanların sayısı hakkında yanılığa düşürmek olduğunu vurgulamıştır. Bölümün sonun da okuyucular için son derece faydalı ve değerli olan Türklerin savaş taktikleri ve talimleri üzerine kitaplar ve bunları yazarlar üzerine bir anlatım vardır.

Anlatımın akıcı, yalın olması örnekler ile desteklenmesi okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği bir anlatım sunmaktadır. Kitabın sonuna eklenen görseller de son derece başarılı olup eseri daha keyifli bir hale getirmektedir. Türk askeri tarihi literatürüne katkı sağlamış önemli bir eserdir.

Selahaddin Eyyûbi

Abdul Rahman Azzam, Çev. Pınar Arpaçay

İstanbul, Alfa yayınları, 2015, 326 Sayfa, ISBN: 978-605-106-995-1

Ayşe ÇEKİÇ*

Selahaddin Eyyûbî ölümünün üzerinden sekiz asırdan fazla zaman geçmesine rağmen hala güncelliğini koruyan ve üzerinde düşünülüp kalem oynatılan tarihi bir şahsiyettir. Bugünden baktığımızda Ortaçağın insanı ve aynı zamanda bir devlet adamı olan Selahaddin'i anlamak için dönemin ruhunu kavramamız elzemdir. Zira Oscar Wilde'nin de dediği gibi “*bir insanın hayatında esas olan şey ne yaptığı değil etrafında gelişen efsanedir*” (s.9). Buradan hareketle

Selahaddin Eyyûbî'yi düşündüğümüzde geçen yüzyıllar bize onun esas kimliğini mi yoksa gerçeklikten biraz uzak ama asıl tarihe de bağlantılı olan yanını mı göstermektedir bunu sorgulamalıyız; bunu yaparken de tarihin bir beşeri bilim olmasından kaynaklı olan düşünsel sapma payını daima göz önünde bulundurmalıyız. Bu fikri elde ettiğimde şimdi sizlere tanıtıyor olduğum kitabı bitirmiş bulunmaktaydım.

Azzam'ın Selahaddin Eyyûbî üzerine kaleme aldığı biyografisi kısmen diğer Selahaddin biyografilerinden farklılık arz etmektedir. Azzam Selahaddin'in hayatını kaleme alırken onu bir

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, aaysecekcic@gmail.com- Araştırmacı, TÜBİTAK BİDEB 2211-A Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

mirasın takipçisi olarak düşünür. Bu miras Sünnî İslam algısıdır. Konuya dair mantık silsilesi şöyledir: Selçukluların Abbâsîlerî, Büveyhî baskısından kurtarıldıktan sonra halifeden onaylı sultan olma imajı yeni bir uyanışın başlamasına sebebiyet verdi. Bu Sünnî uyanış Şîî Fâtımîlerin Abbâsîlere karşı meydan okuduğu 11. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Daha sonra bu Sünnî doktrine uyanış Nizamiye medreseleri kanalıyla öğretilmeye başlandı. Sünnî İslam'ın devlet eli uygulanma ve temsil edilme düsturu Selçuklu siyasetinin merkezinde yer almaktaydı ve Selçuklular bu düsturu rahle-i tedrisinden geçen hanedanlara da öğretmeyi başardı. Cihad üzerine kurulu ve medreseler yoluyla destekli bu Sünnî uyanış Selahaddin Eyyubi'ye selefi Zengî hanedanlığından tevarüs etmiş meşru bir söyleme dönüştüğünde Eyyübî ailesi Selçuklu mirasına sahip çıkmış gözükmekteydi. Selahaddin Eyyübî Sünnî uyanış algısını toplum nezdinde Haçlılara karşı İslam birliğini savunucu bir lider vasfıyla oluşturmuştur. Selahaddin bu söylemi Haçlılara karşı savaş meydanında kullanmanın yanında; devlet merkezi Mısır'da Sünnî İslam'ın yerleşmesi adına medreseler inşa ettirirken de kullanmıştır.

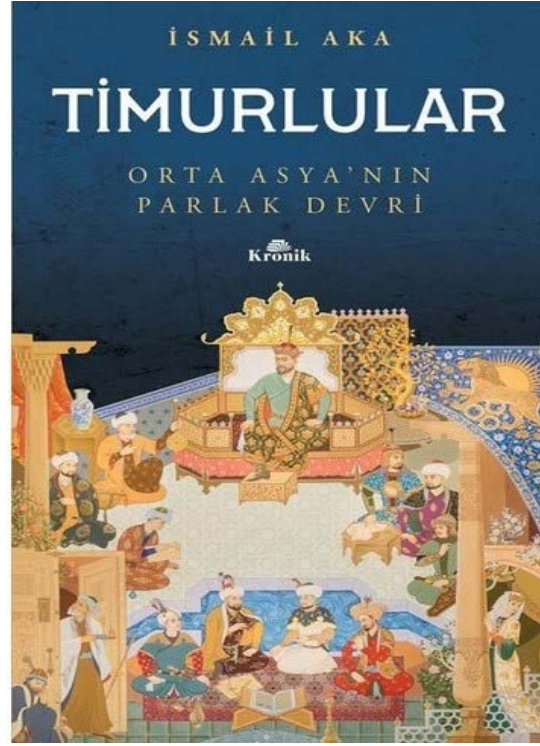
Selahaddin Eyyübî Mısır'da yönetimi ele geçirdikten sonra asıl odaklandığı nokta Suriye ve Mısır'ın siyaseten birleştirilmesi olmuştur. 1174 yılında Dımaşk sultanı Nureddin Mahmud Zengî'nin ölümü Selahaddin için önemli bir fırsat yaratmıştır. Haçlılar 11. Yüzyılın sonunda Kudüs, Urfa, Antakya ve Trablus'ta Latin devletleri kurmuşlardı. Bu sebepten Suriye ve Mısır'ın birleştirilmesi konusu Selahaddin için büyük önem arz etmekteydi. Nureddin Mahmud Zengî ölünce Selahaddin Eyyübî zaman zaman iç sorunlar zaman zaman da Haçlılarla savaşsa da Suriye'de hâkim konuma gelmek için kesif bir mücadele vermek zorunda kalacaktır. Önce Dımaşk'ı ardından Halep ile Musul'u ele geçirdiğinde Nureddin Mahmud'un ölümü üzerinden tam tamına 12 yıl geçmiş bulunuyordu. Ama Selahaddin bu süre zarfında asla yılgınlığa kapılmadan ve olabildiğince ılımlı bir politikayla Suriye topraklarını Mısır yönetimi altında birleştirmeyi başarmıştır.

Suriye ve Mısır birlikteliği Nureddin Mahmud'un büyük idealiydi ve şimdi bunu Selahaddin Eyyübî başarmıştı. Artık devamlı surette söyleme döktüğü "cihad"ı yapabilecek muazzam ölçüde bir orduya sahipti. Mısır, Dımaşk, Halep, el-Cezîre ve Musul'un askerleri emrine amade idi. 1187 Hittîn savaşı Selahaddin Eyyubi'nin İslam dünyasında kalıcı bir ad bırakmasına vesile oldu. Hittîn öylesine önemli bir zaferdir ki: Avrupalıların doğu topraklarına yaptığı Haçlı seferlerinin çıkış sloganı olan Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarma seferlerini yeniden başa sarmıştır. Zira III. Haçlı seferinde Avrupa'dan üç büyük imparatorun-Almanya/Fransa ve İngiltere- Kudüs'ü kurtarma arzusuyla geldiği aşikârdır. Bu seferde başarılı olunamasa da bundan sonraki seferler de Kudüs'ü kurtarma fikri üzerine inşa edilecektir. Ve Avrupa dünyasının zihninde Selahaddin Eyyübî Kudüs'ü İslam dünyasına geri kazandırdığı için silinmez (*bazen centilmen, biraz korkutucu ve çoğunlukla sevilmeyen*) bir yer edinecektir.

Azzam, Selahaddin'in siyasi ve askeri tarihini anlatırken Selahaddin'in akıl danışmanı Kadı Fadıl'ın önemine daima vurgu yapmaktadır. Bu vurgu Selahaddin'in yanı başında bulunan ve daima sözü

geçen bir devlet adamının niteliksel kimliğine de işaret etmektedir. Nihayetinde Kadı Fadıl bir din adamıydı ve cihad noktasında Selahaddin'i eleştirmekten de geri durmuyordu.

Azzam'ın eseri anlamlı bir önsöz, on beş bölüm, kaynakça, dizin ve dönemin Arapça kaynakları üzerine oldukça özet bir değerlendirmeden oluşmaktadır. Bir tarihi biyografi niteliğinde kaleme alınan eserde incelikli diplomasi ağlarının Abbâsî-Eyyûbî; Eyyûbî-Zengî; Haçlı-Eyyûbî ilişkileri çerçevesinde nitelikli değerlendirmesi, dönemin anlaşılması açısından eserin değerini bir kat daha arttırıcı özelliğe sahiptir. Sonuç olarak Azzam'ın eseri, Selahaddin dönemini Sünnî İslam çizgisinin kurgulanmaya çalışıldığı bir dönem olarak örneklendirmeler bağlamında ele almaktadır. Bunu yaparken zaman zaman Selahaddin Eyyûbî'nin zihin dünyasındaki denklemleri ve bürokrasi kanadının Selahaddin'in uygulamaya çalıştığı siyaset hakkındaki görüşlerini/eleştirilerini de yansıtmaktadır.

Timurlular Orta Asya'nın Parlak Devri

İsmail Aka

İstanbul, Kronik Yayınları, 2019, 200 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-16-7

Özgür UYSAL*

İsmail Aka'nın kaleme aldığı bu kitapta; Timurlular Devletinin sadece siyasi tarihine yer verilmemiş, kültür tarihi de önemli bir miktarda incelenmeye çalışılmıştır. Timur tarihini ele alan kitap, bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yazar konuya oldukça vakıf ve konunun zorluğuna rağmen dili oldukça sade ve akıcıdır. Timur'la başlayan eser onun seferleri ve ölümü sonrası devletin durumuna da ışık tutmaktadır. Yazar, 15.yüzyılın başında en kuvvetli imparatorluklarından olan, ancak 16.yüzyılda Timurluların neden felakete uğradıklarının nedenlerini okuyucuya aktarmıştır. Yazar Timurluların gerek devlet teşkilatında gerek imar faaliyetlerinde ne gibi önemli yeri olduğunu, kendinden sonraki devletleri nasıl etkilediğini de okuyucuya anlatmıştır.

Eser, Timur Devri, Timur'un ölümünden sonra hâkimiyet mücadeleleri, Şahruh Devri, Uluğ Beg Devri, Abdüllatif Devri, Abdullah Devri, Ebu Said Devri, Hüseyin Baykara Devri, Timurlular Devletinin idari,

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, uysalozgur123@gmail.com

iktisadi ve kültürel durumuna umumi bir bakış konulu dokuz başlık ile ele alınmış, incelenmiş ve okuyucuya aktarılmıştır.

İlk bölümü oluşturan ‘‘*Timur Devri*’’ adlı bölümde müellif, Timur’dan önceki durum ve Çağatay Devleti ismiyle bir giriş kaleme alarak, okuyucunun Timurlu dönemini daha iyi anlayabilmesi için bir zemin hazırlamıştır. Zira bu konulara temas etmeden böyle bir okuma yapmak güç olacaktır. Bozkır toplumlarında tek başına lider olmak yeterli değildir. Bir liderin gücünü meşrulaştırması için kendi soyunu bir hanedana uzatması gerekir. Yazar birinci bölümde Timur’un hangi soydan geldiğini, hangi boya mensup olduğunu iktidarını nasıl meşrulaştırdığını anlatmıştır. Burada müellif Rus tarihçi ve önemli Türkolog olan Barthold ve Zeki Velidi Togan’ın eserlerinden yararlanmıştır. Devamında Timur’un Harezm, Deşt-i Kıpçak, Horasan, Hindistan gibi bölgelere seferleri anlatılmıştır. Bu siyasi tarih anlatımında, okuyucuyu metinden koparacak, uzaklaştıracak kadar fazla özel isim geçmektedir. Bu da okuyucunun sıkılmasına neden olmaktadır. Okuyucu ve eser arasında bir kopukluk meydana getirmektedir. Bu kopukluğun önüne geçmek için her bölümün başına, temel isimlerin kısa kısa açıklamaları yazılabilir. Böylelikle okuyucu ve eser arasındaki kopukluğu engellemek pek mümkün olabilir.

Yine siyasi tarih anlatımının devamında Osmanlı Devletini derinden etkilemesi sebebiyle Ankara Savaşına değinilmiş ayrıntılı bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Bu tarih anlatısında Şami ve Yezdi ’nin zafernameleri gibi o devrin Timurlularını anlatan önemli kaynaklar kullanılmıştır. Son olarak yazar, Timur’un Doğu’ya yaptığı sefere değinmiş ve ölümünü anlatmıştır.

Timur’un ölümünden sonra hâkimiyet mücadeleleri isimli ikinci bölümde Timur’un ölümünden sonra mücadeleler ve iç çekişmeler anlatılmıştır. Yazar Timur’un ölümünden üç sene sonra Azerbaycan ve Irak-ı Acem’in nasıl elden çıktığını ve iç mücadelelerden dolayı Kara Koyunlu ve Osmanlı Devletlerinin bölgede nasıl güçlendiğini okuyucuya detaylı bir şekilde, sebep sonuç belirterek vurgulamıştır. Bu bölümde liderlerin ne kadar önemli olduğunu anlayabiliriz. Timur’dan sonra devlet hiçbir zaman eski gücüne kavuşamamıştır.

Şahruh devri isimli üçüncü bölümde ise yazar, Şahruh’un Timur’un ölümünden sonra siyasi sahneye çıkışını, öteki mirzaların beceriksizliğini, hâkimiyet mücadelelerinden nasıl muzaffer çıktığını okuyucuya aktarmıştır. Müellif, Şahruh zamanında Timurluların bütün savaşlardan galip gelmesine dayanarak Şahruh’un uzun süren saltanatını başarılı bulmuştur. Şahruh’un torunu Mirza Muhammed’in isyanı ve iç ayaklanmalar ayrıntılı olarak okuyucuya sunulmuştur. Görsel malzeme eserde hiç kullanılmamıştır. Buda eserin olumsuz yönlerinden bir tanesidir. Görsel malzeme ile bu bölümler, okuyucunun metinden kopmamasını, daha çok dikkatle okumasını pek tabi sağlayabilirdi.

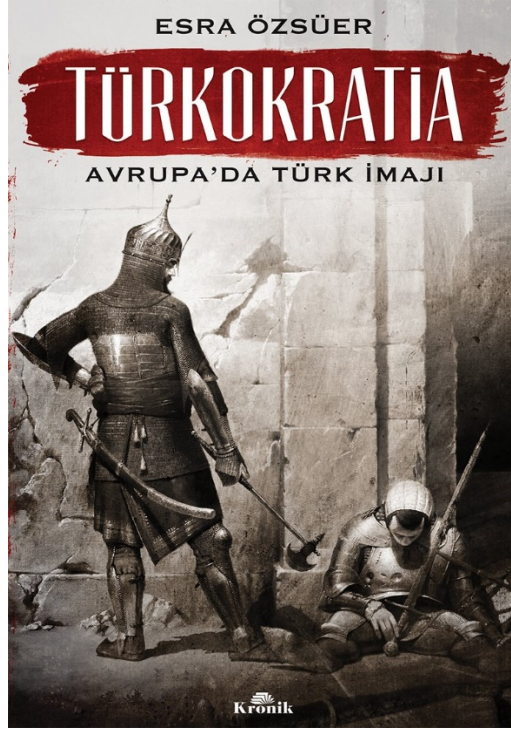
Uluğ Beg devri adlı dördüncü bölümde yazar, iç karışıklıklar ve mirzalar arası hâkimiyet mücadelelerini çok kısa olarak okuyucuya anlatmıştır. Bu anlatımın devamı olarak beşinci bölüm olan Abdülatif Devri, altıncı bölüm olan Abdullah Devri, yedinci bölüm olan Ebu Said Devri birkaç sayfa ile anlatılmış olup iç

mücadelelerden bahsedilmiştir. Bu bölümlerde yazar çok detaylı bir tarih yazımı kullanmamıştır. Okuyucu sıkmadan bu devirler anlatılmıştır.

Siyasi tarih anlatımının son bölümü olarak Hüseyin Baykara Devri okuyuculara sunulmuştur. Yazar bu bölümde de iç mücadeleleri ele almış, Özbeklerin Timurlu topraklarında ilerlemesini ve Hüseyin Baykara'nın ölümünü okuyucuya sunmuştur. İsmail Aka, dönemin önemli kaynaklarını bolca kullanarak ayakları yere sağlam basan bir siyasi tarih anlatısı ortaya koymuştur.

Son bölüm olan Timurlular Devletinin idari, iktisadi ve kültürel durumuna umumi bir bakış adlı bölümde, devlet teşkilatı, imar faaliyetleri, dini hareketler Çağatay Edebiyatı, resim ve süsleme ve Timurlu Musikisi alt başlıklar halinde okuyuculara sunulmuştur. Bu bölüm Timurlu Devletinin kendinden sonraki devletleri kültürel anlamda etkilemesi bakımından bize yol gösterici olmuştur. Timurlular devri için savaş ve kan ön planda dahi olsa bu bölüm Timurluların ne kadar kısa bir sürede gelişmiş olduğunun göstergesidir. Bu bölümün okuyucuda daha etkin bir iz bırakacağı kanaatinde olmak pek mümkün olmalıdır. Oldukça sade ve yalın bir şekilde, okuyucunun zevk alarak okuyacağı bölümlerden bir tanesidir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; Timurluların oluşumuyla başlayan ve devletin yükselişini, duraklamasını, çöküşünü ve kültürel hayatını açıklayan faydalı bir eserdir. Sayfa sayısı çok olmamasına rağmen oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. Kısa ve öz olan bu kitabı Timurlular hakkında genel bir fikir almak isteyen ve meraklı olan herkese tavsiye ediyorum.

Türkokratia Avrupa'da Türk İmaji

Esra Özsüer

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 375 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-72-3

Salih AKIN*

Türkokratia hakkında önemli noktalara değinmeden evvel yazar Esra Özsüer hakkında bazı bilgileri bilmemiz kitabı anlamamızda etkili olacaktır. 2015 yılında Atina Panteion Üniversitesi Siyaset Bilim ve Tarih Bölümü mezunu olarak doktorasını tamamlayan Özsüer, aynı zamanda Türk-Yunan Siyasi Tarihi alanında karşılaştırmalı çalışmalar yapmaktadır.

İmaj kelimesinin etimolojik kökenine yönelik bir anlatım ile kitaba giriş yapan Özsüer imajı, zihinde yaratılan resim olarak belirtmektedir. Tabii imaj bireyler ve toplumlar için aynı değildir. Bu durumda algının değişkenliği önemli bir etkidir. Belirli bir imajın oluşumunda ise kolektif bilinç etkisinden söz edilebilir. Tam da bu noktada öteki kavramı karşımıza çıkar. Çünkü imaj bir bakıma Öteki ile ilgili ifadelerin tümüne yöneliktir. Bu nedenle zihnimizdeki ifadeler kolektif bilincin bir ürünüdür. Bu gibi “Ben ve Öteki” arasındaki kimlik arayışlarına da değinen yazar, öteki'nin bizden olmayan, bilmediğimiz hatta korktuğumuz olarak açıklanabileceğini belirtmiştir. Örneğin Avrupa merkezli bakışa göre Siyahiler ve

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, slhkn60@gmail.com.

Yahudiler öteki'ni temsil ediyordu. Çünkü siyahiler bedenlerinde ışıktan yoksun, lanetli, Yahudiler ise dini, yazısı ve dili farklı topluluklardı.

Kavramsal değerlendirmelerin ardından Müslüman ve Türk algısı üzerinde duran yazar, 732 yılında Puvatya Savaşı'nda Müslüman ordularının durdurulmasının önemine dikkat çekmektedir. Neticede X. yüzyıl itibariyle Müslümanların cihadı artık bitmiş ancak Türklerin Müslümanlığa geçişi ile bu anlamda İslam yeni muhafızı ile tanışmıştır.

Batı algısında Türk imajının 1453 yılında İstanbul'un Fethi ile şekillendiği söylene de bu durum çok öncesine dayanmaktadır diyebiliriz. 1040 yılında cereyan eden Dandanakan, 1071 yılında Anadolu kapılarının açıldığı Malazgirt ve 1453 yılında İstanbul'un Fethi, Türk iktidarı ve imajının üçlü sacayağını oluşturmuştur. Özellikle de Katolik dünyası tarafından Avrupa'nın beşiği olarak görülen Anadolu'nun Türkler tarafından yurt haline gelmesi Batı dünyasında ilk kez "Düşman Türk" imajını doğurmuştur. Bizans'ın merkezinin artık Türk hâkimiyeti altında oluşu Avrupalıların Türklere nefretle, dehşetle ve küçümseyerek ama aynı zamanda merak ve hayranlıkla bakmalarına da neden olduğu aktarılmaktadır. Türklerin üst üste zaferler elde etmesi artık Batı'nın onları uygarlığın düşmanı olarak görmelerine neden olmuştur. Türkler ne olursa olsun yok edilmesi gereken bir unsur olarak görülmektedir. Bu nihai amaç ise daha sonra Doğu Sorunu olarak karşımıza çıkacaktır.

"Yenilmez Türkler" Avrupa kıtasında hızla yayılırken artık bu durum "Kıyamet Alameti Türkler" şeklinde kabullenilmeye başlamıştır. Yazara göre Osmanlıların "Altın Çağ" dedikleri Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlık yıllarında, Rodos ve Belgrad'ın fethedilmesi Orta ve Batı Avrupa'da Türklerin ayak seslerinin daha rahat duyulmasına neden olmuştur. Osmanlıların gittiği yerlere Türklüğü ve Müslümanlığı götürdüklerini belirten Özsüer, bu nedenle sadece Avrupa dünyası için değil İslam dünyası için de İslam'ın Kılıcı benzetmesine konu olduklarını söylemektedir. Bu gibi bazı tanımlamalara yer verilen Türkokratia'da özellikle dikkatimi çeken bir tanım da "Tanrı'nın Gazabı Türkler" tanımıdır. Bu tanım Luther tarafından ortaya atılmış olmakla beraber, ona göre bu durum Hristiyanlar işledikleri günahların bir bedelidir ve Hristiyanlar bunu hak etmişlerdir. Hatta ona göre Türklere karşı savaşmak Tanrı'ya karşı savaşmaktır.

Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlediği yıllarda Batı, mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan iç çekişmelerle meşguldür. Bu dönemdeki Türk algısı bence Kıta Avrupası'ndaki ilk Türk etkisi dönemlerine benzemektedir. Avrupa ile Türklerin ilk temasının gerçekleştiği Hunlar zamanında da, özellikle Attila'nın hükümdarlığı yıllarında, Türkler ve Tanrı arasında bir ilişki kurulmuştur. Bunun en somut kanıtı Attila'nın "Flagellum Dei" yani "Tanrı'nın Kırbağı" olarak anılmasıdır.

Kitabın ismine de konu olan Türkokratia ile eserin dördüncü bölümüne geçiş yapılmaktadır. Burada Yunan ulusunun doğuşuna değinen yazar, öncelikle ulus kavramının meydana geliş sürecinde yaşanan önemli gelişmelere yer vermektedir. Özellikle 1789 Fransız Devrimi'nin bu anlamda kritik bir kırılma noktası olduğunu da belirtmektedir. Kitabı ilk gördüğüm andan itibaren merak ettiğim sorunun yanıtına da bu

satırlarda rastladım diyebilirim. Eminim bu soru kitabı gören her okurun dikkatini çekecek bir sorudur; Türkokratia Nedir?

Ardından Yunan ulusunun teşekkülünde karşılaşılan bazı sorunlara yer veren Özsüer, özellikle 1821 Mora İsyanı sonrası büyük bir Yunanistan hayalinin Tuna Nehri kıyısına kadar ulaştığını ancak isyan sonrası kazanılan toprakların ise Yunanlılar tarafından bir karış olarak nitelendirildiğini aktarmaktadır. Hatta Yunan tahayyülünde Mora İsyanı Çağdaş Yunanlılar ile Antik Yunanlıların karşılaştırılabilmesine neden olmuştur. Her ikisinde de düşmanlarını tek bir potada eriterek kıyaslama yaparlar. Nitekim yeni bir ulus-devlet inşası sürecinde tıpkı bizim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaptığımız gibi yeni bir tarih yazımı ortaya koyulmalıydı. Bu hem ulusal hem de siyasi bir ihtiyaçtı. Bu noktada bazı Balkan milletlerinde de görüldüğü gibi tarihini Bizans İmparatorluğu'na dayama çabası görülmektedir. Ancak durum XIX. yüzyılda değişti. Artık uluslar kendi kültür mirasını ön plana çıkardılar ve bu şekilde bir ulus kimliği oluşturdular. Ancak tek bir devletin Bizans İmparatorluğu'nun varisi olduğu iddiasından vazgeçmediğini söyleyebiliriz, o da Rusya.

Daha sonra çok sık karışıklıklara neden olan Helen-Grek-Rum kavramlarına temas eden yazar, bu konudaki ayrımı bizlere aktardıktan sonra Yunan milliyetçiliğinin doğuşu üzerinde durmaktadır. Eserin ilk sayfalarında oldukça detaylı şekilde ele alınan Öteki kavramı tam da bu aşamada, kitabın ilerleyen sayfalarında, tekrar karşımıza çıkmakta. Yunan kimliğinin oluşumunda Öteki olarak ifade edilen Türkler, Yunanlıların ortak sorunlar veya ortak amaçlar etrafında toplanmalarını sağlayan milli bir Öteki olarak lanse edilmiştir. Nitekim bu karşıtlığın Yunan Halk Türkülerine de yansıdığını görmekteyiz. Dikkatimi çeken bir Rodos Halk Türküsü örneği ile konuya açıklık getirmek istiyorum.

*'Annecim ölürüm de bir Türkü almam,
Bir kırlangıç olup ormana kaçarım.
Ölürüm biterim de gene Türkü almam,
Karıncı olup bir deliğe girerim.'*

Yunan tahayyülünde Türk imajı başlığı ile eserin son bölümüne geçiş yapmaktayız. Mora İsyanı sonrası genel durum hakkında bir değerlendirmeye yer veren Esra Özsüer, İstanbul'un yüzyıllardır Türklerin elinde olduğunu ve bu durumun Yunanlıların İstanbul'da bir Yunan İmparatorluğu kurma projesini canlı tuttuğunu söylemektedir. Hatta bu inanç, 1839 yılında Sultan II. Mahmud'un ölümünü duyan Kral Otto'nun gemisiyle İstanbul'a gelerek krallığı ilan edecek düzeye gelmişti. Ancak Otto'nun gemisinin bakımda olması bu girişimin uygulamaya dönüşmesine engel olmuştur. Yunanlılar gözünde Türk imajı hakkında bir değerlendirme yapacak olursam bu anlamda Hobsbawm'ın "*geçmişin kalıbı, belli ölçülerde bugüne de şekil vermeye devam ediyordu.*" sözünün işaret ettiği gibi XIX. yüzyılda ulus kimlik inşasında oluşturulan Türk imajının ilerleyen yıllarda da değişmediğini düşünüyorum. Özsüer de eserinde Türklerin sabit bir algıya indirildiğini ve bunun Milli Öteki imajı olarak kaldığını belirtmektedir.

İçeriği olarak oldukça kapsamlı bir kitap olduğu yaptığımız incelemeden de anlaşılan Türkokratia, toplamda 5 bölümden ve 375 sayfadan oluşmaktadır. Sık sık dipnotlar verilerek anlamın güçlendirildiği

eserde, benim özellikle dikkat ettiğim görsel materyal kullanımı ihtiyaçları karşılayacak düzeyde diyebilirim. Piyasaya çıkan kitaplara nazaran Türkokratia'da dikkat çeken görseller yer almaktadır. Yerli ve yabancı kaynaklardan, özellikle Yunanca kaynaklardan ve süreli yayınlardan yararlanarak oluşturulan eser bu anlamda geniş bir literatür taramasının sonucunda meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Kitabın sonunda yer alan indeks ise aradığımız ve merak ettiğiniz konuları kolaylıkla bulmanızı sağlayacaktır. Nitekim kitabı tamamıyla okuma şansınız olursa günümüzde yaşanan bazı problemlerin de kaynağının çok eskilere dayandığını, bu sorunların tarihsel arka planının da düşünülerek ele alınması gerektiğinin farkına varacaksınız. Şahsen heyecan içinde okuduğum Türkokratia kitabını kaleme aldığı ve Türk tarihçiliğine böyle bir eseri kazandırdığı için, tanışma şansı da bulduğum Sayın Esra Özsüer'e teşekkürü bir borç bilirim.

Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı

Mehmet Ali Okar, Haz. Ahmet Mesut Okar

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.292, ISBN 978-605-360-943-8

Esmânur EYÜPOĞLU*

İnceleme gayretinde bulunacağımız bu kitap, Mehmet Ali Okar'ın 1902 yılında Mekteb-i Harbiye'den bir teğmen olarak mezun olmasından sonraki anılarından teşekkül ediyor. Kitabın önsöz kısmı, Mehmet Ali Okar'ın mezkûr kitabını aynı zamanda yayına hazırlayan torunu Ahmet Mesut Okar tarafından kaleme alınmış olup, dedesiyle beraber geçirdiği küçüklük zamanlarını ve onun karakterini anlatıyor. Mesut Okar'ın ifadesine göre *“Dağarcığı genişti, hemen her konuda söyleyecek ve dinletecek sözü vardı. Somut olayları anlatırken kıvrak ve akıcı olan dil, soyut analizler yapmaya giriştiğinde birdenbire bütün özelliğini kaybediyor, adeta nefes almakta bile zorlanır hale geliyordu.”* ifadesi onun karakteri ve yetenekleri hakkında okuyucuya bilgi vermektedir.

Kitabın yazarı olan Mehmet Ali Okar, Balkanlarda görev yapan bir Türk subayıdır. Kitabın *“Olimpos Dağı”* adlı ilk bölümünde 1902 yılında Mekteb-i Harbiye'den mezun olup, Üçüncü Ordu'ya tayin edilmesiyle alakadardır. Selanik'ten doğruca Nasliç'e gönderilen Okar, fırka kumandanına rica ederek kimsenin gitmek istemediği Koz köyüne gitmek istediğini bildirir. Okar, ısrarla bu Rum köyüne gitmek

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul esmanureyupoglugmail.com

ister çünkü bu köyde çok av bulunmasıyla beraber, Yunan hududu üzerindedir ve hudut muhafazasına memur 24. Alay'ın 4. Tabur'unun merkezi olup sınıf arkadaşlarından Geredeli Hilmi'nin de Koz köyüne tayinini haber almıştır. Bu taburun acınacak bir halde olduğunu, talim ve terbiye namına hiçbir şey olmadığını söyleyen Mehmet Ali Okar, geri kalan arkadaşlarıyla askerinin talim ve terbiyesiyle ilgilenir. Askerinin ayakkabısı olmadığı için yalnızca ayakkabısı olanları talime çıkartırlar. Yazarın satır aralarında verdiği bu bilgiler, mezkûr taburun acınası halini gözler önüne serer niteliktedir.

1909 yılında Selanik'te, Merkez Kumandanlığına bağlı inzibat subayı olarak çalışmaya başlayan Okar'ın bu faaliyeti siyaset ile hemhal olmayı da beraberinde getiriyordu. Kitabın arasözünde Mehmet Ali Okar'ın torunu Ahmet Mesut Okar, araya bir virgül koyar ve Mehmet Ali Bey'in anılarını içeren defterlerden birinin eksik olduğunu, bu sebeple en az üç yıllık bir anının eksikliğini okuyucuya bildirdiğini de ekleyelim. Bu nedenle Mehmet Ali Bey'in inzibat subayı olarak görev yaptığı Selanik'te geçen anılarıyla ilgili tafsilat verilemiyor. Devamında ise mezkûr anılar, Mehmet Ali Bey'in 1912 yılında gerçekleşen Manastır Muharebesi hazırlıkları ile tekrar okuyucuya sunuluyor.

“*Balkan Harbi Bozgunu*” adlı bölümde Mehmet Ali Bey Manastır'a geldikten sonra askere çekidüzen verildiğini, her kıtanın tanzim edildikten sonra, hemen ertesi gün tahkimata başlandığını söylüyor. Bu bölümde Mehmet Ali Bey'in Türk ordusuna dair en çarpıcı cümlesi şu olsa gerek: “*Türk ordusunun namusunu korumak için, bu uzak diyarlarda Mehmetçikler, kimsenin malını yağma etmeden, haysiyet ve namusları uğruna aşıktan ölüyorlardı.*” Keza burada hendek içinde oturan dört Mehmetçiğin, aynı hendek içinde baş başa vermiş halde ölmüş oldukları da bir vakiadır. Bu tür durumlara artık alıştığını belirten yazar, Garp Ordusu'nu doyuracak gücün kimsede olmadığını söyler.

Mezkûr eserin “*Sonsöz*” kısmında Mehmet Ali Okar'ın 1808 yılında başlayan yaşamının 1935 yılında Ankara'da bittiği ile başlayan cümleler, Osmanlı ordusunun Balkan Savaşı bozgununu yaşadığı dönem ile devam ediyor. Bu kısmı Mehmet Ali Bey'in büyük oğlu Celal Okar bizlere naklediyor. Nitekim Mehmet Ali Bey 1935 yılında vefat etmesi, anılarını tamamlamasına engel olmuştu. Celal Okar'ın bir Balkan halkı olan Rum ve Bulgarların, geleneksel olarak toprak sahiplerinin tarlalarını ekip biçen bir millet iken, savaşın başlamasıyla, ürünün tamamına el koyup toprak sahibi olan Türklere hiçbir şey vermemeye başladıklarını söylemesi, Balkanlardaki halkların yaşayış şekline ve savaşın bu topraklarda nasıl değişiklikler meydana getirdiğini göz önüne sermektedir.

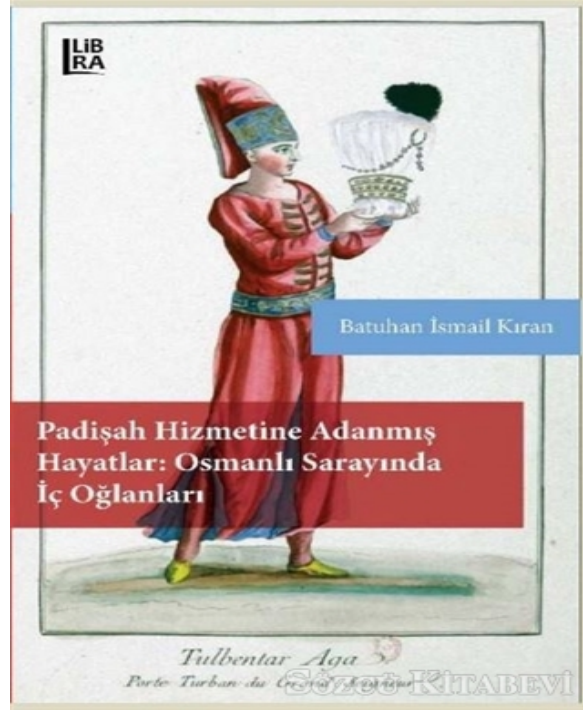
Celal Bey anıların devamına şöyle devam eder: Birinci Dünya Harbi patlak verince Mehmet Ali Bey, kömür bölgesi olan Zonguldak'a gider. Burada kömür havzasının korunması için canla başla çalışır. Birinci Fırka'nın Çanakkale Savaşı'na katılması emri çıkınca Mehmet Ali Bey, bölüğüyle beraber İstanbul'a doğru yola çıkar. İstanbul'a geldiğinde Ayastefanos Tayyare Mektebi depo zabıtlığına getirildiğini öğrenecek ve burada yeni görevine başlayacaktır. Fakat ilerleyen zamanlarda Tayyare Mektebi'nin başına getirilen Alman Yüzbaşı Serno, burada disiplini sağlayamayınca yerini Mehmet Ali

Bey atanır ve burayı kısa sürede ihya edecek isim Mehmet Ali Okar olacaktır. Onun bu düzeni sağlaması Alman komuta heyetini hayli etkiler ve okulun yönetimini tamamen kendisine vermeyi düşündüklerini, fakat bunun için havacılıkla ilgili teknik bilgilere sahip olması gerektiği söylenerek, eğitim için Almanya'ya gönderilir. Mehmet Ali Bey, bundan sonra meslekî yaşantısına “tayıareci” olarak devam edecektir. İlerleyen zamanlarda sağlık sebepleriyle emekli edilen Mehmet Ali Bey'e miyokard infarktüsü teşhisi konulur. Doktorlar ısrarla istirahat etmesini söylerler fakat Mehmet Ali Bey ailesi ile beraber Kayseri'ye yolculuk eder. Burada bir manifaturacı açar. Gelen müşterilere sadece toptan kumaş satıldığını söyler, bu sebeple hiç satış yapılamaz. Mehmet Ali Bey'in Kayseri'ye bir manifaturacı açmak fikrinin nereden geldiği fikri belirsiz olsa bile, savaşta idari yapılanmanın bozulması durumunda, meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasının planlandığı gayet iyi bilinmektedir.

Mehmet Ali Bey, 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle, ortalıkta görünmeyi hiç sevmeyen, bu yüzden adı fazla duyulmamış, gözü pek bir avcı kuşu manasına gelen “Okar” soyadını almıştır. Piyade olarak başladığı ordu görevine tayyareci olarak bitirmiş ve hiç şüphesiz Türk ordusuna büyük hizmetleri olmuştur.

Eserin “*Album*” kısmında Mehmet Ali Bey'in hayatının çeşitli anlarından, çeşitli fotoğraflar okuyucuyu karşılamaktadır. Bu fotoğraflar arasında yukarıda bahsettiğimiz Almanya'da aldığı havacılık eğitimi, Ayastefanos Tayyare İstasyonu'nda büroda çalışırken ve birçok yerde çekilmiş fotoğrafları bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Balkan halklarının yaşayışı ve Balkanların Osmanlı'nın elinden nasıl çıktığını satır aralarında görebildiğimiz bu nadide eser, fotoğraflarla desteklenmiş olup, dili gayet akıcı tutulmuştur.

Padişah Hizmetine Adanmış Hayatlar: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları

Batuhan İsmail Kıran

İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2019, 207 Sayfa, ISBN: 978-605-7884-06-0

Samettin BAŞOL*

Vildan ŞAHİN**

Osmanlıların kısa sürede genişleyip merkezi ve büyük bir imparatorluğa dönüşmesi olayı, günümüzde dahi Türk ve Dünya tarihçiliğinin üzerinde çalıştığı güncel meseleler arasındadır. Bu yolda atılacak ilk adımlardan biri Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısını ve kurumlarının işleyişini öğrenmektir. Hızla gelişen fetih hareketleri neticesinde geniş coğrafyalara yayılma imkânı bulan Osmanlı Devleti, erken dönemden başlayarak merkeziyetçi bir devlet anlayışı benimsemiştir. Bu merkezi anlayış ve yapının, gözle görünür, etkin bir teşkilata dönüşmesi ise Fatih döneminde olmuştur. Devlet idaresinin sağlanması, aynı zamanda merkezi otoritenin gücünün bütün ülkeye yayılması amacıyla, idari, askeri, mali, adli, kazai, ilmi ve sosyal teşkilatlarla, merkez ve taşra teşkilatları oluşturulmuş, devlet bürokrasisi kurulmuştur. Osmanlı merkez teşkilatının önemli kurumları arasında saray gelmektedir. İçeriği tanıtılan ve değerlendirilen kitap, Osmanlı saray teşkilatında yer alan kul menşeli iç oğlanlarıyla ilgilidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, samettin.basol@gop.edu.tr

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. sahinvildan19@gmail.com

Değerlendirmede, üç ana bölümden teşekkül etmiş olan “*Padişah Hizmetine Adanmış Hayatlar: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları*” adlı kitabın kısa bir özeti verilmiş, ardından kritiğine geçilmiştir.

Yazar, iç oğlanı teriminin ilk defa Tevarih-i Âl-i Osman’da zikredildiğini söyler. Bu saray teşkilatının hangi padişah döneminde kurulduğu tam olarak bilinmese de I. Murat zamanına tarihlendirilmektedir. İç oğlanlarının devlet kadrolarında yer alabilmek için haiz olmaları gerekli birtakım şartlar vardı. Yalnızca bu şartları sağlayan iç oğlanları istihdam edilirdi. Osmanlı Devleti’nin sınırları genişledikçe merkez ve taşrada vazifelendirmek üzere itimada layık ve sadık idarecilere gereksinim duyuldu. İşte bu amaca yönelik olarak kul menşeli bireyler seçilirdi. Eserde, iç oğlanlarının da bu kul kökenli kişiler arasında yer aldıkları belirtilerek padişahın hizmetini gördüklerinden ve saraydaki çeşitli hizmetlerle, gelir-gider kayıtlarından sorumlu olduklarından söz edilmiştir. Yazar, saray içerisinde iç oğlanlarının ağa, kethüda, eski ve oğlan olarak dört alt gruptan oluşan teşkilat yapısıyla ilgili bilgiler vermiştir. İç oğlanlarının Fatih, II. Bayezid, I. Selim, Kanuni, IV. Murat ve IV. Mehmet dönemlerindeki durumundan söz etmiştir. Daha sonra iç oğlanlarının dikey hareketliliklerinde yaşanan durumlarını izah etmiştir. Burada çıkma olarak isimlendirilen görevlendirme süreci üzerinde durulmuştur. Çünkü çıkma usulü iç oğlanlarının kurum içi dikey hareketliliklerinde ve gelecekleri üzerinde etkiliydi. Bu önemine istinaden eserde iç oğlanlarının terfi, tayin ve emeklilik durumları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. İlmi birikimleri ve deneyimlerinin iç oğlanlarının tayin olacakları mevkileri belirlediği vurgulanmıştır. Yazar, zikrettiği bu bilgileri saray teşkilatında yer alan görevlilerden örnekler vererek teferruatlı bir şekilde açıklamıştır. Bunun yanı sıra eserde iç oğlanlarının yaşlarının ilerlemesi, sağlık koşullarının kötüleşmesi, tayin haklarının olmaması gibi sebeplerle emeklilik haklarının olduğu da belirtilmiştir. Müellif, kurumsal bir teşkilatı olan iç oğlanlarının görevleri boyunca aldıkları maaş ve bahşişlerin olduğundan da söz eder. Bu maaşların ve bahşişlerin ne zaman ve hangi aralıklarla verildiği izah edilmiştir. Eserde, iç oğlanları teşkilatının kuruluş ve gelişim sürecinden sonra değişim ve dönüşümlerin görüldüğü 1674 yılı sonrası da anlatılmıştır. Bu dönemde iç oğlanlarının tayin usullerinde ciddi değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. İdari ve askeri kazanımlarının çoğunu kaybetmişlerdir. Yazar, iç oğlanları teşkilatı ile ilgili bu dönemde yaşananları örneklerle aktarmıştır. IV. Mehmet tarafından teşkilatlarının Yeni Saray’a ve sipahi bölüklerine dağıtılmasıyla ilk defa ileri düzeyde bir değişim yaşadıklarını, ikinci değişimlerinin ise II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla olduğunu ifade etmiştir. Mabeyn teşkilatının yükümlülükleri, önemli birimleri ve bu teşkilatın iç oğlanlarının konumlarını nasıl etkilediği konuları tafsilatlı bir şekilde izah edilmiştir.

Yukarıda kısa özeti verdiğimiz “*Padişah Hizmetine Adanmış Hayatlar: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları*” adlı kitap, Batuhan İsmail Kıran’ın Osmanlı Saray Teşkilatında İç Oğlanlığı Müessesesi adlı doktora tezinin gözden geçirilmiş, düzenlenmiş ve basılmış halidir. Eserin birinci baskısı, 11 Nisan 2019 tarihinde Libra Kitapçılık ve Yayıncılık tarafından yapılmıştır. Kitap; dış kapak, iç kapak, içindekiler, kısaltmalar, tablolar, şekiller, önsöz ve teşekkür, giriş, üç bölüm, dokuz ana başlık, kırk altı başlık, sonuç,

ekler listesi, kaynaklar, dizin ve arka kapaktan oluşmaktadır. Bu genel bilgilerden sonra incelememize eserin dikkati celbeden hususlarıyla devam edilmiştir.

Her nesne, birini diğerinden ayıran birtakım özelliklere sahiptir. Onların ayırt edilmesinde ya da tercih edilmesinde bu özellikler ön plana çıkmaktadır. Bir nevi sınıflandırma yapmaya yarar. Bu durum, sadece dış görünümü itibariyle bilinen nesne hakkında yorum yapılmasına imkân sunarak, seçenekler arasında kalan kişilerin işini kolaylaştırır ve uygun olana kısa zamanda ulaşmayı sağlar. Tercih edilmede etkin role sahip ayırt edici özellikler, okuyucu ya da araştırmacının kitap seçiminde de aynıdır. Bir eserin başlığı, boyutu, hacmi ve kapakları yukarıda bahsi geçen ayırt edici özellikler arasındadır.

Eserin boyutu, kitap yazarının içerikte işlediği konuya göre şekillenir. Kitap; ders kitabı ise eğitim kitap boy, sözlük ya da bilgilendirici kısa bir çalışma ise cep boy, inceleme ve araştırma kitabı veyahut da düz metinlerden oluşan bir çalışma ise genel kitap boy seçilir. Kitabın boyutu ile ilgili edindiği ilk izlenim okuyucuya ne tür bir eserle karşılaşacağı hakkında bilgi verir. Bilimsel niteliği olan metinlerin basımında çoğunlukla genel kitap boy tercih edilir. Batuhan İsmail Kıran'ın incelemesini yaptığımız 208 sayfalık eserinin 13.5x21 cm'lik ebadıyla genel eser basım standartlarına uygun olduğu görülmektedir. Bu ölçüler okuyucuya rahat bir okuyuş sunar. Kitabın kapak ve sayfaları yapıştırma usulüyle birbirine tutturulmuştur. Metnin yazımında Times New Roman yazı karakterini tercih eden müellif, bu yazı biçimini gözleri yormayan bir puntoda kullanmıştır. Zikrettiğimiz bu bilgilerde yazarın ve yayınevinin basımda, bilimsel bir çalışmada olması gereken genel hususlara dikkat ettiği görülmektedir.

Bir eseri seçenekler arasında ön plana çıkararak bir diğer husus da çalışmanın *kapak* tasarımıdır. Kitabın kapak tasarımı, eserin muhtevasına dair okuyucuya birtakım bilgiler aktarır. Bu bilgiler okuyucuya doğru bir biçimde sunulmalıdır. Kapak tasarımları, okurun ana metinde işlenen konuyla bağlantı kurmasında etkin rol oynadığından dolayı en az metnin içeriği kadar önemi haizdir. Bu nedenle, kitapların kapak tasarımları etkileyici, özgün ve okuru kendine çeken renklerle bezenmiş olmalıdır. Kapağa işlenen görsel öğeler çalışmanın içeriğine uygun olarak seçilmeli ve okuyucuda merak uyandırmalıdır. Okuyucunun esere dair ilk izlenimini kapak tasarımı oluşturur. Bu önemine istinaden eserin kapak tasarımlarını yapan kişilerden ana metne hâkim olmaları beklenir.

Elimizdeki eserin ön kapak tasarımı incelendiğinde, kırık/krem beyaz fon kullanılan ön kapağın sol üst köşesinde yayınevinin logosu, mavi arka planda ve kitabın sağ tarafından ortalanmış bir şekilde yazarın adı ve soyadı, bunun da altında sol tarafa kaydırılmış bir şekilde bordo zemin üzerinde kitabın adına yer verildiği görülmektedir.

Bilimsel eserlerde başlık konunun, araştırma zaman ve mekânının kısaca ifadesidir. Bir başlıkta bu üç öğeye yer verilmesi, başlığın niteliğini ve eserin içeriğini kapsama gücünü artırır. Zira iyi seçilmiş bir başlık okuyucuya ele alınan konunun sınırlarını göstermeye de işaret eder. Bu tavzihten anlaşıldığı üzere başlık seçimi eserin niteliği üzerinde etkilidir. Kıran'ın, "*Padişah Hizmetine Adanmış Hayatlar:*

Osmanlı Sarayında İç Oğlanları” olarak bildirdiği kitabının adı, bir zaman aralığı belirtilmemiş olmakla beraber genel ve bilimsel bir başlık yazımına uygundur. Çünkü ele alınan iç oğlanları konusunun, Osmanlı Devleti döneminde teşkilat haline gelişinden ortadan kaldırılışına kadar tüm safhaları işlenmiştir. Kısacası başlık, içeriği anlatan ve kapsayan türdedir. Müellif, çalışmasını ön kapağında yer alan bu başlıkla okuyucuya sunmuştur. Ön kapakta bordo ve mavi gibi dikkat çeken renklere ek olarak metinde işlenen temayı vurgulamak amacıyla tercih edildiği düşünülen Dülbent Oğlanı minyatürü kullanılmıştır. Seçilen bu görsel, genel bir eserde olması gerektiği gibi metinde işlenen konuyu desteklemektedir.

Bir kitabın sadece ön yüzü değil, arka kapağı da çok önemlidir. Burada iki kapağın vazifeleri ayrıdır. Bir eseri konusu yönüyle ön kapak, muhtevası yönüyle de arka kapak yansıtır. Arka kapakta yer alan bilgiler, metnin içeriğini en öz hali ile okuyucuya aktarır, tanıtır. Bu da genelde eserde yer alan en dikkat çekici cümleler ya da açıklamalarla yapılır. Yazar Kıran, arka kapakta kitap içeriği hakkında iki paragraflık tanıtıma yer vermiştir. Lansman yazısının hemen altında bir *Silahdar Ağa* minyatürü mevcuttur. Söz konusu görsel de ana metinde işlenen konuya uygundur. Minyatürün hemen altında yayıncılıkla ilgili kurallar çerçevesinde barkot, sol alt köşede yayınevinin logosu, sağ alt köşede ise ISBN numarası bulunmaktadır. Burada kapak tasarımıyla ilgili son olarak zikrettiğimiz kapakları birbirine bağlayan eserin sırt kısmından söz etmek yerinde olacaktır. Eserin sırt kısmında yukarıdan aşağı doğru mavi fon üzerine yazarın adı ve soyadı, bordo fon üzerine kitabın adı ve yayınevinin logosu gösterilmiştir. Verilen bilgiler ışığında yazarın incelemesini yaptığımız bu kitabında başlık, boyut, hacim ve kapakların bilimsel bir eserde olması gereken azami özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Sayfa tasarımı ve kapak tasarımını yapan kişilerin adları iç kapağın arkasında belirtilmiştir. Yine aynı yerde ön kapak görselinde yer alan minyatürün adı² ve kaynağı³ ile arka kapaktaki minyatürün adı⁴ ve kaynak künyesi bilgisine⁵ yer verilmiştir. Bu bilgiler, kitabın kapağında kullanılan görseller hakkında teferruatlı bilgi edinmek isteyen okuyucular ve araştırmacılar için kıymetlidir. Yazar, kitabın ön ve arka yüzünde kullandığı görsellerin kaynaklarını göstererek eserin bilimsel yönüne katkı sağlamıştır.

Bilimsel niteliğe sahip bir eserde kitabın yayınevi, hangi kategoride basıldığı, sayfa ve kapak tasarımlarını yapan kişilerin bilgisi, basım yılı ve sayısı, ISBN numarası, baskı ve cildi yapan firmanın bilgisi, eserin iç kapağından sonra bir zincir halinde okuyucuya sunulmalıdır. Müellif, incelemesini yaptığımız kitabın künye bölümünden önce gelen sayfada iç kapağa yer vermiştir. Bu kısımda yazarın adı ve soyadı ile kitabın adına dair zikredilen bilgiler sayfanın ortasından biraz aşağıda ve bold olarak gösterilmiştir. Sonraki sayfada yukarıda belirttiğimiz künye bölümü verilmiştir. Bu kısımda öncelikle

² Tulbentar Ağa. Dülbent Oğlanı

³ Recueil des differents costumes des principaux officiers et magistrats de la Porte et des Peuples sujets de l'Empire Ottoman. Fransız Milli Kütüphanesi, gallica. bnf. fr.

⁴ Silahdar Ağa

⁵ Recueil des differents costumes des principaux officiers et magistrats de la Porte et des Peuples sujets de l'Empire Ottoman. Fransız Milli Kütüphanesi, gallica. bnf. fr

yayınevinin adı ve elimizdeki kitabın yayınevinin genel olarak 304., tarih kategorisinde ise 286. kitabı olduğu belirtilerek yayınevinin adı, sayfa ve kitap tasarımlarında emeği geçen kişilerin adları, ön ve arka kapak görsellerinde kullanılan minyatürlerin isimleri ve kaynakçası, elimizdeki eserin kaçınıcı basım olduğu ve basım yılı, ISBN numarası, baskı ve cildi yapan kurumun adı ve iletişim adresi, yayınevinin iletişim adresleri ve eserin telif hakkı uyarısı zikredilmiştir. Künye bilgisinin bulunduğu sayfanın karşısında ise iç kapaktaki ibareler tekrar edilmiştir.

Okuyucuların çoğu bir kitabı okumaya başlamadan önce yazarını da merak eder. Yazar kimdir? Hangi alanlarda çalışmaları mevcuttur? Gibi aklındaki sorulara yanıt bulmak ister. Bu yanıtlar okuru yazarla tanıştırır. Batuhan İsmail Kıran'ın okurla buluşması, çalışmasının sayfa numaralarına dâhil edilmemiş olan dördüncü sayfada bir paragrafla anlatılan kısa özgeçmiş bilgisiyle olmuştur.

Okuyucuya eserin bütünü, taslağı ve bölümlerine dair bilgi veren kısmı İçindekiler sayfasıdır. Çok bölümlü eserlerde içindekiler kısmı mutlaka yer almalıdır. Kitabın sayfa numaralarına dâhil edilmemiş olan 5. sayfada içindekiler bölümüne yer verilmiştir. Bu kısım iki yana yaslı sayfa düzeninde yazılmıştır. İçindekiler bölümünde kısaltmalar, tablolar, şekiller, önsöz ve teşekkür, giriş, ana ve alt başlıklar, sonuç, ekler listesi, kaynaklar ve dizin başlıkları yer almış, yanlarında bu bölümlerin kitapta buldukları sayfa numaraları da gösterilmiştir. Bu bölümde içindekiler başlığı başta olmak üzere, kısaltmalar, tablolar, şekiller, önsöz ve teşekkür, giriş, üç ana bölüm başlığı, sonuç, ekler listesi, kaynaklar ve dizin başlıkları büyük harfle ve bold olmadan yazılmıştır. Lakin bu sayılan başlıklar içindekilerde olduğunun tersine ana metinde bold olarak verilmiştir. Hatta üç bölüm başlığı yine içindekilerde yazıldığı biçimin tersine hem küçük harflerle hem de bold olarak yer almıştır. Daha başka bir ifadeyle, içindekiler kısmında verilen başlık yazım biçimi, içerikte aynı biçimde uygulanmamıştır. Burada basım hatası olduğu düşünülen bir hususun da dile getirilmesi genel fayda adına gerekli görülmüştür. İçindekiler bölümünde “Birinci Bölüm” ve “İkinci Bölüm” başlıklarındaki/ifadelerindeki i harflerinde üst üste iki nokta göze çarpmaktadır. Yeni baskılarda bu küçük baskı/yazım hatalarının giderilmesi doğru bir adım olacaktır.

Eserde içindekiler bölümüyle ilgili söylenebilecek diğer bir husus da başlıklandırmada kullanılan başlık düzeni ve sistematığıdır. Genel olarak akademik çalışmaların içindekiler kısmında, belirli bir sistematik dâhilinde, içerikte yer alan başlıklar sıralanır. Bilimsel niteliğe sahip eserlerde belirli bir başlık düzeni seçilir, başlık sistematığı belirlenir. Ana başlık, alt başlık ve iç başlığı birbirinden ayıracak nüanslar bulunur. Bu amaca uygun olarak başlıkların yazımında bold, eğik yazımlar tercih edilebilir, harfler, rakamlar kullanılabilir, dereceleme sistemi uygulanabilir. Lakin konunun sıralanması ve okuyucuya doğru bir şekilde aktarılması için zikrettiğimiz özelliklerin yerinde ve uygun olarak kullanılması gerekir. Kıran, kitabında birinci, ikinci ve üçüncü dereceden başlıklar kullanmıştır. Bu tavır, belirgin bir başlık düzenini ifade etmektedir. Ancak burada ikinci bölümdeki üçüncü dereceden başlıkların sadece eğik yazılması gerekirken hem bold hem de eğik yazılmasının genel başlık yazım düzenine uymadığı söylenebilir. Ayrıca eserin içindekiler bölümünde, başlık ifadelerinin birçoğu küçük harfle başlatılarak

yazılmıştır. Konu başlıklarında her kelimenin büyük harfle başlaması genel kabul görmüş bir teamüldür. Başlık yazımında söz konusu uygulamanın dikkate alınması şüphesiz eserin niteliğine katkı sağlayacaktır.

İncelemede gelinen noktada, metinde yer alan bölüm ve konu başlıklarına değinilecektir. Bilimsel çalışmalarda ana metnin genel konusu hakkında okuyucuya ilk fikir veren kısım eserin adı idi. Bunun gibi eserin her bir bölüm başlığı, içerdiği konuyu en öz haliyle okuyucuya tanıtmaya vazifesi üstlenir. Bu nedenle bölüm başlarında sarı ve safi başlıklar tercih edilmelidir. Genel itibarıyla kitap üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm “*İç Oğlanlarının İhdası, Nefer Kaynağı ve Teşkilat Yapısı*”, ikinci bölüm “*İç Oğlanlarının Terfi, Tayin ve Emeklilikleri*”, üçüncü bölüm “*İç Oğlanlarının Kurumsal Giderleri ve Gelirleri*” başlığı ile ifade edilmiştir. Birinci bölümde 4, ikinci bölümde 3, üçüncü bölümde ise 2 tane *bold* yazılmış ana başlık bulunmaktadır. Zikrettiğimiz ana başlıklar içerikte de aynı şekilde verilmiştir. İçindekiler kısmı ile içerik arasında tanıtmaya başlıklarının yazımında ve bunların belirtilen sayfa aralıklarında verilmesinde herhangi bir tutarsızlığa rastlanmamıştır. Kıran’ın eserinde konuya yönelik 3 bölüm başlığı, 9 ana başlık, 34 alt başlık ve 6 tane iç başlık bulunmaktadır. Bu başlıkların, kapsamlarındaki metinde sunulan içerikle gayet uyumlu olduğu görülmektedir. Müellif, çalışmasında gelişigüzel ve uzun cümlelerden oluşan başlıklara yer vermemiş, konuyu ifade eden kısa ve açık başlıkları tercih etmiştir. Okuyucu, verilen bölüm ve konu başlıklarıyla, çalışmanın içeriğini takip edebilmektedir. İçindekiler bölümü ve başlıkların incelenmesine ayrılan yukarıdaki kısımlarda, yazarın başlıkları ve başlıklandırma sistematüğini bir iki küçük uyarı hariç tutulursa bilimsel niteliklere dikkat ederek hazırladığını belirtebiliriz.

Yazımıza, Kıran’ın kitabının tetkik ve tenkidine, içindekiler kısmında okuyucuya sunulmuş sıra izlenerek devam edilmiştir. Buna göre ilk sırada kısaltmalar bölümü gelmektedir. Bir kelimenin, terimin ya da özel bir ismin, muhtevasında bulunan harfler kullanılarak sembolleştirilmesine kısaltma denilmektedir. Kullanılan harf sayısı kaç olursa olsun kısaltmaların sonunda nokta bulunur. Bilimsel niteliğe sahip eserlerde kısaltma bölümüne yer verilmektedir. İncelemesi yapılan bu kitabın yazarı da çalışmasının 9 ve 10. sayfalarını, metninde yer verdiği özel isimlerin ve terimlerin kısaltmalarının zikredilmesine ayırmıştır. Müellif, kısaltmaları alfabetik sıralamaya ve yazım kılavuzuna uygun olarak düzenlemiş, otuz altı kısaltmaya yer vermiştir.

Kitabın içindekiler kısmında zikredilen sıralamaya uygun olarak sırada tablolar ve şekiller bölümü gelmektedir. Kıran, bu iki bölümü içindekiler kısmında ayrı başlıklarla ifade etmiştir. Bu bölümler, kitapta işlenen konunun çeşitli göstergelerle zenginleştirildiğini anlatır. Bilgilerin okuyucunun zihninde canlanmasında ve kolay algılanmasında önemli bir yere sahiptir. Sayısal verilerin veya hiyerarşik bir dizinin metin gibi yazılarak işlenmesinin kafa karıştırılabileceği durumlarda tablo ve şekiller devreye girer. Analizini yapmaya çalıştığımız bu kitapta müellif on dokuz tane tablo, bir tane de şekil kullanmıştır. Tablo numaralarını her bölüme uygun olarak yazmıştır. Örneğin ikinci bölümde yer alan

tabloların ifade edilmesinde 2 rakamı, üçüncü bölümdeki tablolarda ise 3 rakamı kullanılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere eserin birinci bölümünde tablo bulunmamaktadır. Bu bölümde yukarıda kitabın tamamında bir tane olduğunu söylediğimiz *şekil* kullanılmıştır.

Tablo ve şekillerin adlarının yazımı, diğer başlıklar kadar önemlidir. Bu iki bölümde yer alan başlıkların yazımında sadece tablo şekil numaraları bold olarak belirtilmiş, devamındaki başlık adları bold verilmeden normal yazılmıştır. İlgili tablo veya şeklin bulunduğu yerde ise numara ve başlığın her ikisinin de bold biçimde yazıldığı görülmektedir. Buna ek olarak çalışmanın muhtevasında hiyerarşik düzeni ifade etmek için kullanılan şeklin numarası Şekil 1.1. olarak değil, Şekil 1. olarak belirtilmiştir. Yazardan mı yoksa dizgiden mi kaynaklandığı bilinmeyen bu türden maddi hata veya uyumsuzlukların yeni basımlarda giderilmesi beklenen bir sonuç olacaktır. Ayrıca tablo ve şekil adlarındaki kelimelerin çoğunun küçük harfle başlatılıp yazıldığı da zikredilmesi gerekli bir husustur. Bunun dışında eserin tablolar ve şekiller bölümlerinde belirtilen sayfa numaraları okuyucuyu içerikte söylenen yere götürmektedir. Sayfa numaralarında herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir. Ayrıca her tablo gösterilen sayfada kaynakçasıyla beraber işlenmiştir. Bu durum okuyucuların, tabloda merak ettikleri bir konunun hem kaynağına erişmelerini kolaylaştırmış hem de çalışmanın akademik yönünü kuvvetlendirmiştir.

Bilimsel niteliğe sahip eserlerin bir amacı vardır. Bu amaç, yazarın aklında beliren “*neden?*”, “*niçin?*” gibi sorularla şekillenir. Müellif, eserini yazmaya başlamadan önce çalışmasını nasıl neticelendirmek istediğine karar vermelidir. Akademik eserlerde bu bölüme önsöz denilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere önsöz kısmı yazılırken ana metin daha oluşturulmamıştır. Özcesi bu bölüm, yazarın çalışmasını yürüteceği sürecin ve beklenen neticenin tasarısıdır. Bazı eserlerde ise özsöze teşekkür kısmı da eklenir, iki bölüm birlikte ele alınır. Yazar, teşekkür bölümünde, çalışması süresince ona maddi ve manevi yardımcı olan kişi ve kurumların adını zikreder. Analizini yapmaya çalıştığımız kitapta da Kıran, önsöz ve teşekkür bölümlerini birlikte ele almıştır. Yazarın, eserinin teşekkür bölümünü genel ölçüt ve kabullere uygun olarak işlediğini söylerken önsöz bölümündeki bir hususu da belirtmeliyiz. Yazarı seçtiği konu üzerinde çalışma yapmaya iten sorular ve soruların yanıtlarının öneminden pek söz edilmemiştir. Kıran’dan, Avcılığın Osmanlı Devlet Yapısındaki Yeri: Doğancılar adlı kitabında olduğu gibi, onu böylesine özgün bir konu hakkında yazmaya iten hususları vurgulaması ve neler bulmayı hedeflediğini zikretmesi daha doğru bir adım olurdu.

Bir konuyu doğru tanıtabilmek ve temellendirebilmek onun anlaşılabilirliği üzerinde etkilidir. Giriş kısmı, gelişme ve sonuç bölümlerine temel teşkil etmektedir. Bu nedenle bilimsel çalışmalarda etkili bir giriş olmalıdır. Giriş bölümünde, ne önsöz tekrar edilmeli ne de ana metin anlatılmaya başlanmalıdır. Çünkü bu kısmın amacı okuyucuya konu hakkında ön bilgi sunmaktır. Okuyucunun zihninde, içerikte karşılaşılabilecek konuyla ilgili alt yapı hazırlamaktır. Bu nedenle giriş bölümü metnin sayfa numaralarına dâhil edilmek yerine Romen rakamlarıyla belirtilir. Şimdi de tetkikini yapmaya çalıştığımız eserde giriş

bölümünün nasıl işlendiğinden bahsedilecektir. Kıran, eserinin 15-28. sayfalar arasını giriş bölümüne ayırmıştır. Bu bölümde genel bir teamül olarak sayfa sayılarında Romen rakamları kullanılması gerekirken kitabın sayfa numaralarına dâhil edildiği görülmektedir. Bu nokta dışında giriş bölümü yukarıda ifade ettiğimiz gibi akademik kriterlere uygun olarak hazırlanmıştır ve ilgili bölüm okuyucuya ön bilgi niteliğinde sunulmuştur. Müellif, bu kısımda ana konunun muhtevasını ve problemlerini söylemiştir. Buna ek olarak yazar, eserini diğer araştırmacılardan farklı bir bakış açısıyla ele aldığını ifade etmiştir. Çalışmada, Enderun'un ak ağalar, iç oğlanları ve zülüflü baltacılar grupları için bir çatı işlevi gördüğünden bahsedilerek Enderunluluk ile iç oğlanlığının aynı şeyler olmadığı tezi savunulmuştur.

Sırada ana meselenin kısım kısım anlatıldığı bölümler gelmektedir. “Padişah Hizmetine Adanmış Hayatlar: Osmanlı Sarayında İç Oğlanları” kitabında esas konu 29. sayfadan itibaren işlenmeye başlanmıştır. Birinci bölüm 29-104, ikinci bölüm 105-134, üçüncü bölüm ise 135-174. sayfa aralıklarında yer almaktadır. Buna göre kitabın bölümlere tevzinin orantılı olduğu söylenebilir. Kitabın bu yönüne bir de bölüm başlıklarının, anlatılan konu ve içerik ile uyumlu olduğunu ekleyebiliriz. Genel anlamda bölümler bilimsel niteliklere haizdir. Lakin kitabın diğer yerlerinde olduğu gibi başlıkların yazımının içindekiler kısmında normal, içerikte bold olduğu görülür. İçindekiler bölümünde bold olmadan büyük harflerle yazılmış olan üç bölüm başlığı da metin içerisinde ana başlık gibi bold ve sadece kelimelerin baş harfleri büyük tarzda yazılmıştır. Yazarın ya da yayınevinin tercihi olduğunu düşündüğümüz bu farklı biçimde başlık yazımı yerine eserin niteliğine uygun, bir başlığın içindekiler kısmında ve içerikte aynı biçimde yazımının tercih edilmesinin daha yerinde olacağı görüşü ileri sürülmektedir.

Bilimsel bir metin, kurgu dâhilinde birçok farklı kaynağın, belgenin harmanlanmasıyla, terkihiyle oluşturulur. Bu gerekçeyle yararlanılan, işe koşulan, ortaya konulan bilgilerin nereden alındığının zikredilmesi gereklidir. Söz konusu çaba, okuyucuya sunulan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi ve ortaya çıkarılan metnin alana katkısını göstermesi açısından değerlidir. Atıf ve kaynak gösterme işlemi, anlatılan konunun hemen bitiminde parantez içerisinde, sayfa altında ya da bölüm sonunda dipnot şeklinde uygulanabilir. Bu durum yazarın/yayıncının tercih ettiği atıf sistemine göre değişebilir. Kıran, eserinde sayfa altı dipnot sistemini kullanmıştır. Giriş bölümü başta olmak üzere her bölümün atıf numarası 1 rakamıyla başlamaktadır. Her kısımda farklı sayıda dipnot bulunmaktadır. İncelediğimiz kadarıyla yazar, metninde zikrettiği bütün bilgilerin kaynaklarını dipnotlarda göstermiştir. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda yazarın, atıflarını bilimsel niteliklere dikkat ederek özenle oluşturduğu gözlenmektedir.

Akademik bir çalışmada başlık seçiminden sonuç bölümündeki son cümleye kadar her şey, her bölüm, her içerik önemlidir. Ancak bunlar arasında sonuç kısmının yeri ayrıdır. Çünkü bu bölümde çalışmadan elde edilen neticeler belirtilir. Özsözde sorulan Bu çalışma alana ne kazandırmayı amaçlıyor? Benzeri

çalışmalardan farklı yönü neler olacak? Gibi soruların, bir anlamda sonuç kısmında yanıtı verilir. Sonuç yazılırken ana metnin özetine girilmemeli, ya da önsöz veya girişin tekrarına düşülmemelidir. Eserin sonuç kısmına bakıldığında, kısmen önsöz ve teşekkür bölümü ile ana metnin özetine yer verilmiş hissi uyandırmaktadır. Konusu ve kurgusu özgün, araştırması derin, anlatımı, dili ve üslubu da bir o kadar yalın, akıcı ve anlaşılır olan bu eserin sonuç kısmının da en az diğer bölümlerde olduğu kadar işlenmiş olmasını beklemek doğaldır. Kıran, iç oğlanları konusunu ortaya çıkışlarından kaldırılışlarına kadar her yönüyle başarılı bir şekilde anlatmıştır. Yazarın ana metinde görülen ve her halükarda da vurgulamaya değer özgün olma hususunu sonuç bölümünde de devam ettirmesi çalışmasının bilimsel yönünü yükselteceğine şüphe yoktur.

Yazar, her bilgiyi eserin ana metninde izah etmek zorunda değildir. Bazı bilgiler vardır ki metin için gereklidir ve bir o kadar da uygundur. Ancak konunun akışını bozmadan doğru yerde kullanılması daha önemlidir. Ele alınan konu için çok gerekli bir bilgi, yanlış yerde kullanılırsa önemini kaybeder ve eseri olumsuz etkiler. Eserlerde ek bilgi sunularak anlatım kuvvetlendirilmek istendiğinde birtakım yardımcı unsurlar veya yararlı görsel öğeler işe koşulabilir. Kıran da kitabı için seçtiği değerli belgesel arşiv kaynağı örnekleri ile görsel malzeme örneklerini 181-190. sayfa aralıklarında ekler halinde okuyucuya sunmuştur. Ekler listesi bölümünde Ek-1, Ek- 2, Ek -3, Ek-4, Ek-5 ve Ek-6'da karşımıza Osmanlıca arşiv belgeleri örnekleri çıkmaktadır. Bu belgelerin bold olarak yazılmış olan başlığından anlaşıldığı kadarıyla içerikte anlatılan bilgileri destekler niteliktedir. Bilimsel bir eserde olması gerektiği gibi izah edilen bilgilerin dayanağı okuyucuyla paylaşılmıştır. Belgelerin kaynaklarının sayfanın hemen altında gösterilmesi okuyucunun kaynağı analiz etmesinde kolaylık sağlamıştır. Ek-7, Ek-8, Ek-9 ve Ek-10'da verilen minyatürlerin kaynakları ve erişim tarihleri sayfanın altında gösterilmiştir. Minyatürlerin görüntü kaliteleri yüksektir, ayrıca her biri de içerikte sunulan ana konuyla ilişkilidir. Ancak bu minyatürlere eserin içeriğinde bir atıf yapılmadığı görülmektedir. Söz konusu görsellere eserin ilgili bölümlerinde işaret edilmesinin daha uygun olacağı kabul edilmektedir. Ekler listesi "Ek-7'deki Silahtar Ağa" minyatürünün arka kapaktakiyle, "Ek-8'deki Dülbent Oğlanı" minyatürünün de eserin ön kapağındaki minyatürle aynı olduğu fark edilmektedir. Genel olarak bakıldığında ekler bölümünün bilimsel kıstaslara uygun olduğu görülür.

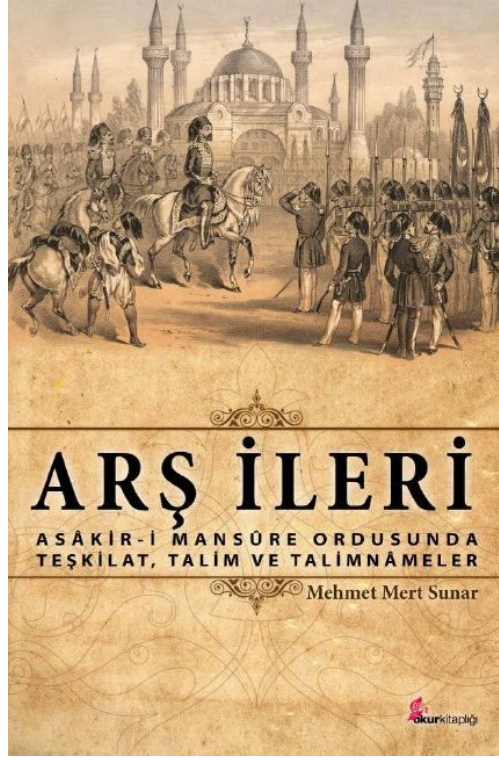
Değerlendirmenin bu bölümünde konunun hazırlanışında yararlanılan arşiv belgeleri ve tetkik eserleri içeren kaynakça bölümü ele alınmıştır. Akademik bir topluluğa sunulmak üzere hazırlanan çalışmalarda yazar, kaynağını belirtmek şartıyla, başka eserlerden edindiği bilgiyi kullanabilir. Aksi durumda bu olay, intihal sayılır. Tetkik ve tenkidi yapılan kitapta da yazar, 191-200. sayfalar arasını bibliyografya, bibliyografik künye olarak da isimlendirilen kaynaklar bölümüne ayırmıştır. Bu kısımda okuyucuyu ilk olarak arşiv belgeleri karşılamaktadır. Söz konusu belgeleri okuyup yorumlayıp yazıya dökmek, anlaşılır kılmak (*tenkit, terkip, sentez*) tarihçinin meşakkatli bir işidir. Eserin içeriğinden ve üslubundan da anlaşıldığı üzere yazarın bu durumun üstesinden başarıyla geldiği anlaşılmaktadır. Arşiv kaynaklarından sonra yazma eserler, tezler, yayınlanmış kaynaklar, makaleler, bildiriler ve ansiklopedi

maddeleri, dijital arşivlerden toplanan görsel malzemeler sıralanmıştır. Kitapta Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ile Başbakanlık (Cumhurbaşkanlığı) Osmanlı Arşivi fonları defter ve belgelerinden yararlanılmıştır. Tasnifi yapılan bölümlerin başlıkları ve kaynaklar bölüm başlığı bold olarak gösterilmiştir. Kaynaklar bölümü, alfabetik sıralamaya ve kaynakça genel yazım usulüne uygun olarak teşkil edilmiştir. Dipnotlarda verilen bütün eser künyeleri, kaynaklar bölümünde de yer bulmuştur. Yazarın, eserini konusuyla ilgili arşiv dokümanları dâhil Türkçe ve yabancı dilde zengin bir kaynak listesini işe koşarak oluşturduğu açıkça görülmektedir.

Araştırmak, okumak bazen pratik olmayı da gerektirir. İşte böyle zamanlarda eserlerin dizin bölümüne bakılması yararlı bir iştir. Dizin bölümü, okuyucuya eserde geçen kişi, yer, olay, devlet, millet, teşkilat, müessese isimlerini, ayrıca terim ve önemli olayları kolayca gözden geçirme imkânı verir. Eserde anlatılan konular hakkında birtakım emareler sunar. Böylece kitapta anlatımı geçen bir meseleye daha hızlı bir şekilde ulaşılmış olur. İncelenen eserde 201-207. sayfalar arası dizin bölümüne ayrılmıştır. Bu bölümün başlığı, içindekiler bölümünde belirtildiği gibi büyük harflerle bold kullanılmadan yazılmıştır. Dizin bölümünde ilk olarak Romen rakamı sırasıyla başlatılan padişah isimleri zikredilmiştir. Alfabetik sıralama takip edilerek, başlık olarak kullanılan her harfin bold olarak yazıldığı bu bölümde isimler ve terimler karışıktır. Dizinde verilen sayfa numaraları içerikle karşılaştırıldığında ise herhangi bir uyumsuzluğa rastlanmamıştır. Beklenildiği gibi bu bölüm okuyucu açısından faydalı bulunmuş, bilim çevrelerince kabul görece nitelikte hazırlanmıştır.

Değerlendirmemizde Batuhan İsmail Kıran'ın kitabı bölüm bölüm ele alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte yazardan mı yoksa baskıdan mı kaynaklandığı bilinmeyen, düzeltilmesi mümkün bazı hususlar dile getirilmiştir. Kıran'ın eserine genel anlamda bakılacak olursa ilk göze çarpan husus, konunun sunumunda açık, sade ve akıcı bir dil kullanıldığıdır. Okuyucunun aklında soru işaretlerine ya da belirsizliğe yol açacak cümleler, anlatımlar yoktur. Yazım ve imla kurallarına uygun bir metin ortaya konulmuştur. Ayrıca yazarın kendine özgü bir yazım ve anlatım üslubunun varlığı ortadadır. Eserde herhangi bir ideolojik yorum ya da yönlendirmeye yer verilmemiştir. Eserin konusu okuyucuya objektif ve tarihi gerçeklere uygun bir biçimde sunulmuştur.

Sonuç olarak kitapta, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle idarecilere gereksinim duyulduğundan bu ihtiyacı karşılayan kul menşeli iç oğlanlarının teşkilat yapısı açıklanmıştır. Konulara uygun seçilmiş kaynaklar ve yerinde verilmiş görsel öğelerle tablolar, kitabın bilimsel yönünü desteklemiştir. Açıkça ifade etmek gerekir ki yazarın bu araştırması, Uzunçarşılı'dan günümüze Osmanlı Teşkilat Tarihi alanında Enderun ve iç oğlanlığı kurumlarına dair yapılmış detaylı, kapsamlı, bütüncül ve özgün çalışmalardan biri olmuştur.

Arş İleri: Asakir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler

Mehmet Mert Sunar

Okur Kitaplığı, İstanbul: 2016, 175 Sayfa, ISBN: 978-605-9324-08-3.

Coşkun YILDIRIMTÜRK*

Tanıtımını yaptığımız eser iki bölüm halinde çalışılmıştır. İlk bölümde teşkilatlanma, talim ve talimnameler hakkında tarihi bilgi verilmektedir. Bu bölümü yazar tarafından çalışılan metinden oluşmaktadır. Metin dipnotlarda desteklenmiştir. İkinci bölümde ise orijinal metinlerin transkripsiyonu ile oluşmaktadır. Beş ayrı birlik tipinin tertibi ve talimi ile ilgili eserler günümüz Türkçesine sadeleştirilerek yazılmıştır. Eserin sonunda ise orijinal eserlerden birkaç sayfa eklenmiştir.

Birinci bölüm dört alt başlık halinde ele alınmaya çalışılmıştır. “*Kuruluş ve Teşkilatlanma Süreci (1826-1839)*” alt başlığı ile 1808’de başa geçen II. Mahmud 1826 itibariyle bu yenileşme ve teşkilatlanma çabalarını daha siyasi ve stratejik ele alarak çalışmaya başladığını göstermektedir. Böylece herhangi bir eğitim talimnamesi olmayan Osmanlı askerlerinin kendine has olmasa da Avrupalı bir askeri eğitim sistemine geçme çabaları ele alınmıştır. III. Selim’in başlattığı modernleşme ve yenileşme çabalarının hüsrana sonuçlanması dahi iktidarın orduyu yenileme çabalarını durduramamıştır. İlkönce Yeniçeri

*Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Askeri Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Ocağı'nın lağvedilmesi ve "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" ordusunun temellerinin atılması modernleşmenin başladığını iyice belli etmektedir. İslâmî isim verilerek kabul ettirilmek istenen yeni yapılanmanın savaşların kaybedilmesi nedeniyle oluşan makus kaderi değiştirmeyi de amaçlandığı anlatılmaktadır. Yenileşmenin yeni ordu, yeni nizamname ve düşüncelere rağmen başıbozuk, aylak ve mühtedilerin askere alınmaması yönündeki niyetlerin zaman içerisinde ne yazık ki istenen titizlikte gerçekleştirilmediğini ortaya koymaktadır. Kaldırılmış Yeniçeri Ocağı neferlerinin tekrar askere yazılmasına sebebiyet vermesi ve bundan dolayı meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesi için yeni orduda zorunlu tasfiyeler ortaya çıktığı gözler önüne serilmektedir. Vak'a-i Hayriye ile yeniçeri terimlerinin ve tabirlerinin kullanılması yasaklanmış ardından ordunun başındaki kişi "Serasker" olarak değiştirilmiş ve de ilk serasker olarak yeniçeri bakiyesi olan Hüseyin Paşa'nın ataması görülmüştür. Yenileşmenin çalışmalarının devamında ise eski askeri yapıdan bir iz kalmaması için Ağa Kapısı olan komuta merkezi Meşihat Dairesi yapılmış, sonrasında da yeni serasker binası ve kışlalar inşa edilmesine başlandığı söylenmektedir. Ne kadar modernleşme ve yenileşme istenirse istensin eski terimler ve yapıların hala kullanılabilmesinin bu konuda gecikmeye sebebiyet verdiği açıklanmaktadır. Artık bu yeni askeri düzen için kılık kıyafet bile yenilenmiş ve Avrupalı gibi üniforma, şapka olarak da kırmızı fes giyilmesi kararı alındığı anlaşılmaktadır. Artık modern bir sisteme geçilmeye başlanması dolayısıyla savaş yapılmadığı dönemlerde pek çok farklı iş yapan yeniçeriler yerine belli bir maaşı olan ve yalnızca askerlik düşünen bir ordu ortaya çıkmaya başladığı gösterilmektedir. Askerin iâşesi, aydınlatma ve ısınma ihtiyaçları merkezi hükümet tarafından karşılanmasına rağmen sıkıntılarla karşılaşılması üzerine alay sandıklarının kurulması kararı alındığı bildirilmektedir. Kadroların tanımlanmasında kullanılan tabirler dahi yenilenmiştir. Düşünülen 12.000 kişilik ordu kapasitesine İstanbul'da erişilmesi sonucunda asker alım süreci daha hassas yapılmasının ordunun büyümesini yavaşlattığı anlaşılmaktadır. Gittikçe daha da büyüyen bu yeni ordu içerisinde 1.500 kişilik tertiplerin başına binbaşı rütbesinde kişilerin atanması yapıldığı anlaşılmaktadır. Her 8 tertip bir ordu olduğu ve bu ordu içerisinde cephanecibaşı, mehterbaşı, imam, katip, mühendis, hekim ve cerrahların da bulunduğu görülmektedir. Yeni teşkilatlanma ile 1826'dan 1837 yılına kadar asker sayısının 161.000'e ulaştığı özetlenmektedir. Serasker olarak atanan Hüsrev Paşa zamanında birliklerin yapılanması tertip-kol-saf tanımından liva-fırka-alay-tabur-kol-bölük olarak düzenlendiği ve kumandanlık adlarının da miralay, kaim-i makam, alay eminleri olduğu anlatılmıştır. Yenileşme sırasında süvari sınıfında da benzer değişiklikler yapıldığı anlatılmaktadır. Asâkir-i Mansûre bu yenileşme dönemini bitiremeden ve tam eğitime kavuşmadan 1828-1829 Rusya ve 1831-1832 Mısır savaşları nedeniyle eksikliklerini gördüğü ve bunun üzerine Serasker olarak atanan Hüsrev Paşa'nın çalışmalarını artırdığını söylemektedir. Öncelikle Fransızca literatürden ve ardından Avrupa askerinin eğitimi ile ilgili yazılmış olan talimnameleri tercüme ettirilmiş ve İstanbul'a danışman olarak Helmuth von Moltke çağırılmıştır. Böylece 1834'de Redif-i Asâkir-i Mansûre kurulduğu anlatılmaktadır. Zamanla ordunun ihtiyacının büyüdüğü bunun için Davut Paşa, Selimiye ve Rami'de yeni kışlaların yapıldığı görülmektedir. Neferlerin talimine önem verilirken zabıt

sınıfının da taliminin önem arz ettiği açıklanmaktadır. Burada doğru bir sorgulama olarak “Avrupa tarzı talimin önemsenmesine rağmen neden askeri bir okul kurulmadığı anlaşılmamıştır” denmektedir. Bunun da okullaşmanın Yeniçeri Ocağı yapılanmasına yol açacağı endişesi olduğunu düşündürmüştür. Yazarın da bunun nedenlerini bulduğunu düşünmektedir. Yeni yapılanma ve modernleşmenin bitmeden yenilgilerle karşılaşılması sonucunda II. Mahmud’un 1834’de Mekteb-i Ulum-ı Harbiye kurulması kararından bahsedilmektedir. Böylece yapılan tercüme ve Avrupa’dan getirilen uzman danışmanların süreci açıklanmaktadır.

“Avrupa Usulü Talime Giriş” alt başlığıyla 1826’daki Vak’a-i Hayriye ardından II. Mahmud’un istediklerin iyi sezen Hüsrev Paşa’nın padişahı etkilemesi anlatılmaktadır. Bunun için hiçbir askeri başarısı bulunmamasına rağmen padişahı etkileyen Hüsrev Paşa’nın yaptırdığı tercüme ve alelacele getirilen Sardunyalı Galliard (Muallim Hurşid) ile askere eğitim yaptırarak öne çıkması anlatılmaktadır. Bazı askeri terimlerin değiştirilerek yerli bir ağız oluşturmasının ise bu etkiyi artırdığı söylenmektedir. Böylece Hüsrev’den etkilenen II. Mahmud, Hüsrev Paşa’yı serasker olarak atadığı ve adamlarını da seçkin askerlerin başına atamış olduğu tespit edilmiştir. Askerin eğitimi için dışarıdan getirilen gayrimüslim öğretmenlerin istihdamından kaçınıldığı da anlatılmaktadır. Ancak bu eğitimcilerin komutan yerine eğitmen olarak kullanılmasını göstermektedir. Bu bölümde zamanla ortaya çıkan mali sıkıntılar nedeniyle getirilen öğretmenlerin ücretlerinin ödenememesi üzerine daha düşük rütbeli Avrupalı öğretmenler getirildiğini anlatılmaktadır. Ancak bu düşük rütbeli ucuz Avrupalı askeri öğretmenlerin sadece tüfekli eğitim ve bireysel dövüş tekniklerini anlatabilmekte oldukları ve büyük savaş stratejilerini anlatamadıklarını tespit edilmiştir. Padişahın gözüne girip güvenini kazanan Hüsrev Paşa’nın artık seraskerlikte iyice güçlendiğini ve zabıt kademelerine, yetişmesini sağladığı kölelerini getirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu eğitime de “Hüsrevî Talim” denildiğini göstermektedir. Avrupalı diplomat ve gözlemciler II. Mahmud’un yenileşme konusundaki iyi niyetine rağmen Avrupa askerleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını belirtmektedir. Bu yenileşme sırasında Osmanlı askerinin Avrupa askerinden daha iyi olan yönlerini terk edip ısrarla Avrupa usullerini uygulamak istemesinin içindeki sorunlar anlatılmaktadır.

“Talim ve Talimnameler” alt başlığı ile yenileşmenin bir gerçeği olarak talimlerin nasıl yapılacağı önemli bir konuydu. Bunun için öncelikle zabıtların ardından da askerlerin eğitilmesi gerektiğinin Osmanlı yöneticileri tarafından bilinen bir gerçek olduğu aktarılmaktadır. Bu konuda yöneticilerin akli berrak olmasına rağmen tecrübelerinin ve bilgilerinin yeterli olmadığı belirtilmektedir. Yazar bu eserin ikinci bölümünde transkribe metinlerini verdiği talimnamelerin bu amaçlar için üretildiğini aktarmaktadır. Böylece başta zabıtlar ve ardından neferlerin öncelikle talimlerle meşgul edilmesi, ikinci olarak da iyi yürüme usulü ve savaşta yapılması gerekenleri öğrenmek olduğu tespit edildiği anlatılmaktadır. Bu itibarla neferler sürekli eğitimde olması ve boş zamanlarda başka bir işle meşgul olmamaları ayrıca siyasetle ilgilenip vazifeleri olmayan şeylerle ilgilenmemelerinin sağlandığı söylenmektedir. Yazar II. Mahmud’un da isteğinin de bu yönde olduğunu kaydetmektedir. Ordu

içerisinde bu talimlerin amacı olarak yalnızca silah kullanmak değil, aynı zamanda iyi yürümek, koordineli hareket etmek ve muharebe yeteneklerinin de olduğu anlatılmaktadır. Yazılanlara göre Osmanlı ordusunun en büyük eksiğinin alay ve üzeri birliklerde operasyon becerilerinin yeterli olmamasıdır. Hassa Ordusu'nun yaptığı talimler neticesinde Avrupalı gözlemcilerin de takdir ettiği hale geldiği anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul birlikleri ile taşra birliklerinin tecrübe farklılığı anlatılmaktadır. 1828-29 Osmanlı-Rus harbi ardından bu farklılığın iyice belli olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine tabur üzeri eğitimlerin de gerekli olduğu anlaşılmış ve bunun ayrıntılı talimleriyle ilgilenildiği ifade edilmiştir. Hatta çavuş ve zabıtlere tabur ve üstü eğitimler yapılmakta ve bölük eğitimlerinin de neferlerin işine yaradığı gösterilmektedir. Padişahın Enderun ağaları ve Hassa askerlerinin eğitimlerini seyrettiği, bundan da hoşlandığı dile getirilmektedir. Hatta bu eğitimleri seyrederken kendisinin de komutlar verdiği bunun için de binbaşılık rütbesine uygun emirler verdiği anlaşılmaktadır. II. Mahmud'un eskiden oynanan cirit ve tomak oyunlarını yasakladığını böylece neferlerin yalnızca savaş oyunlarını ve talimlerini yapmalarını sağladığı yazılmaktadır. Padişahın bu eğitime bazen Avrupalı elçileri ve gözlemcileri de davet ettiği bu sayede güç gösterisi yaptığı anlatılmaktadır. Cepheden gelen başarısızlık haberlerine rağmen padişahın talimden vazgeçmediği ve ısrarla eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır. Kıyafetlerin değiştirilmesi sonucu neferler yeni gösterişli kıyafetleriyle halkın arasında arz-ı endam ettikleri yazılıdır. Yazılı olduğu gibi eğitimin sürekli tekrar edilmesi sonucu çizgisel ve geometrik hareketleri spontane olarak yapabilen neferlerin savaşlarda başarı getireceğinin düşünüldüğünü söylemektedir. Osmanlı metinlerinde bundan başka harp aletlerinin, silahların, topları ve diğer teçhizatın başarıyla kullanılması için gereken tüm bilgilerin bulunduğu tespit edilmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren gittikçe kalabalıklaşan orduların monarşiye rağmen bürokrasinin de kalabalıklaşmasına neden olduğu metinlerle sabittir. Nizamname ve talimnamelerin önemi Fransız devriminde yapılan taktiklerden anlaşılmaktadır. Devrim sonrasında ise bunların Napolyon döneminde basitleştirilmiş ve formüle edilmiş olduğu belirtilmektedir. Bu ise talimnamelerin iyice basitleştirilmiş ve kolaylaştırılmış olmasına bağlı olduğunu anlatmaktadır. Yazılan tüm nizamnameler, talimatnamelerin kolay anlaşılır olmasına ve öğretilmesine olanak sağlaması gerektiği açıklanmaktadır. Yazıldığına göre farklı metinlerde bulunan fünûn-ı harbiyye ve fenn-i cedîd-i muharebe ifadelerinin Osmanlı savaş stiline göre daha üstün olduğu görülmektedir. Ancak şimdiye kadar yabancı danışmanların verdiği eğitimlerin ve talimlerin ayrıntılı yazılı metinlerine ulaşamadığı aktarılmaktadır. Buna rağmen İtalyancadan Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiş ve Matbaa-i Âmire'de 1827'de 1000 nüsha basılmış olan talimnamenin adı "*Eşkâl Risalesi*" dir. Ardından "*Talimname-i Piyadegan*" basılmıştır. Bunlardan başka Fransa'dan getirilen bir süvari talimnamesi olan "*Talimname-i Süvariyan*" da basılmıştır. Tercüme edilmiş olan eserlerin genellikle Hüsrev Paşa kütüphanesinde bulunduğu da bir gerçektir. Ayrıca 1831-32 tarihli olarak "*Nuhbetü't-talim*" başlığı altında "*Tabur Talimi* ve *Alay Talimi*" adlı talimnamelerde bulunmaktadır. "*Metinler Üzerine*" alt başlığı ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Hüsrev Paşa Koleksiyonu'ndaki talimnamelerden yapılmış bir seçimin sadeleştirilmiş transkripsiyonu hakkında bilgi

verilmiştir. Hüsrev Paşa siyasi otoritesinin üstün olması için tüm emeğini vermiş olması yanında Batı tarzı askeri literatürün ülkeye getirilmesinde ve tercümelelerinin eğitimlerde kullanılmasını sağlamada önemli bir rol oynadığını anlatmaktadır. Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı tercümelelerin hepsi matbu değildir. Bunların bazıları el hattı ile yazılmış yazma eserlerdir. Bu yazmaların içinden “*Bölük Talimi, Tabur Talimi, Avcı Talimi*” ve “*Bir Kolordunun Tertibi*” isimli yazmalar üzerinde çalışılmış ve bunlar yayınlanmıştır. Yapılan tespite göre bu yazmalar hazırlandığında Hüsrev Paşa'ya verilmiş taslak tercümeleler olduğuna hükmedilmiştir. “*Alay Talimi*” adlı eser ise tüm işlemleri bitip matbu olarak neşredilmiştir. Bunlardan “*Bir Kolordunun Tertibi*” isimli eser Hüsrev Paşa'nın Halil adlı kölesi tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu eserlerden henüz taslak olduğu düşünülen “*Tabur Talimi*” ve “*Avcı Talimi*” adlı eserlerin tamamlayıcı olması ve görsel bilginin de olması için eserin sonuna şekiller de eklenmiş olduğu söylenmektedir. “*Bölük Talimi*” ve “*Bir Kolordunun Tertibi*” adlı eserlerde ise şekiller hakkında eser içinden herhangi bir referans göndermesi bulunmadığı da belirtilmektedir. Bu alt başlıkta her eser hakkında ayrıntılı içerik bilgisi verilmiştir. Böylece neşredilen bu beş eserin amaçları da belirtilmiştir. Kullanılan transkripsiyonda nasıl yöntemler kullanıldığı ve yazmalar içerisinde bulunan renkli yazıların ne anlama gelerek kullanıldığı düşünülmüş ve o düşüncelerle eserlerin neşrinin yapılmış olduğu anlatılmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse “çekilür” olarak okunan bir kelime bu yayınlamada “çekilir” veya “yanaştırmak” olarak yazılmış olan kelimenin “yanaştırmak” olarak sadeleştirilmesi gösterilebilir. Bundan başka metnin yazımında kırmızı mürekkepli metinlerin de olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan başlık olarak kullanılanlar başlık ve metin içindekiler de sadeleştirilen metinde *eğimli (italik)* olarak dizilmiş olduğu söylenmektedir.

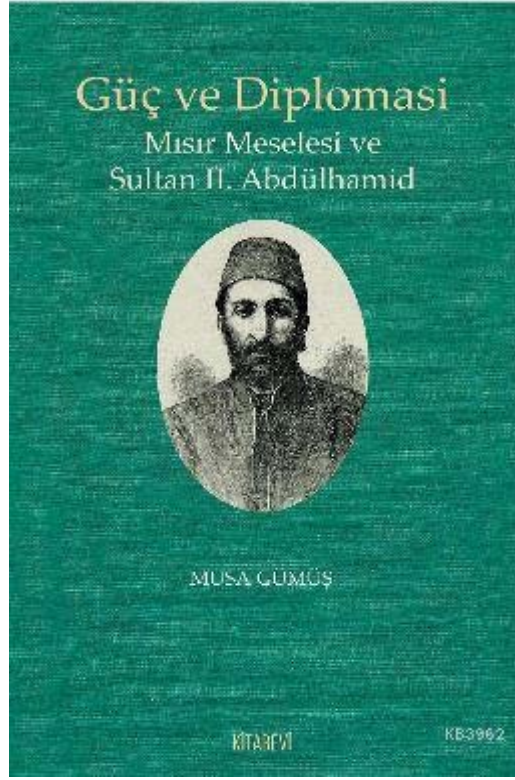
“*Metinler*” adlı son bölümde ise her beş eser sadeleştirilerek yazılmıştır. Her eserin orijinal varak numaraları köşeli parantez içerisinde yazılmıştır. Konu başlıkları **koyu (bold)** olarak yazılmıştır. Arada *eğimli (italik)* yazılmış metinler ise önemli ara başlıklar veya terimler gibi düşünülebilir. Sadeleştirilen metinler mümkün olduğunca günümüz Türkçesi kullanılarak yazılmıştır. En üst birlik olan “*Bir Kolordunun Tertibi*” adlı eser ile başlayan transkripsiyonda kolordu düzeni ile ilgili bilgiler verilmektedir. “*Bölük Talimi*” adlı bölümde ise bir bölük nasıl yönetilir ile ilgili talim emirleri ayrıntılı olarak verilmektedir. “*Tabur Talimi*” adlı bölümde ise tabur yönetimi ve talim emirleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bundan başka bu bölüm içerisinde eşkal ve resim adı altında göndermeler bulunmaktadır. “*Alay Talimi*” adlı bölümde ise alayın yönetimi ve talimi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. “*Avcı Talimi*” adlı bölümde ise bir avcı askerine yaptırılması gereken talim anlatılmaktadır. Aynı zamanda bu eserde de eşkal ve resim ile görsel destekleme de göndermelerle eklenmiş olduğu yazılmıştır.

“*Kaynakça*” ile eserin sonunda kullanılmış olan eserlerin künyeleri belli ana başlıklar altında alfabetik olarak sıralanmıştır.

“*Dizin*” ile seçilmiş kelimelerin eser içerisindeki önemli olan şahıs isimleri ve askeri terimlerin dizin çalışması yapılmıştır.

Eserimizin en sonunda “*Ekler*” bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde ise içerikte transkripsiyonu yapılmış olan eserler ait görüntülerden örnekler ile yazmaların varak resimlerinden örnekler bulunmaktadır.

Müellifimiz Mehmet Mert Sunar bu “*Arş İleri*” adlı eserinde Osmanlı zamanında askeri yenileşmenin ve modernleşmenin başlangıç dönemlerinde askeri eğitimin de belli esaslar dahilinde yapıldığını kanıtlamaktadır. Seçilmiş olan eserler en alt birlikten en üst birliğe kadar tüm birliklerin ihtiyacı olan talim esaslarından yapılmış seçmelerdir. Eser sonucunda verilmiş olan görseller seçme olduklarından az olduğu görülmektedir. Bu çalışma yapılırken Hüsrev Paşa'nın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bölümünde bulunan, yaptırdığı tüm askeri eğitim tercüme çalışmaları katalog halinde eserin sonuna eklenmesi çalışmanın daha verimli olması açısından uygun olabilirdi. Bu çalışmalar askeri eğitimin ve yönetiminin bugünkü modern hale gelmesinde nasıl bir yol izlendiğini de kanıtlamaktadır. Tanıtımını yaptığımız eserimiz bu konuda örnek bir eser olarak düşünülebilir.

Güç ve Diplomasi: Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid*

Musa Gümüş

İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2018, 426 sayfa, ISBN: 978-605-9506-46-5

Rabia YÜKSEL*

Musa Gümüş'ün kaleminden çıkan "*Güç ve Diplomasi- Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid*", adlı kitap, 19. Asır boyunca diplomatik arenada güncel bir konu ve Şark Meselesinin en önemli ayaklarından biri olan Mısır Meselesini konu alan bir eserdir. Biz de bu eseri yazımızda irdeleyeceğiz. Eser hakkında vereceğimiz bilgilerimize geçmeden önce yazarımız Musa Gümüş'ten kısaca bahsedelim.

Musa Gümüş; 1979 yılında Ordu Akkuş'ta doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Ankara'da bitirdi. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitiren Gümüş, 2007 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ alanında 3 yıl yüksek lisans gördü. 2013 yılında Selçuk Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalında Doktora programına girdi. 2009 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesine Araştırma görevlisi olarak atanan Gümüş, 2014 yılında da Muş Alparslan Üniversitesine Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2016 yılında

* Yakın Çağ Tarih YL öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, rabiayk69@gmail.com

aynı unvanla Adnan Menderes Üniversitesi'ne atanan Gümüş, halen bu unvanla görevine devam etmektedir.

“*Güç ve Diplomasi - Mısır Meselesi ve Sultan II. Abdülhamid*”, adlı eser;

İngiliz İşgali Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Mısır Politikası, “s.33- 75”

Mısır Meselesini Etkileyen Meseleler, “s.97-161”

Sultan II. Abdülhamid ve Mısır Meselesi, “s.171-227”

Mısır'da İşgal Dönemi ve Osmanlı Devleti'nin Değişen Hâkimiyet Anlayışı, “s.235-284”

Mısır Meselesi ve Uluslararası Diplomasi, “s.291-350”

Şeklinde beş ana olarak kurgulanmış ve bu beş ana bölüm kendi alt başlıklarıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç, kaynakça, ekler ve dizin ise eserin en son kısmında yer almaktadır.

Yazar, “19. Asrın önemli bir kesitinde Osmanlı Devleti'ni uğraştıran ve devletin uluslar arası etkinliğinin sorgulanması konusunda önemli ipuçları veren Mısır Meselesi'nin Sultan II. Abdülhamid dönemindeki sürecini irdelemiş, Sultan II. Abdülhamid'in Mısır politikasını, Osmanlı topraklarında büyük devletlerin çıkar mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin karşı politikaları ve diplomasi, Devletin Mısır politikalarını etkileyen siyasi şartları ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin Mısır politikalarında meydana gelen paradigma değişimleri” bu eserin içeriğini oluşturmaktadır.

İngiliz İşgali Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Mısır Politikası, adlı birinci bölümde, İngiltere'nin 1756 yılından itibaren Hindistan'ı sömürgeleri arasına katmasının Akdeniz'de dengeleri oldukça değiştirdiğini, bunda Fransa'nın başta olmak üzere diğer devletlerin Akdeniz politikalarını etkilediğinden, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinin Mısır'ın önemini arttırdığından ve Fransa'nın Mısır'ı ele geçirip stratejik bir hamle yapmış olacağından bahsedilmiştir. İngiltere'nin, Fransa'nın bu düşüncelerinden haberdar olduğundan bahsedilmiş ve iki devletin donanmalarının 1798'de İskenderiye Ebukır Koyu'nda yaptığı mücadelede Fransız donanmasının ağır bir yenilgiye uğraması Fransa'nın Mısır'daki konumunu önemli ölçüde sarsmış olduğu, Bonapart'ın Mısır'ı işgal ederek Mısır'ı uluslararası bir mesele haline gelmesine sebebiyet verdiğini ve diğer devletlerin Mısır üzerindeki çıkar çatışmalarını arttırdığı vurgulanmıştır. Mısır üzerinde hâkimiyet mücadelesinin artmasının nedeni, İskenderiye'nin Kahire'den sonra en önemli şehirlerinden biri ve önemli bir limana sahip olması ticaret hayatını canlandırdığı ve İskenderiye'nin hızla gelişmesine yol açtığı, bu durumda diğer milletlere mensup yabancıların bu limanda ticaret yapmaları Mısır'daki yabancı nüfusunu arttırdığı ve Mısır'ı çok uluslu bir yapı haline getirdiği, çıkan bu karışıklıkların azınlıkların sebep olduğu şeklinde açıklanmıştır. Olayların kısa sürede Ömer Lütfi Paşa tarafından bastırılmış olsa da İngiliz konsolosunun, İngiliz gemisiyle Mısır'ı terk etmesinin Mısır'ın işgalinin önceden planlandığını göstermekte olduğu vurgulanmıştır. Bütün bu durumların İngiliz işgaline zemin hazırladığından, Osmanlı Devleti'nin işgal

karşısındaki tutumu ve Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Meselesi üzerindeki politikalarından bahsedilmiştir.

Mısır Meselesini Etkileyen Meseleler, ikinci bölüm de ise, Süveyş kanalının açılmasının Hıdiv İsmail Paşa döneminin en önemli olaylarından biri olduğu bahsedilerek, kanalın açılmasının Mısır'ın modernleşmesini sağlayan ve stratejik konumunu güçlendiren bir proje olmasından bahsedilmiştir. Mısır'ın cazibesini arttıran bu kanalın büyük devletlerin birbiri ile mücadele etmesine sebebiyet vermesi, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumda olması, kanalın egemenliğini güç bir duruma sokmuş olmasından, bu durumun Osmanlı Devleti'nin bağımlı bir politika izlenmesine yol açtığı vurgulanmıştır. İngiltere'nin ise bu kanalın açılmasının Hindistan ile arasındaki mesafeyi kısaltması amacıyla önemli görmesi, yapımında katkısı olmasa da kanalın hisselerini Hıdiv'den satın alarak, kanal üzerindeki hâkimiyetini arttırması, Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının başlangıcını teşkil ettiğinden bahsedilmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılmasının İngiltere'nin Mısır üzerindeki işgaline meşruiyet hazırlamasının, Osmanlı Devleti'ni diplomatik anlamda çaresiz bıraktığından bahsedilmiştir.

İngiltere'nin Mısır'ı işgaline meşruiyet hazırlayan bir diğer olayın ise Mehdi isyanıdır. İlk başlarda dini nitelikli bir isyan olarak algılanılan bu isyanın Sudan'da gittikçe güç kazanması ve İngilizlerin Mısır'dan tahliyesini sekteye uğratacak kadar önemli bir hale geldiği vurgulanmış ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumlar nedeniyle bu olaylar üzerinde stratejik bir üstünlük kurulamamasından bahsedilmiştir.

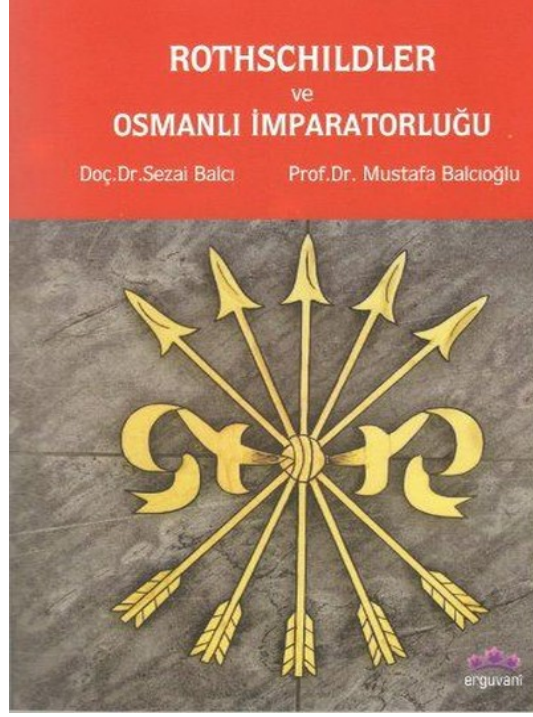
Sultan II. Abdülhamid ve Mısır Meselesi, adlı üçüncü bölümde, Sultan II. Abdülhamid'in Mısır'ı Osmanlı hükümdarı olarak devletin en önemli topraklarından, İslam halifesi olarak da İslam'ın en kutsi beldelerinden biri olarak görmesi ve bu iki önemli durumun ise Sultan'ın Mısır'a dair politikalarının yönünü, amacını ve hedeflerini belirlemede rol oynadığından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve idari alanda ciddi sorunlarla uğraştığı en uzun yüzyılımı yaşadığını vurgulanmış ve Mısır politikasının belirlenmesinde bu şartların etkili olduğu belirtilmiştir. Sultan Abdülhamid'in Mısır meselesine yaklaşımını değerlendiren yazar, psikolojik bir analiz ortaya koymuş ve Sultan Abdülhamid'in bu meselede yalnızlıklar, korkular, endişeler, umutlar, beklentiler ve çaresizlikler yaşadığını dile getirmiştir. Sultan Abdülhamid'in Mısır meselesinde denge politikası izlemeyi tercih ettiğini söyleyen yazar, buna bağlı olarak da kendine has bir politika geliştirdiğinden bahsetmiştir. Her yönüyle bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ın kaybedilmesi II. Abdülhamid tarafından kabul edilemez bir durum olduğu ve bu durumun onda mevcudu koruma refleksi oluşturduğu belirtilmiş ve Sultan'ın Mısır'da devletin otorite ve hukukunu zedeleyecek bir durumdan kaçınmak için uğraşlar verdiği vurgulanmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in Mısır meselesinde elini bağlayan bir diğer meselenin ise Mısır Hıdivlerinin İngiliz varlığına olan teslimiyetleriydi. Yazar bu durumun Sultan II. Abdülhamid'in İngilizleri Mısır'dan çıkarmak için Hıdivler ile birlikte hareket edememesinin nedeni

olarak görmüş ve bu nedenle Sultan II. Abdülhamid'in diplomatik anlamda çaresizlikler yaşamasına sebep olduğu belirtilmiştir.

Mısır'da İşgal Dönemi ve Osmanlı Devleti'nin Değişen Hâkimiyet Anlayışı, adlı dördüncü bölümde, Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki varlık sebebinin siyasi, hukuki ve idari olarak daha görülebilir bir hale getirmek için yeni bir düzenleme yapılmaya çalışıldığından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın işgalinin hukuksuzluğunu, hukukî, siyasî, idarî ve diplomatik delileriyle ortaya konulmasından bahsedilerek, yine işgalin hukuksuzluğunu uluslararası kamuoyuna anlatılabilmesinin önemi vurgulanmıştır. Osmanlı devlet adamlarının Mısır'a dair diplomasi mücadelesini etkin bir şekilde sürdürmek ve Mısır'daki İngiliz işgalini sonlandırabilmek için Mısır'daki varlığını güçlü delillerle desteklemeye ve bu konuda hukukî, siyasî, idarî değerler dizisi oluşturmaya çalıştıklarını anlatılmış ve bu durumun Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki hâkimiyet anlayışını önemli ölçüde değişime uğrattığı vurgulanmıştır.

Mısır Meselesi ve Uluslararası Diplomasi, adlı beşinci ve son bölümde, Mısır meselesinin uluslararası arenadan bağımsız düşünmenin imkânsız olduğu, zira Mısır'ın mesele haline gelmesinin büyük güçlerin bölge üzerindeki çıkar mücadelelerinin sonucu ile yakından alakalı olduğu anlatılmış ve bu çıkar mücadelelerinin, Mısır'ın Osmanlı toprağı olmasını sorun hale getirdiğinden bahsedilmiştir. Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra ortaya çıkan yeni dengeler bölgeyi uluslararası mücadelenin en önemli unsurlarından biri yapmış olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'ni başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya, Almanya ve Rusya'nın içinde olduğu devletler ile Mısır Meselesi nedeniyle aktif bir diplomasinin içine girmesinden bahsedilmiştir.

Yazar, *“Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemine denk gelen Mısır Meselesini, devleti bir asırdan daha fazla uğraştıran; siyasi, sosyal ve ekonomik zararlara uğratan çok yönlü sorunlar yumağı olarak ifade etmiş, birçok yönü olması sebebiyle Osmanlı Devleti'ni hem dâhil de hem de hariçte oldukça uğraştırdığını ve 19. yüzyıla asra dair dış politika ilkelerinin ve paradigmalarının yeniden şekillenmiş olduğunu”* ele alarak işlemiştir. Kitabında görsel materyal olarak bölgenin haritalarına ve döneme etki eden devlet adamlarının resimlerine yer vermiştir.

Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu

Mustafa Balcıoğlu, Sezai Balcı

Erguvani Yayınevi, Ankara, 2017, 508 Sayfa, ISBN: 978-605-84783-5-0

Alper KANDEMİR*

Tarihte ve günümüzde hakkında en çok komplo teorisi dillendirilen ailelerden biri şüphesiz ki Rothschildlerdir. Bu aile hakkında günümüzde yazılıp çizilenler büyük ölçüde belgelere dayanmayan sansasyonel iddialardır. Mustafa Balcıoğlu ve Sezai Balcı'nın kaleme aldığı bu kıymetli eserde ise; Rothschild Ailesi ve Osmanlı Devleti arasında ki ilişkiler vesikalar/belgeler ışığında yazılıyor. Eserde, Rothschild Ailesi ve Osmanlı Devleti arasında ki bağlantının Devlet-i Aliyye'nin dış borçları ve Filistin meselesiyle sınırlı olmadığı, eğitim, sağlık, silah satışı, madencilik, Musevi Cemaati ve nişan teveccühlerini de kapsadığına dair belgeler sunuluyor.

Kitabın ilk bölümü ' *Osmanlı Belgelerinde Rothschild Ailesi'ne Dair İlk Bilgiler* ' adını taşıyor. Bu kısımda; Rothschild Ailesi'nin 200 yıldır izlediği ekonomik gücünü kullanarak Dünya politikasında etkin olma stratejisinin fikir babasının Benjamin Disraeli olması, Rothschild Ailesi'nin Osmanlı Devleti'yle ilk teması kurmalarında (1834) Galata Bankerlerinin aracı olarak kullanılmaları, ailenin Osmanlı Devleti'yle ilk bağlantı konusunun, Osmanlı-Yunan sınırlarının çizilmesi meselesi olmasının

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi

ironik bir durum teşkil etmesi okuyucunun gözünden kaçmaması gereken önemli anekdot değerine haizdir. İlerleyen satırlarda, Rothschildler ve Osmanlı Devleti'nin ilk teması sırasında, devletin içinde bulunduğu Mehmed Ali Paşa gailisi ve Rus Çarlığına savaş tazminatı ödenmesi sıkıntılarının vurgulanması, muharrirlerin dönemin siyasi, iktisadi dengelerini gayet açık bir biçimde tespit ettiklerini okuyucuya kanıtlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin içinde ki Almancı hizip ve bu hizibin Almanlardan etkilenerek\destek alarak çeşitli kurumlar kurması aktarıldıktan sonra II. Cihan Harbi'nin akabinde bu hizibin Batı Bloğunun lideri olan ABD'nin tarafına geçmesinin belirtilmesi ise bugün dahi TC içerisinde ki güç dengelerini analiz etmek isteyenlerin faydalanabilecekleri yararlı bir anekdot olarak sunulurken ilk kısım nihayete erdiriliyor.

Kitabın ikinci bölümü ' *Osmanlı Devleti'nin Mali Kontrolü Yahut Rothschildler* ' adını taşıyor. Bu kısımda; Rothschild Ailesi'nin, Kırım Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Kırım'dan aldığı tüfekler için borç verdiğini okumak anılan dönemde devletin iktisadi ve idari itibarının düşüşte olduğunu göstermesi bakımından mühim bir bilgi olarak görülebilir. II. Mahmut devrinde Avrupa'da açılan daimi elçiliklerden bazılarının finanse edilmesinde Rothshildlerin maddi destek verdiğini görmek ise devletin iktisadi durumu hakkında ipucu verecek bir enformasyon olarak önümüze koyuluyor. Osmanlı Devleti'nin hazinesinin 1875'te iflasını açıklaması ise devletin dış piyasa ve bankerlerden aldığı borçları ödeyememesinin doğal bir sonucu olarak tahlil edilebilir. Takip eden sahifelerde ise, II. Abdülhamid'in 1891'de, Rus Savaşı'nın akabinde ki yıkımı gidermek için Rothshild'lerden borç talep etmesi ise devletin iktisadi açıdan yaşadığı buhranın net bir delili olarak satırlara göz gezdirenler tarafından algılanabilir. 1894 senesinde, II. Abdülhamid'in, Mısır'ın Rothschild Ailesi'nden borç almasını engellemesinin devletin para baronları ile ilişkisi arttıkça bir borç batağının içine çekildiğinin farkında olması olarak okuyucunun dikkatini celp edecek bir veri olarak önüne sunulduktan sonra bölüm sonlandırılıyor.

Kitabın üçüncü kısmı ' *Sultan II. Abdülhamid, Rothschild ve Filistin* ' adını taşıyor. Bu kısımda; Rothschildler'in Filistin topraklarını olan ilgilerinin XVIII. yy' a uzandığını görmek ailenin planlarının uzun vadeli biçimlendirildiğini müşahede etmemizi sağlıyor. Rothschild Ailesi'nin, " *Ecanibe Toprak Satışı Kanunu (1869)* " çıkarıldıktan sonra 1881 senesinden başlayarak Filistin'de yüzlerce dönüm toprak alması ise ailenin tasarılarını sistemli olarak gerçekleştirdiğine delil teşkil edebilir. 1892 yılında Rus Çarlığında' ki Musevilerin aşırı baskılar neticesinde Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamaları ve Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarına olan bu göçü sınırlandırmaya çabaladığı halde başarısız olması ise Rothschildler'in politik gücü olarak görülebileceği gibi aynı zamanda Devlet-i Aliyye'nin kendi hudutlarını dahi yeterince kontrol edemediğinin muharrirler tarafından okuyucuya gösterilmesidir denilebilir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında, Filistin'deki Musevi nüfusunun, II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 senesine göre üç kat arttığını takip etmek ise esere göz gezdirenler için faydalı bir bilgi olarak sunulduktan sonra bölüm bitiriliyor.

Kitabın dördüncü kısmı ‘ İttihatçılar Filistin ve Rothschild Ailesi ‘ ismini taşıyor. Bu kısımda; 1908’den başlayarak idareyi ellerine alan İttihatçıların, Rothschildler’in Filistin’de ki Siyonist politikalarına karşı tedbirli olduklarını, Emniyet ve Teşkilat-ı Mahsusa belgeleri rehberliğinde muharrirler tarafından izah ediliyor. Oldukça kısa tutulan bu bölümün sonunda ise, Rothschildler’in Şerif Hüseyin’in mahdumuyla anlaşarak Filistin’deki varlıklarını garantiye almaları ise enfes ve tarihi değeri olan bir olay olarak muharrirler tarafından takipçilere sunulduktan sonra bölüm nihayete erdiriliyor.

Kitabın beşinci ve son kısmı ‘ *Rothschildlerle Diğer İlişkiler ve Osmanlı’da Rothschild İmajı* ‘ ismini taşıyor. Bu kısımda; Rothshildlerin, Osmanlı topraklarında çıkarılan bakır, kurşun ve sair madenleri satma adına teklifte bulduklarını görmek ailenin bir “ devlet” vizyonu ile hareket ettiğini kanıtlar demek yanlış bir benzetme olmasa gerekir. Sultan Abdülmecid Devri’nde Rothschild Ailesi’nden önemli simalara nişanlar verilmesi ise ailenin Osmanlı Devleti tarafından “onurlandırılması” olarak yorumlanabilir. Takip eden senelerde, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid’in de Rothshild Ailesi’nin önde gelen üyelerine muhtelif tarihlerde nişan tevcih etmesi ise bu konuda Abdülmecid Han Devri’nde izlenen politikanın devamı olarak açıklanabilir. Rothshild Ailesi’nin 1888’de Kudüs yakınlarında yaptırmış olduğu ailenin ismini taşıyan hastane ise bölgede ki Musevilere hizmet amaçlı olduğu kadar ailenin kendi saygınlığını arttırma çabası olarak takdir-e şayân bir ‘ yumuşak güç ‘ kullanımındır demek değerlendirici açısından abartılı bir çıkarım olmasa gerekir. 1894 yılında, ailenin Darüşşafaka’ya maddi yardımda bulunması ise hayırseverlikten daha ziyade II. Abdülhamid nezdinde puan toplamaya çalışan bir proje gibi görülebilir. İlerleyen satırlarda ise Birinci Balkan Savaşı sırasında Rothshild’lerin devlete maddi yardımda bulunması ise vefa ve dostluktan ziyade politik satrancın bir iktisasi olarak izah edilebilir. Eserin son sayfalarında ise Osmanlı İmparatorluğu’nda ki aydın ve devlet adamları arasında ‘*Rothshild Ailesi* ‘ imajı aktarılırken Reşat Nuri Güntekin’in bir hikayesinden renkli bir anekdot aktarılarak eser nihayete erdiriliyor.

Alanlarında yetkin iki seçkin akademisyen tarafından kaleme alınan bu eserde; Rothshild Ailesi komplo teorileriyle değil reel belgeler\vesikalar gösterilerek incelenmiş ve ailenin İsrail Devleti’nin kuruluşu ile bağlantısı hamasetten uzak bir metotla açıklanmıştır. Değerlendirenin gözünde ise eserin tek eksiğinin, iktisadi terimleri fazlaca kullanarak ekonomi terminolojisine vakıf olmayanları zorlamasıdır dersek abartılı bir tespit olmayacağı kanaatindeyiz.

Osmanlı'da Devlet Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar

Mehmet Turgut

İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998, 346 Sayfa, ISBN: 975-451-166-7

Fatma Betül GÜLER*

Osmanlı Devletinin ve Batılılaşmanın hâlâ doğru anlaşılmadığını söyleyen kıymetli yazar Mehmet Turgut'un 1998 basımlı kitabında önce Osmanlı devletinin tarihi, devletin yapısı, ekonomisi anlatılmış olup devamında özellikle Modernleşme konusuna ayrı bir bölüm ayrılmıştır.

Mehmet Turgut, önsözde aslında "*Japon Mucizesi ve Türkiye*" kitabındaki bilgilerinin dostum dediği Ergun Göze'nin önerisiyle genişletilmiş olduğunu ve bunun sonucunda "*Devlet Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlışlıklar*" kitabının ortaya çıktığını anlatmaktadır. Çünkü Göze'ye göre, ilk eserde Batılılaşma ile ilgili değerli bilgiler Japonya karşılaştırması sırasında bir nevi arada kaynamıştır. Böylece bu değerli bilgiler için ayrı bir kitap yazılması ve derinlemesine anlatılması hedeflenmiştir.

Kitabın başlığı 2 farklı konu gibi gözükabilir ama yazar, Osmanlı'da devlet anlayışının ve ekonominin bozulması sonucunda Batılılaşmadaki yanlışlıklara maruz kaldığımızı belirterek aslında farklı gibi gözükken iki konuyu tek kitapta nasıl birleştirdiğini açıklamaktadır. Yazara göre Batılılaşma çokça yanlış bilinen bir konu olduğundan bununla ilgili detaylıca yazmak gerekirdi. Çünkü batıyı kabul etmeye

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fatmabgulerr@gmail.com

mecburduk ama bunun tarifinin ve yorumun doğru yapılmaması hâlâ belli başlı sorunları ve kutuplaşmaları beraberinde getirmektedir.

Mehmet Turgut en başta kendi eserinin eksik yanlarının olduğunu ve bazı kısımlarının anlaşılmasının zor olduğunu vurgulamaktadır, mesela eserde dil bütünlüğünü ve ahengini tam olarak sağlayamadığını anlatmış ve Tevhidi Tedrisat Kanununun üzerinde yeteri kadar duramadığını söylemiş, bununla ilgili açıklamasını da yapmıştır. Hatta devamında kitabın içeriğinde çok bahsedemediği Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ilgili düşüncelerini açık bir şekilde anlatmıştır. Kültürün çekirdek unsurlarını dil, din ve musiki olarak belirten yazar, aynı zamanda eğitim ile ilgili başka eksikliklere değinerek Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilahiyatın öğretim sisteminin dışında tutulduğunu, hatta 1949'da ilk İlahiyat fakültesi açılınca bu konuda sadece 2 profesör bulunduğunu anlatmaktadır. Yazara göre günümüzde inanç ve imkân bakımından şaşkın, hedef yönünde yoksun olmamızın sebebi bu bahsi geçen dönemlerde aranmalıdır.

Kitabın içeriğine geçildiğinde ise en çok dikkat çeken şeylerden biri yazılardaki boyutun büyüklüğü oluyor. Bu, 346 sayfalık kitabın aslında daha da kısa olabileceğini düşündürmekte ve büyük yazılar sayesinde okumayı kolaylaştırmaktadır. Eserde seçilen kelimeler sade olduğu kadar cümleler uzundur. Sohbet havasıyla anlatılan konular için anlaşılması kolay kelimeler seçilmiş, yer yer açıklamalar yapılmıştır. Kitabı okurken bir ders ya da konferans dinler gibi hissetmek mümkün. Yazar, okuyuculara bazı sorular yönelterek düşünmeye teşvik etmiş, kimi zaman da iğneleyici sitemlere yer vermiştir.

Kitabın anlaşılmasını kolaylaştıran şeylerden biri de içerik tasnifidir. Osmanlı'yı kuruluşundan itibaren değerlendirmeye niyetlenen yazar en başta Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi / Batılılaşmadaki Yanlışlıklar diyerek 2 ana kısma ayırmış, bu 2 kısımda da bölüm bölüm ayırmalar yapmıştır. 1.Kısımın bölümlerinde konuları “*Aşiretten Devlete, İmparatorlukta Devlet ve Devlet Adamı, Osmanlı'da Devlet ve İnsan, Osmanlı'da Ekonomi, İmar ve Şehirleşme*” isimli başlıklarda toplamıştır. Batılılaşmadaki Yanlışlıklar kısmında ise bölüm sayısının daha fazla olduğunu görmekteyiz, burada “*Batılılaşmadaki İlk Yanlışlıklar, Batılılaşmayı Bütünü ile Değerlendirme, Değerlendirme ve Bazı Tedbirler*” gibi bölümler dikkat çekmektedir. Ama asıl şaşırtıcı olan, yazarın her bölüm başlangıcında, anlatacağı şeyleri bir nevi ders kitabı gibi anahtar kelimelerle ve isimlerle tanıtmasıdır. Bu da okura hangi konulardan faydalanacağını görmesini sağladığı gibi kitabın içeriğinde arama yapan biri için de işini oldukça kolaylaştırmaktadır.

Yazar, Osmanlı Devleti ile ilgili farklı farklı konuları ele alsa bile kronolojik sırayla gideceğini kitaba Kuruluş ve Teşkilatlanma bölümü ile başlayarak göstermektedir. Ama konuya önce tarihteki olağanüstü devirler olduğunu anlatarak giriş yapmıştır. Bu devirlerde büyük silkinişler, dev hamleler ve görülmemiş gelişmeler, çözümlüşler ve çöküşler olduğunu bunların karanlık noktalar meydana getirdiğini anlatmış, böyle zamanlarda mucizeler, yaratılışlar, doğuşlar, kuruluşlar ve yıkılışlar olabildiğini söylemektedir. Yani kitapta sık sık psikolojik tahlillere yer veren yazar, daha ilk bölümde devletlerin kuruluşunun

psikolojik ve sosyolojik taraflarına değinmektedir. Konuyla bağdaştıracak olursak, çeşitli Haçlı Seferleri ve Moğol akınlarının sonrasında Osmanlı Beyliği ve sonrasında Osmanlı Devleti doğmuştur. Yazar kitabın tümünde yapacağı şeyi daha ilk sayfalardan itibaren yapmaya başlamış yani farklı tarihçilerin ve yazarların alıntılarına yer vermiştir, öyle ki bu alıntılar bazen sayfalarca sürmektedir. Mehmet Turgut gerek Osmanlı'nın Devlet yönünü gerekse Batılılaşma dönemini anlatırken kendi anlattıklarını yerli ve yabancı Tarihçilerin cümleleriyle tamamlamaktadır.

İlk bölümde Ertuğrul Gazi'den, Osman Bey'den, Edebalı'dan Dünder Bey'den bahsetmekte olup bunların arasında geçen konuşmaları ve öğütleri okuyucuya öyküleyici bir şekilde anlatmaktadır. Burada asıl dikkat çeken şey ise bu bilinen olayların yanı sıra bozkırlı insanın ve göçebeliğin psikolojisi üzerinde durulmasıdır. Kronolojik olarak art arda tarihi olay anlatan kitaplara alışkın olduğumuzdan bu ruhsal değerlendirmeler, yazarın bahsi geçen tarihi kişilikleri ve dönemi anlama çabası oldukça dikkat çekmekte ve okumayı daha da keyifli hale getirmektedir.

Kuruluştaki meseleleri değerlendirdikten sonra Devletten İmparatorluğa bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde ise Fernand Grenard'ın Osman Bey'in rüyası ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Bu bölümde değinilmesi gereken konulardan biri Osmanlı'nın devlet ve devlet adamı anlayışı olduğu için yazar yine alıntılarda bulunarak bu konunun özeline inmektedir.

Bazı kitaplar duraksama olmadan izlenen bir film gibi tarih anlatmaktadır, Mehmet Turgut'un ise Osmanlı'yı anlatırken zaman zaman sahneleri durdurup bahsi geçen dönemi farklı yönlerden incelemeye alıyormuş gibi bir his uyandırdığını söyleyebilirim. Kronolojik tarihe alışkın olan okuyucular için bu farklı yöntem okurken keyif vermektedir.

Yazar aynı bölümde birçok devlet adamını ismen zikrederken, devleti ne ölçüde etkilediklerine, devlete karşı sevgi dolu ve dostça olduklarına değinmektedir.

Osmanlı'da Devlet ve İnsan bölümü de yine durdurulmuş bir sahneyi değerlendirme hissiyatı vermektedir. Bu bölümde devletin prensiplerinden birinin insan sevgisi olduğu anlatılmaktadır. Devamında ise Osmanlı'nın bazı devletler gibi sömürgeci olmadığını karşılaştırmalar ile göstermekte, aksine her yerde adalet, şeref ve haysiyet temsilcileri olduğunu belirtmektedir. Anlatılan konular yine örneklerle pekiştirilmiştir.

Kitabın ilk kısmının son bölümü olan "*Ekonomi ve İmar*"da, devletin toprak sistemi ile ilgili hâlâ devam eden yanlış anlaşılmalara açıklamalar getirilmiştir. Yazara göre Osmanlı toprak sistemi, kendi devrinden çok ileride bir sistemdir. Uzun ömürlülük, şehirci ve imarcı olma konusunda da Osmanlı Devleti Selçuklulara benzetilmektedir. Osmanlı, fethettiği bölgelerdeki eserleri muhafaza etmiş olsa da devlet yıkıldıktan sonra aynı hassasiyeti karşı taraf göstermemiş, Osmanlı'dan kalan birçok eserin izini bırakmamışlardır. Bu bölüm oldukça uzun tutulmuş olup sonrasında kitabın 2.kısım olan Batılılaşmadaki Yanlışlıklar bölümüne geçilmektedir.

Bu bölümde ilk önce amaç Batılılaşmanın tarihi, nasıl başladığı, neden günümüzde bile yanlış anlaşıldığı ve yanlış uygulandığını anlatmak, okuyucuları bu önemli konuda bilinçlendirmektir. Sık sık doğru bilinen yanlışlardan bahsedildiği gibi, bazı yerlerde iki farklı fikir aktarılmış bazı yerlerde ise keskin bir şekilde net yorumlar yapılmıştır. Yazar, bu konuda Mümtaz Turhan'ın Kültür Değişimleri kitabından çokça aktarmalarda bulunmaktadır. Mesela Mümtaz Turhan Batılılaşmayı 3 farklı bölümde inceler: 1) Küçük Çaplı Değişiklikler, 2) Sistemli Batılılaşma, 3) 2.Mahmud ve Sonrası. Devamında da bu dönemlerin hepsine değinilmektedir.

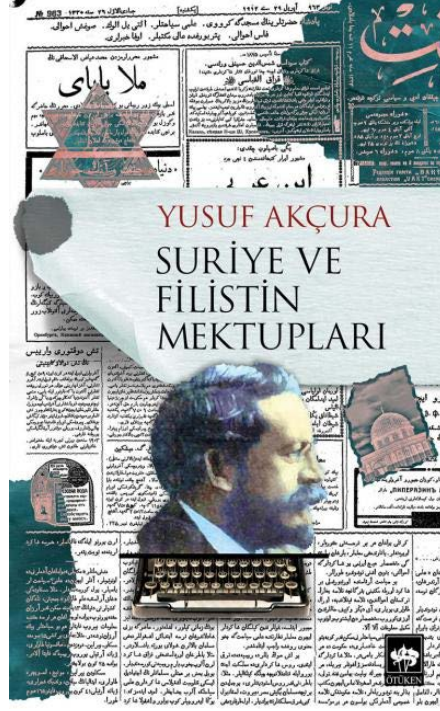
Yazarın sık sık vurguladığı şey, Osmanlı'da ilk başlarda Batıyı örnek almanın çok yüzeysel kaldığı, binaların yapıların Avrupa'ya benzetildiği ama Avrupa'nın neden Avrupa olduğu üzerinde durulmadığıdır. Bu yüzeysel örnek alış aslında halen devam eden yanlış Batılılaşmayı doğurmuştur. Yazar plansızca rastgele yapılan reformları eleştirirken dönemin belirleyici isimlerini de psikolojik açıdan değerlendirmiştir. Mesela 3.Selim'in aslında batıyı çok iyi tanımaması, babası tarafından isminin bile devleti değiştirecek umuduyla koyulduğu, 3.Selim'in Fransa'ya adamlar gönderdiği ve Fransa sevgisinin çok üst boyutlarda olduğunu, buna göre bazı reform girişimlerinde bulunulduğunu anlatmaktadır. Ama 3.Selim'in batıdan aldığı şeyler genelde yaşayış değişimleriydi ve bunlarla ilgili bir zorlama söz konusu değildi. 2.Mahmud ise daha baskıcı ve radikal değişimler yapmış, öyle ki devletin yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dönemin reformları açık bir şekilde anlatıldıktan sonra Sultan Abdülmecit'e geçilmiştir. Okuyucuyu şaşırtan bir başka husus, Tanzimat Fermanının mimarisi olan Reşit Paşa'nın aslında dış ülkelerde senelerce elçilik yaptığı, bu yüzden imparatorluğu aslında tanımadığı ve halkın beklenti ile tepkisini hesaplayamadığıdır. Tanzimatçıların ise İslam'dan oldukça uzaklaştıkları ve sorgulamaya başladıkları vurgulanmakta olup bunun diğer reform dönemlerinden farklı olduğu belirtilmektedir. Yine de sadece tenkit yapılmamış, Tanzimat'ın değerli getirilerinden edebiyat ve sanattaki ilerlemelerden de bahsedilmiştir. Yazara göre neyi neresinden tutacağımızı bilmiyorduk, hedefe ulaşamadık, aslında hedef de belli değildi. Yani artık ne doğulu kalabiliyor ne de batılı olabiliyorduk...

Eserde birinci ve ikinci Meşrutiyet'ten de bahsedilmektedir. Bu dönemlerde artık yenilik hareketi başıboş bırakılmıştı. Ama bunun yansırı yazarın modernleşmeye tek taraftan bakmadığını görebilmekteyiz, batıdan alınan her şeyin zararlı olmadığını aksine maddi manevi çok değerli şeylerin de devletimize girdiğini söylemektedir. Özellikle eğitim konusundaki yeniliklere değinilmiştir.

Kitap, bu konu üzerinde derin araştırmalar ve düşüncelerle yazıldığını göstermektedir. Tanzimat'tan sonra Cumhuriyet'e kadar ve Cumhuriyet sonrası dönem de yine sık sık alıntılar yapılarak ayrıntıları ile incelenmiştir.

Son iki bölüm ise konun özetine ve alınabilecek tedbirlere yöneliktir. Yazar, özet geçerken Batının üstünlüğü karşısında duyduğumuz korku ve hayranlığın bizi aşağılık kompleksine sürüklediği ve bunun da batıyı olduğu gibi kopya etmemize neden olduğunu anlatmaktadır.

Kısaca kitap çok başarılı bir toplum eleştirisi yapmaktadır ve bu boş bir eleştiri olmaktan çıkarılıp nedenlerine ve psikolojik taraflarına inilmiş, aynı hataların yapılmaması için yer yer alternatif çözümler sunulmuştur. Sadece olumsuz örneklere yer verilmemiş olup konusuna göre övgüler de yapılmıştır. Eserde sayısız yazar ve kitabın ismi geçmektedir, farklı düşünceler kitabın içeriğini oldukça zenginleştirmiştir. Yazarın konu ne olursa olsun objektifliğini korumaya çalışması en dikkat çeken şeylerden biri olup sorular yönelten ve sitemlerde bulunan üslubu anlatıma doğallık katmaktadır. Gerek geçmişimizi gerekse günümüzü büyük ölçüde etkileyen Batılılaşmanın anlaşılması için oldukça faydalı bir kitap. Bu konuda bilgi edinmek isteyenlere kitabı okuyup faydalanmalarını öneriyorum.

Suriye ve Filistin Mektupları

Yusuf Akçura, Haz. İsmail Türkoğlu

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, 2016, 206 Sayfa, ISBN: 6051553962

İsmail KÜÇÜKKILINÇ*

Değerlendirmesini yaptığımız baskı maalesef asla ve kat'a atfa medar olamayacak kadar gelişigüzel, çalاکalem hazırlanmış görünüyor. Hem istifadeye hem de okumaya salih değil. Aynı eserin başka bir baskısı yani Ömer Hakan Özalp'in hazırladığı baskı^{††} ise fevkalade dikkat ve itina gösterilerek hazırlanmış. İlerleyen satırlarda her iki baskı arasındaki muazzam farkları göstermeye çalışacağız. Türkoğlu'nun hazırladığı nüshada inanılmaz ve sayılamayacak kadar çok hata var. Mebzul miktarda ve bir kısmı da fahiş olan okuma hatalarının müsamahaya, mazur görülmeye mazhar olamayacağı "muhakkaktır". Kitap tanıtımları ne dost güzellemesi ne de birilerini yerin dibine batırma gayreti ve ameliyesi olmalıdır. Münekkid, dostuna da düşmanına da adil olmalıdır. Naçizane başka biri yapsa normal şartlarda tenkid vadisinde sarf edeceğimiz sözlerden Kazan'daki dostane günlerin hatrına sarf-ı nazar edecek ve İsmail Türkoğlu lehine adaletten uzaklaşacağız. Şunu da söylemeliyiz ki Türkoğlu'nun kusuru yayınevine veya editöre atfedilemez. Bu satırların yazarının yayıneviyle bir meselesi olmadığı

*Avukat, yazar

†† Mektuplarla Suriye-Filistin-Kudüs Seyahati ve Siyonizm Meselesi, Yusuf Akçura, Haz. Ömer Hakan Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul, 2019, 416 s, ISBN: 9753503784

gibi geçmişte yayınevine ait iki Akçura kitabını, Gaspıralı kitaplarını tanıttığı da vakidir. Zaten kurumları ayrı mütalaa etmek gerekir. Bu kitabın basımında yayınevinin kusurunun olduğunu da zannetmiyorum. Yayınevi, Türkoğlu'na itibar etmekten başka bir şey yapamazdı. Birkaç eser için Kazan-Tatar lehçesi bilen editör istihdam etmek mantıklı değil, belki parça başı iş için bu sahada iyi olan biriyle anlaşılabilirdi ancak kitabı yayına hazırlayan Kazan'a gitmiş, Kazanlı bir âlim hakkında doktora tezi hazırlamış ve saha ile ilgili çalışmalar yapmış bir akademisyen. Böyle birinin hazırladığı bir eseri başka bir uzmana da kontrol ettirmek de herkesin aklına gelmez. Ancak bu eserden sonra benzer bir hata yapılırsa bu defa yayınevi doğrudan sorumlu ve kusurlu hale gelir.

Unutulmamalıdır ki kitap okumak zahmetli, meşakkatli bir iştir. Bizim gibi insanlar okumaya ciddî bir vakit bir harcarlar. Bu sebeple vakit harcadığımız, emek verdiğimiz, göz yorduğumuz, kafa patlattığımız bir eserde ciddî hatalar varsa bunlara işaret etmememiz bizatihi okuma mefhumuna yapacağımız mühim bir hürmetsizlik olacaktır. Birileri de bizim kitaplarımıza vakit harcıyor ve fahiş hatalar buluyorsa onlar da gereğini yapmalıdır.

Malum ve maalesef ki bizde tenkid henüz layık olduğu kıymeti bulamadığından tenkide muhatap olanlar genelde bunu şahıslarına yapılmış garezkârane bir savlet ve hakaret telakki ediyor, hatta kimi de münekkide diş bileyip kin besliyor ancak biz iyiniyet ve halisane bir gaye ile hareket ettiğimiz için hiçbir şeyden çekinmiyoruz.

Bu Eser Niçin Önemlidir?

Bana göre Meşrutiyet devrinin en kafa, en kafalı adamı Said Halim Paşa'dır. Ben şahsen onun ayarında zeki, entelektüel, mütefekkir ve münevver birini görmedim. Hatta biraz mübalağa edersem tüm Meşrutiyet aydınları bir tarafa, Said Halim Paşa bir tarafıdır. Bunu "İslamcı" biri olduğumuz, kendimize bir paye çıkarmak istediğimiz için söylüyor değiliz.

Said Halim Paşa haricinde ama onunla denk olmamak kaydıyla, entelektüel çapı fevkalade yüksek isimlerin başında Yusuf Akçura gelmektedir. Zannederim Akçura'nın entelektüel zenginliği, Kazan havzasına mensup oluşu ile oradaki dinî uyanış ve canlılıktan etkilenmesinden kaynaklanıyor. Kanaatim odur ki Rus kültürü ona pek bir şey vermemiştir. Zaten babasının vefatı ve İstanbul'a geliş tarihi dikkate alındığında bu tespitimiz makul ve mantıklı karşılanacaktır. Ben Akçura'nın inanç ve siyasî-ideolojik tercihlerine değil İslam âlemine de taalluku olan fikir üretme kapasite ve kabiliyetine daha da mühimi hayatî ehemmiyeti haiz ama hayli acı ama bir o kadar da ikaz edici tespit ve tenkidlerine bakıyorum. Bu bakımdan ona saygı duyuyorum. İmkânım olsa bu kitabı lise ve üniversitelerde ders kitabı olarak okutur, İHL ve ilahiyat fakültelerinde de "ders" haline getirirdim.

Türkoğlu'nun Fahiş Hataları

Hataları ilerleyen sayfalarda listeler halinde göstereceksek de girizgâh kabilinden şunları ifade edelim: "Bidat" kelimesini "mübah" okumaya, "güneydoğu", kelimesini "kuzeydoğu" okumaya, "Amman"ı "Umman" okumaya, "yeni ay gibi eğri kılıcı", "yeni ay gibi eski kılıç" okumaya bahane bulunur da

“yıldırım” kelimesini “yılan sesi” olarak, “Arap kahramanı Antere”yi, “Arap kahramanı Gantara” olarak, “salavat küperi(gökkuşağı)” kelimesini “Sırat Köprüsü” olarak, “ipekli malları” “ufak materyaller” olarak, “miskil etmeyi(alay etmeyi)” müstakil etmek, olarak okumaya ne denir; bunlar, sehiv midir, boş vermişlik midir yoksa ciddî bir yetersizlik midir, sayılamayacak kadar çok hatalı ve atlamalı okuma nasıl izah edilmelidir, bilmiyorum.

"Çıyan/akrep" kelimesini "vatan çalan" olarak okumaya ise ironi bile birşeyler söylemede çaresiz kalıyor. Hazretin hazırladığı baskıda ilgili ifadeler şöyle: "*Ben bu sözleri dinlerken, Yahûdilerin Arz-ı Mev'ûd'a nasıl girip yerleştiklerini çok iyi bilmiyordum, eğer de Maspero'yu okuyup öğrenmemiş olsaydım, bu vatan çalan muhataplarıma şöyle cevap vermiş olurum*". Oysa doğrusu Ömer Hakan Özalp'ın yazdığı gibi şöyledir: "*Ben bu sözleri dinlerken, Yahudilerin Arz-ı Mev'ûd'a nasıl girip yerleştiklerini yeterince bilmiyordum; eğer Maspero'yu okuyup öğrenmiş olsa idim, çıyan/akrep (çayan) muhataplarıma şöyle cevap verirdim*". Mübarek, madem çıyanı, çalan olarak okudunuz, bari vatani uydurmayaydınız; hadi uydurdunuz çaldırmayaydınız. Vatanın satıldığını bilirdik de çalındığını da bu vesileyle görmüş ve öğrenmiş olduk!

Hele şöyle bir yanlışlığa ne demeli, lal ü ebkem oluyoruz artık: "*Mısır dininin Sâmilere tesiri, daha sonra, milattan iki bin yıl sonra olmuştur, diye düşünüyor*". Şayet eseri yayına hazırlayan sayısız hata ve atlama yapmamış olsaydı bunu bir sehiv olarak kabul edebilirdik. Ancak milattan sonra 2 bin yıl günümüze tekabül eder. Oysa eserin orijinalinde cümle şöyle: "*Mısır dininin Samilere olan etkisinin, çok sonra, Milat'tan 2.000 yıl önce başladığı sanılmaktadır*". Aslında metnin öncesini versek hatanın büyüklüğü anlaşılır. Metinde başka dinlerin önceki asırlarda Samilere olan etkisi anlatılmakta, Mısır etkisinin ise çok sonraki bir dönemde yani Milat'tan önceki 2 binli yıllara tesadüf ettiği izaha çalışmaktadır. Ancak Türkoğlu ifadeyi anlayamamış.

Ya şuna ne demeli? "*Saçını kurban edemeyen kadınlar, kendilerini bağışlatmak ve mabudun aşkına nail olmak için kendi paralarını yabancılara veriyorlar ve başkalarından aldıkları akçeleri de mabudun mukaddes hazinesine tasdik ediyorlardı*". Hazret, maşallah anlamadığı yerleri "anlamlandırmada" pek mahir. Oysa orijinalde yazılan çok farklı: "*Saçını kurban etmeye kıyamayan süslü kadınlar günahlarını bağışlatmak için, tanrıçanın aşığına verilmesi gibi, kendi kendilerini yabancılara vererek, buradan kazandıkları parayı tanrıçanın kutsal hazinesine bağışlardı*". Metinde kastedilen fahişeliktir. Yani Türkoğlu'nun zannettiği gibi paralar takas edilmiyor, ücret mukabili fahişelik yapılıyor. Ayrıca Türkoğlu'nun tasdik diye okuduğu kelime de tasadduktur. Şu satırlar ise pek saçım olmadığı için kaşlarını yolmama "yol" açtı. "*İşte Benî İsrâil güney Suriye'ye Mısır'dan gelip girdikleri zaman, ırkdaşlarının dinleri, ibadetleri bu halde idi. Benî İsrâil bu dini, temelsiz adetlerinden arındırdı. Benî İsrâil tarihinin en mühim ciheti tekâmül-i diniye, bu arada Yahûdi tarihinin siyasî ve içtimaî bazı hadiseleri ile Yahûdilerin asarına Kudüs ve Harem-i Şerif'e taallûklu malumatta kendi kendiliğinden gelip çıkıyor. Lâkin şimdi artık siz de yorulunuz, ben de, mabedi gelecek*

mektuba bırakalım". Ne anlaşıldı? Hiçbir şey. Cümle öyle bir darbeye maruz kalmış ki şaftı kaymış. Acaba yazarın Tatar lehçesi ve Eski Harfli Türkçesi yanında Türkçe ifade kabiliyeti de mi zayıf? Şimdi de doğrusunu okuyalım: " İşte, Benî İsrail'in Mısır'dan gelip Güney Suriye'ye girdikleri sırada, ırkdaşlarının din ve ayinleri bu durumda idi. İsrailoğulları bunu çok ayıklayıp arındırdılar. Benî İsrail tarihinin en önemli ciheti, dinî tekâmüle yaptığı büyük hizmettir. Bunu kısaca yazacağım. Tabiatıyla, yazacaklarım arasında, yahudi tarihinin bazı siyasi ve sosyal olaylarıyla yahudilerin eserlerine, Kudüs ve Harem-i Şerife dair malumat da geçecektir. Ancak, artık siz de yorulunuz, ben de... Devamını gelecek mektuba bırakalım."

İşaret ettiğimiz ve ekte liste halinde sunduğumuz mebzul miktardaki hatadan sonra şunu yazmaya hakkımız olduğuna inanıyoruz: Yusuf Akçura'nın en kayda değer eserlerinden olan bu eserin Türkoğlu'nun hazırladığı baskıyı almış olanlar varsa o baskıya hiçbir şekilde atıfta bulunmasınlar, okumamış olanlar varsa da meseleyi anlamak için Ömer Hakan Özalp'in hazırladığı baskıyı alsınlar.**

Bence Ömer Hakan Özalp'in yayına hazırladığı nüsha esas alınarak ve kaynak gösterilerek gerekli tashihler yapılmadıkça İsmail Türkoğlu'nun hazırladığı nüsha hiçbir şekilde kaynak olarak kullanılmamalı, hatta okunmamalıdır.

YANLIŞ OKUMA LİSTESİ

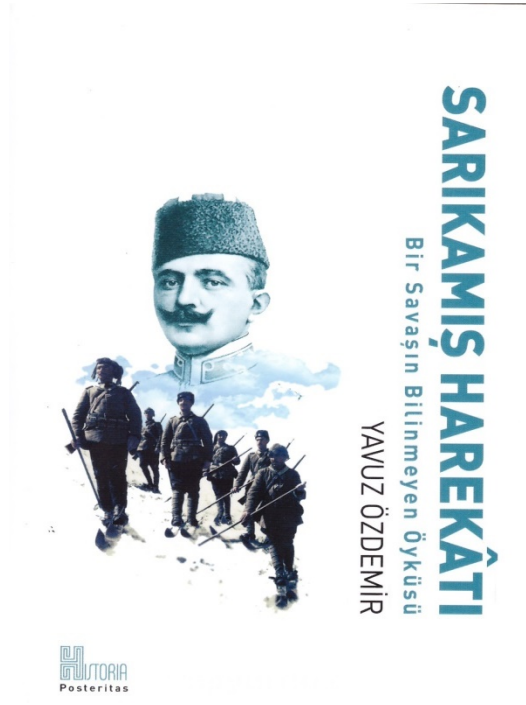
Eserin özgün metni	Hatalı okuma	Düşünceler
Kaynakları	Gizli tarafları	50. sayfa. Aslı "kizlavları"
Çeşme	Çeşme	50. sayfa. Türkiye Türkçesinde kaynak denilmesi daha uygundur.
Önemlisi	Kuvvetlisi	50. sayfa.
Büyük	Güzel	50 sayfa.
Salonuna aldı	Salonuna davet etti	50. sayfa. Aslı"salonuna kerti" şeklinde olup buradaki kertmek "sokmak, içine almak" anlamındadır
Bu muhterem zat külliye ve külliye idare	Bu muhterem zat külliye idare	51. Sayfa Külliyelerden biri düşmüştür
Külliye idare kılıcı hey'etin reisi	Külliye idare etmekte olan vakfın müteveli heyeti başkanı	51. Sayfa
Geniş cübbesi, büyük sarığı	Büyük sarığı, geniş cübbesi	51. Sayfa
Kapatıp/perdeleyip	Kaplab, sıyanet itüp turadır	51. Sayfa
Hayırlı orliklar çeçilgan yerlere	Meşakkat çekilen yerlere	51. Sayfa Hayırlı tohumlar saçılan yerlere demektir
Beyaz yakalar hiç giymiyordu; eskice, tozluca ve kirlice giyinmişti	Beyaz yakalar hiç bozulmamış	51. Sayfa
Zeki	Zirek (zeyrek)	51. Sayfa

**

Türklerin zararına olma ihtimalini de	Türklerin zararına bulma ihtimalini de	52. Sayfa
Saç örgülerini	Saç tohumlarını	52. Sayfa
Asfalt sıcakta eriyor	Asfalttan başka	109. Sayfa
Sokağının bulvarla birleştiği yer	Sokağının bulunduğu bölge	110. Sayfa
Geniş, hasır şapkalı	Bol gömlekli	111. Sayfa
Yasak olduğunu	Mümkün olmadığını	111. Sayfa
Koyun kesip yemek hazırlamalar	Acele yemek hazırlamalar	112. Sayfa
Olan kişi işini bitirip öyle giriyor	Olan kişi buraya giriyor	164. Sayfa
Hızlı İsa bizzat eşti	Hızlı İsa bilmem ne yaptı	183. Sayfa
Sırmalar, püsküller yok	Oklar, çoklar yok	191. Sayfa
Geri kalmama arzusu	Misal etme arzusu	192. Sayfa
Parlamakta	Bakmata	105. Sayfa
İbranice	Arapça	109. Sayfa
Ebnâ-yı Benî İsrail'i	Enbiyayı, Benî İsrail'i	113. Sayfa Benî İsrail/İsrailoğulları soyunu
Bedeker	Rehber	178. Sayfa
Rahipler	Rehberler	182. Sayfa
Taaddüdden	Taaddan	183. Sayfa Sözlükte bulunmayan garip bir şekilde okunmuştur
Antere	Gantara	185. Sayfa
Enbiya-yı izâm	Ebiya-yı azam	187. Sayfa
İtlak tariki	İtlak-ı tarifi (genel tarif)	187. Sayfa Umumi tabirle/genel olarak anlamındadır
Dinler	Âlimler	192. Sayfa
Cemaatinin lideri, beyni olan	Cemaatine karşı muhabbeti olan	193. Sayfa
Bizim bildiğimiz meddahmış	Bizim meslektaşmış	193. Sayfa
Merasimin usulü, yarışıyorlar; hangi köylüler paşacadırna önce ulaşırsa, o yıl onlar birinci olurlar	Merasimin usulü, çarpışıyorlar; bazı köylüler paşacadırna doğru geliyor, bu, bu yıl ilk defa yapılıyor	194. Sayfa
Hayat ve enerji fıskıran	Hayat ve anarşi fıskıran	194. Sayfa
Bu arada âtika denilen ve (Nebi) Musa sancağını taşıyan	İyi ki ata bimiş Musa sancağını taşıyan	194 Sayfa
Vakıa	Vaka	Eserin genelinde
İbranice bir şeyler olacaktır	İbranice bilmem neler yazılmış	105. Sayfa
Acımacak bir şekilde dolanıp durmadı mı?	Acizler gibi yürümedi mi?	108. Sayfa
Mekteb-i nehari/Mektep gündüzlü	Mekteb-i mehari gündüz mektebi	116. Sayfa
Bu bölgenin köylüleri alabildiğine tembel imiş; tarlalarına gübre (hayvan gübresi) atmıyorlar, mayısları evlerinin önünde yığılmışlar, katılaşıp taşlaşmış	Bu bölgenin köy halkı özellikle tembelmiş, evlerin etrafı taş dolmuş	126. Sayfa

Yebreyler/Yahudiler	Yerliler	156. Sayfa
Çıyan/akrep (çayan)	Vatan çalan	157. Sayfa
Siyasetinde	Siyasiyesinde	157. Sayfa
Usulü, vebayı (çumayı)	Usulün benzerini	157. Sayfa
Yarım açık yüzünü	Yarım yamalak yüzünü	163. Sayfa
Hepsi birbirini itip kakarak, bağırıp çağırıyor	Hepsi birbirine bakıp bağırıyor	163. Sayfa
Oturmuş bebeğinin sümüğü ya da et satıcısının sırtındaki koyun döşünün kanları alnım, enseme, dirseklerime gelmesin diye	Oturmuş bebeğine çarpmamak ya da et satıcısının sırtındaki koyun derisinden damlayan kanlar üzerime gelmesin diye	163. Sayfa
Onların kusuru, aldaticılıkta icat (izobritatelnıy) bulamamaları imiş; bu yüzden de sizi örnek almaya/ taklit etmeye mecbur kalmışlar diye bir cevap geldiyse de	Onlar kötülük ve sahtekârlıkla sizi buradan göç ettirmeye mecbur bırakırlar diye bir cevap geldiyse de	183. Sayfa
Ni'me't-tesadüf (güzel bir tesadüf) ibaresi	Tam el-tesadüf	190. Sayfa
Fikirlerin çoğunun bilmemek ve araştırmamaktan kaynaklandığını söyledi	Fikirlerin Yahudilere zarar verdiğini söyledi	190. Sayfa
Heliyogravür denilen en kaliteli boyalarla	Kıymetli materyallerden kimya usulü ile	190. Sayfa
Mektuplarımın arkası gelmiyor	Mektuplarımın çoğu ulaşmıyor	İsmail Türkoğlu, anlam verirken metinde inanılmaz tasarruflarda bulunuyor.
Yerli-karışık	Yerli ayrılıklar	
Kız torunu	Kızı	
Pastırma	Sarımsaklı et	
Ne gerek vardı	Niye	
Şehir	Kale	
Tell Amarna	Nil-i imaret	
Tablet	Kerpiç	
Tabiat ve tarih bilimleri müzesi	İlm-i tıbbiye ve tarih müzesi	
Sarı kumu renginde	Sarı kumu üstünde	
Koyu yeşil köknar	Yeşilçamlar	
Beyaz çiçekler	Sarıçiçekler	
Tenis	Futbol	
Kaplıca	Senatoryum	
Yaşlı kadınlar banklara oturmuş denizi seyrederek uyukluyorlar	Yaşlılar deniz kenarındaki kanepelere oturmuş denizi seyrediyorlar	
İpek	Yefke	
Kurum-ı Ulâ	Kurun-ı Evvel	
Burada geçmeyen pra	Sahte para	
Dedelerimiz	Zenginler	
Çevrede	Ötede	

Alacaklar dokuyorlar	Eşyalar dokuyor	
Böylece içlerindeki dinsizleri (dehriyyun) ellerinden kaçırmamış oluyorlar	Böylece kendi dünyalarını ellerinde tutmuşlar	
Sırmalı giysiler	Süslü giyimler	
Hoş kokulu tütsüler	Hoş kokulu tütünler	
Başlarını öne eğerek	Ellerini başlarına götürüp	
Yoksa Protestan misyonerliği anlatmak değildi	Protestan misyonerlerini anlattık	
Ruhlarının idaresi	Ruhanilerin idaresi	
Bir sonuca varamadım	İçine girip haz alamıyorum	
Hilesiz	Hayalsiz	
Olağanüstü çalışıp	Adettekinden fazla çalışıp	
Suriyelilerin yarı legal yarı illegal hareketlerinden	Suriyelilerin yarı resmî yarı resmî olmayan meselesinden	
İlk meselesinin	Birkaç meselesinden birinin	
Müntefik sancağı	Müntefik kasabası	
Seri	Ciddi	
Bedevi	Yahudi	
Bunun i'marları nerede?	Bunun emareleri nerede?	
Islahati'l	Asalati'l	
Sahibi	Üyesi	
Hiç gereksiz	Pek gereksiz	

Sarıkamış Harekâtı

Yavuz Özdemir

İstanbul, Historia Yayınevi, 2018, 494 Sayfa, ISBN: 6058142114

Ragıp REİS*

Türkiye’de ideolojilerin çatışma aracı olmaktan kurtulamayan tarih, ifrat ve tefrit arasında süregelen tartışmaların odağından çıkamamaktadır. Gündeme dâir birçok tartışma tarihî bir zemin üstüne oturtularak bir meşruiyet oluşturulmaya çalışılmakta, bunun yanı sıra tarihle ilgili diziler reyting rekorları kırarken, tarihî romanlar yok satmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen tarih hususundaki cehaletimiz, önyargılarımız, peşin hükümlerimiz devam etmektedir.

Türk tarih yazıcılığı söz konusu edildiğinde-son dönemde bu konuda birçok yenilik olsa da- ortaya çıkan durum şudur: Tarihteki birçok konu/olay/şahıs bağlamından kopartılarak sloganvari cümlelerle izah edilmeye çalışılıyor. Bu durumdan payını alan konulardan biri olan Sarıkamış Hârekatı, üzerinden yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen hâlâ peşin hükümlerin tahakkümünden kurtarılmayı bekliyor. Sarıkamış... Kimilerine göre bir destan, kimilerine göre facia. Kimilerine göre şehid-i âlâ gâzi-i namdâr Enver Paşa’nın Turan ülküsü, kimilerine göre ise Almanların gazına gelen Siyonist/mason İttihatçıların ve onların başını çeken ‘şeytan’ üçlüsünün (Enver/Talat/Cemal) Enverland kurma hayallerinin karlara

* Tarih Öğretmeni, ragipreis@gmail.com

gömlüdüğü, bir hiç uğruna Türk askerinin telef “edildiği” o uğursuz yer. Hepsinden öte, ortalama bir Türk vatandaşı içinse, “90 bin askerimizin tek bir kurşun dahi atamadan” Allahuekber Dağları’nda donduğu harekâtın adı.

Sarıkamış Harekâtı, bizde –maalesef- abartılı rakamların arasına sıkıştırılmış sığ bir bakış açısıyla ele alınmıştır ve hal-i hazırda bu minvalde ele alınmaktadır. “Sarıkamış’ta 90 bin askerimiz tek bir mermi dahi atmadan dondu.” cümlesi yediden yetmiş herkesin diline pelesenk olmuş, tarih yazımı bu bilgi üzerine kurgulanmıştır. Harekât esnasında IX. Kolordu Kurmay Başkanı olan Köprülülü Şerif Bey’in 1922’de, biraz da dönemin siyasi atmosferi gereği Ankara hükûmetine yaranmak maksadıyla yazdığı “Harb-i Umûmî Bidâyetinde Üçüncü Ordu: Sarıkamış İhâta Manevrası ve Meydan Muharebesi”^{§§} isimli eserinde ortaya koyduğu rakamlar ve yaptığı yorumlar o günden beri söylenegelmiş ve galatı meşhur haline gelerek zihnimize yerleşmiştir. Bu bilgiler zamanla dönüşerek halkın dimağında Sarıkamış’ta 90 bin askerimizin tek bir kurşun dahi atamadan donduğu bilgisine dönüşmüştür. İşte bahsini edeceğimiz bu kitap, mahiyeti itibariyle tahrif edilmiş bu yargıları değiştirebilecek bir çalışmadır.

“Sarıkamış Harekâtı: Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü” isimli eserinde yazar, Enver Paşa’nın 42 yıllık ömrünün 30 günlük dönemine mercek tutmuş, harekâtı birincil kaynaklar üzerinden incelemiştir. Yazar, mezkûr eserinde Türk, Rus ve Alman arşivlerinden istifade etmiştir. Bilhassa ATASE arşivlerinden yoğun bir şekilde faydalanarak Umumi Harp öncesinde Osmanlı Devleti’nin ittifak arayışlarından Karadeniz Olayına kadar bütün olayları genel bir mahiyette irdeleyen yazar, ardından merceği Kafkas Cephesi’ne ve III. Ordu’nun faaliyetlerine çevirmiştir. Harekâtı hem ATASE belgelerinden hem de dönemin Türk, Rus ve Alman kurmaylarının eserleri üzerinden gün gün anlatan yazar, Türk ve Rus ordularının çarpışmalarını âdeta bir film şeridi gibi gözümüzün önüne getirmektedir. Her satırda Türk ordusunun Narman’da, Oltu’da, Kosor’da, Köprüköy’de, Azap’ta, Bardız’da, Soğanlı geçitlerinde ve Sarıkamış önlerindeki vuruşmaları, gece baskınları, Rusların panikle geri çekilişleri, karın ve fırtınanın askerimizi telef etmesine rağmen taarruza devam ettiğimiz belgeler üzerinden irdelenmekte, neden başarılı olmadığımız gözler önüne serilmektedir.

Sarıkamış Harekâtı isimli eserin ilk baskısı, Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Eser, beş bölüme ek olarak bir sonuç ve bir de Ekler bölümünden oluşmaktadır. “Birinci Dünya Harbi’ne Giden Yol ve Harbin Çıkışı” başlıklı ilk bölümde yazar, harbin çıkışı üzerinde odaklanmakta, Osmanlı-Alman ittifakının seyrini arşivler ve araştırma eserleri üzerinden izah etmektedir. (s. 24-25) Bu bölümde bilhassa III. Ordu üzerinde dikkatle durulmaktadır. Harekât bölgesinin özellikleri, iâşe ve ikmal şartları, askerinin durumu üzerine detaylı bilgiler verilmektedir. Bu bölümde ayrıca Ruslarla yapılan Köprüköy ve Azap muharebelerinden bahsedilmektedir ki, yazar bu

§§ Harb-i Umûmî Bidâyetinde Üçüncü Ordu: Sarıkamış: ihâta manevrası ve meydân muharebesi / muharriri Mütেকâid Kâimmakâm Şerif Köprülü Mülga 9’ncu Kolordu Erkân-ı Harbiye Reîsi, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1338.

kısımda III. Ordu Kumandanı Hasan İzzet Paşa'yı klasik savunmacı refleksleri nedeniyle her fırsatta eleştirmektedir. (s. 167)

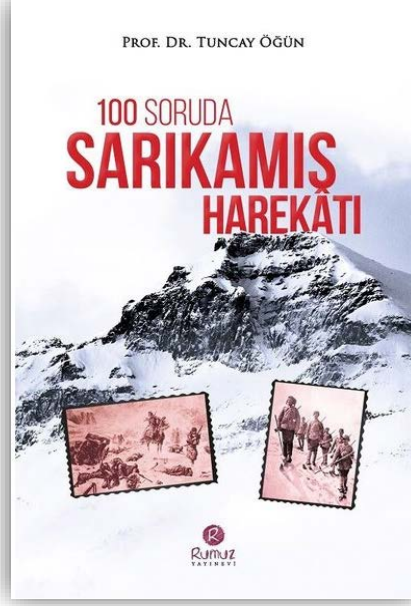
“*Köprüköy-Azap Muharebeleri Sonrası ve Ortaya Çıkan Durum*” başlıklı ikinci bölümde, Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın cepheye gelmesine sebep olan hususlar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Genel Karargâh'ta ortaya çıkan ‘*kış taarruzu*’ fikri irdelenmekte ve yerinde tetkikat için bölgeye gönderilen Yarbay Hafız Hakkı Bey'in yaptığı faaliyetler incelenmektedir. Bunlara ek olarak, bu bölümde yazarın Enver Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti üzerine sübjektif değerlendirmeleri vardır ki, bu bölüm eserin esasını teşkil eden konu dışında tartışmaya açıktır. (s. 219) İkinci Bölüm aynı zamanda Sarıkamış-Kars istikametine taarruz fikrinin doğuşu ve gelişimine dâir önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Müellif bu bölümde, Kafkas Cephesi'nin amaçlarından birinin Turan ülküsünü gerçekleştirmek olduğunu ileri sürmektedir. (s. 234-236) Bu düşünce kanaatimizce hamasetten uzak bir biçimde tartışılmalıdır.

“*Sarıkamış'a Taarruz Fikrinin Doğuşu*” başlıklı üçüncü bölümde Türk ve Rus ordularının harekât öncesindeki durumları detaylı olarak incelenmekte ve iki ordunun durumu belgeler üzerinde ortaya konmaktadır. Muharebenin esasını teşkil eden olayların anlatıldığı “*Sarıkamış Harekâtının Sebepleri*” başlıklı dördüncü bölüm, eserin en mühim kısmını oluşturmaktadır. Harekâtın sebepleri, harekât planı, gibi hususlar bu bölümde açıklığa kavuşturulmuştur. Müellif, hem arşiv belgelerinden, hem inceleme eserlerinden, hem de çağdaş kaynak mahiyetindeki anılardan istifade ederek Sarıkamış Harekâtını bütün yönleriyle ortaya koymaya gayret etmiştir. Sarıkamış Harekâtı, gizlilik ve hızlılık esasına dayalı olarak baskın tarzında tertip edilmiştir. Ancak yazara göre, X. Kolordu Kumandanı Hafız Hakkı Bey'in verilen emirlere aykırı olarak Oltu'daki Rus müfrezesinin peşine takılarak Ardahan istikametine gitmesi (s. 316-319), XI. Kolordu Kumandanı Galip Paşa'nın verdiği yanlış bilgiler neticesinde kuşatma çemberinin genişlemesi, kolordular arası irtibatsızlık, iaşe ve ikmal problemleri, zorlu arazi ve iklim şartları gibi sebepler dolayısıyla plan uygulanamamış, bir müddet sonra kuşatma harekâtı cephe mücadelesine dönüşmüştür. Bu sırada büyük bir fırsat kaçırılarak Rusların bölgede askeri üs ittihaz ettikleri Sarıkamış'ın ele geçirilmesi mümkün olmamıştır. Müellif, bu bölümde III. Ordu'nun bölgedeki faaliyetlerini belgeler üzerinden gün gün irdemiştir, taarruzun muvaffak olamamasının sebeplerini ortaya koymuştur.

Beşinci ve son bölümde Enver Paşa'nın İstanbul'a dönüşü anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde ise yazar, konuyla ilgili genel bir özet sunduktan sonra harekât planına ve uygulanaşına dâir hataları dile getirmekte ve harekâtın başarısızlığa uğramasının sebepleri üzerinde durmaktadır.

Sarıkamış Harekâtı isimli kıymetli eserin bize gösterdiği en mühim hakikat şudur: Türk III. Ordusu, baskın tarzında planlanan bu harekât çerçevesinde yığıtçe çarpışmış, hem Ruslara hem de kötü şartlara karşı insanüstü bir direniş göstermiştir. Bu taarruz sonucunda III. Ordu Sarıkamış'ı ele geçiremedi de, Rusları hududun dışına çıkararak Rus Kafkas Ordusu'nu iyiden iyiye sarsmıştır. Bu sırada III. Ordu çok

kayıp vermiş, erimiş ve taarruz gücünü yitirmiştir. (s. 442) III. Ordu'nun komutasını bizzat uhdesinde bulunduran ve cephede ön safta yer alan Başkumandan Vekili Enver Paşa, askerlik hayatının en büyük mağlubiyetini alarak İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Netice-i kelâm, Sarıkamış Harekâtı ile ilgili söylemler "rakam" fetişizmi üzerinden devam etmekte, mesele ortalama Türk okuyucusunun zihninde sloganlara hapsolmaktan kurtulamamaktadır. Bu abes tartışma devam ettirilerek Kafkas Cephesi'nde yiğitçe çarpışan neferlerimizin aziz hatırasına alenen hakaret edilmektedir. Bu gereksiz söylemlerin terk edilerek Sarıkamış Harekâtı'nın ve Kafkas Cephesi'nin daha aklıselim bir şekilde değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bütün bu bilgiler ışığında mezkûr eser, konu hakkında yazılmış eserler arasında – kanaatimizce- kıymetli bir mevki edinmeyi hak etmektedir.

100 Soruda Sarıkamış Harekâtı

Tuncay Ögün

Rumuz Yayınevi, İstanbul, 2019, 291 sayfa, ISBN-978-605-5112-93-6.

Yenal ÜNAL*

Yakın dönem Türk tarihinin en önemli askeri harekâtlarından biri olan Sarıkamış Harekâtı, 22 Aralık 1914-6 Ocak 1915 tarihleri arasında büyük ümitlerle gerçekleştirilmiş, üç hafta kadar sürmüş ve büyük kayıplarla neticelenmiştir. Literatürdeki mevcut bilgilerin aksine Kafkas Cephesinde aslında ilk saldırı girişimi Ruslardan gelmiştir. Bu nedenle Türk ordusunun Kafkasya içlerine kadar ilerlemesini ve bu coğrafyadaki Müslüman nüfusu ayaklandırmasını istemeyen Ruslar, sınırları aşarak askeri manevrayı ilk başlatan taraftır. Bu az bilinen ama son derece önemli bir doğrudur. Harekâtın ilk günlerinde, 3. Ordunun başarıları, Rus kuvvetlerinden çok daha yüksekti. Fakat ağır kış koşulları karşısında ordu, mevcudunun, silahlarının, taşıt araçlarının ve toplarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir. 9. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa ve karargâhı esir düşmüştür. Sonradan 3. Ordu Komutanlığına kadar yükselmiş olan Hafız Hakkı Paşa, tifüse yakalanmış kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Başkomutan Vekili Enver Paşa, geri çekilme harekâtı sırasında bir aralık büyük bir bunalıma girmiş ve Türk ulusundan özür dileyen vasiyetnamesini yazmıştır.

Sarıkamış Harekâtı ve bu harekâtın neticeleri hakkında bugüne kadar birçok bilimsel yayın gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yayınların büyük bir bölümü Sarıkamış'ta yaşanan olayları sıhhatli bir

* Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yenalunal@yahoo.com.tr.

biçimde analiz etmek ve bilimsel bir yöntemle ele almaktan mahrum kalmıştır. 90 bin Türk askerinin tek bir kurşun atmadan donarak öldüğü ve Enver Paşa'nın, harekâtın başarısız olmasında yegâne kabahatli şahıs olduğu türünden bilgiler hâlâ bazı yayın organlarında hakikatmiş gibi anlatılmaya devam edilmektedir. Sarıkamış harekâtı hakkında bilinen ezberler sürekli yinelenmektedir. Ancak bu nevi bilgilerin yeni yapılan bilimsel araştırmalarla birlikte hiçbir bilimsel değer taşımadığı da bu noktada ifade edilmelidir. Bu konuda akademik düzeyde incelemelerde bulunan tarihçilerin ortaya koyduğu en yeni bilimsel araştırma sonuçları, literatürde var olan birçok bilgiyi yanlışladığı gibi, Sarıkamış Harekâtı hakkında doğru bilinen birçok bilginin de hatalı olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırmacılarından biri olan Prof. Dr. Tuncay Öğün, akademik çalışmaları sırasında yüksek lisans tezi olarak "*Osmanlı-Rus Harplerinde Sarıkamış ve Sarıkamış Kasabasının Ortaya Çıkışı*"; doktora tezi olarak "*Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesi İzaesi*" başlıklı konuları üzerine araştırmalar yapmıştır. Bu tezler dışında Sarıkamış Harekâtı hakkında birçok makale kaleme alan Öğün'ün konuya ilişkin en yeni çalışması "*100 Soruda Sarıkamış Harekâtı*" Rumuz Yayınevi tarafından Kasım 2019 tarihinde okuyucuların hizmetine; bilim çevrelerinin ise tenkidine sunulmuştur. Toplam 291 sayfadan müteşekkil olan eser, soru cevap şeklinde düşünülmüş ve Sarıkamış Harekâtına ilişkin can alıcı yüz soruya en yeni bilimsel bilgiler çerçevesinde yanıt vermeye çalışmıştır.

Öğün'ün, eserine sunuş yazısı Sarıkamış Dayanışma Grubu Kurucu Başkanı Dr. Bingür Sönmez tarafından yazılmıştır. Akabinde yazar konuyu açıklayıcı, son derece sade bir önsöz kaleme almıştır. Soru-cevap şeklinde tasarlanan eser kaynakça hariç sekiz bölümden oluşmuştur. "*Savaşa Giden Süreç*" başlığı altında ilk dokuz soruya (s. 15-34) cevap aranmıştır. "*Türkiye'nin Savaşa Katılması*" başlığı altında 10-14 arasındaki sorular (s. 35-49); "*Türk-Rus Savaşı'nın Başlaması*" başlığı altında 15-19 arasındaki sorular (s. 51-63), "*Sarıkamış Harekâtının Hazırlık Aşaması*" başlığı altında 20-36 arasındaki sorular (s. 65-108), "*Sarıkamış Muharebeleri*" başlığı altında 37-59 arasındaki sorular (s. 109-166), "*Sarıkamış'ın Neden Olduğu Kayıplar*" başlığı altında 60-68 arasındaki sorular (s. 167-190), "*Sansür ve Kara Propaganda*" başlığı altında 69-80 arasındaki sorular (s. 191-228), "*Esaret*" başlığı altında 81-100 arasındaki sorular (s. 229-278) yer almıştır. Arzu eden okuyucuların daha ayrıntılı bilgiye erişebilmeleri amacıyla eserin sonuna oldukça zengin ve seçkin bir kaynakça da eklenmiştir.

Çalışmanın soru-cevap şeklinde hazırlanması okuyucu açısından bazı faydalar sağlamıştır. Özellikle konuyla alakalı can alıcı bazı sorulara sahip olan ve bütün eseri incelemek istemeyen okurlar içindekiler kısmından merak ettikleri bölümlere rahatlıkla erişebilme imkânı yakalamaktadırlar. Bu yönüyle eser ansiklopedik tarzda bir hizmet de sunmaktadır. Diğer taraftan konunun uzmanı tarihçinin yılların birikimi belgeler ışığında ve toplumu gözlemlene faaliyetlerinin sonucunda tespit ettiği sorular kitabı inceleyecek araştırmacıların aynı zamanda düşünmelerine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla eserin bu biçimde oluşturulmuş olması akademik kimliğinin ötesine geçerek çok daha geniş halk kitlelerine hitap etmesine katkı sağlamıştır. Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören bir gencin bu eseri aynı anda hem

düşünerek hem de anlayarak okuması zor değildir. Bu nedenle eserin kurgusunun iyi planlandığı ifade edilebilir.

Bir kitap çalışmasında en az eserin ve eserin içindekiler kısmının planlaması kadar önemli olan bir unsur daha bulunmaktadır. Bu unsur kitapta kullanılan dil-üslup özelliği ve okuyucuyla paylaşılan bilgilerin bilimsel olup olmadığı konusudur. Türk tarihçiliğinin gözden ırak tutulmakla birlikte en önemli meselelerinden biri dil-üslup sorunudur. Tarih kitaplarının genel itibarıyla sıkıcı bulunmasının temel nedeni tarihin ya da tarihi bilgilerin sıkıcı olmasından kaynaklanmamaktadır. Esas mesele, o bilgileri yorumlayan tarihçinin bilgileri okuyucuya aktarımı sırasında güçlü bir üsluba sahip olup-olamamasında yatmaktadır.

Kanaatimizce Prof. Dr. Tuncay Öğün, bu eserinde oldukça diri bir üslubu yakalamayı başaramamıştır. Kitabın genelinde örneğin önsözün üçüncü paragrafında olduğu gibi bazı küçük yazım yanlışları yapılmakla birlikte, eserde yakalanan dil ve üslup özelliği, çalışmanın oldukça rahat ve anlaşılır bir şekilde okunmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle eserin önemi daha da artmaktadır. Çünkü üslup, bir eserin hızlı ya da yavaş okunmasında etkili olmakla birlikte tarihçilik adına en büyük önemi, zor konuların anlaşılabilirliğine büyük katkılar sunmasında yatmaktadır. En yeni araştırmalarla elde edilen bilgilerden yola çıkılarak hazırlanan bu eserde Sarıkamış Harekâtının nedenleri, harekâtın gelişimi ve sonuçları analiz edilmiştir. Eserde verilen bilgilerden hareketle şu özeti yapmak mümkündür: Sarıkamış Harekâtı, Türkler açısından büyük bir hezimetle sonuçlanırken Osmanlı Devleti'nin müttefikleri konumunda bulunan Alman ve Avusturya kuvvetleri için beklenenin ötesinde faydalar sağlamıştır. Sarıkamış Harekâtının en başından itibaren Almanların en önemli beklentileri, olabildiğince fazla Rus kuvvetini ve askerini Kafkas cephesinde tutarak, Alman-Avusturya cephesinin yükünü hafifletebilmektir. Türk ordusunun bu cesur kuşatma harekâtı, Rusları derin bir endişe sevk etmiş olduğundan Sarıkamış yenilgisinden sonra da Kafkas cephesindeki kuvvetlerini sürekli takviye etmek zorunda bırakmıştır. Türk ordusu savaşı kaybetmiş olmakla birlikte, savaş yılları boyunca Alman ve Avusturya birliklerini ciddi manada rahatlatacak şekilde, Rus kuvvetlerini Kafkas Cephesinde tutmuştur.

Bu harekât sırasında 3. Ordunun çok büyük kayıplara uğramış olması Anadolu'yu muhtemel bir Rus istilâsına karşı büyük ölçüde savunmasız bırakmıştır. Ancak Ruslar elde ettikleri başarının kazanımlarını toplamak hususunda pek de aceleci davranmadılar. Bu noktada şu bilginin altını çizmekte de fayda vardır. Sarıkamış Harekâtı sırasında Türkler kadar olmasa bile Rus silahlı kuvvetleri de ağır kayıplara uğramıştır. Ruslar, harekâtın yarattığı korku ve endişe nedeniyle bundan sonra daha temkinli hareket etmeye başlamış, çok güçlü oldukları dönemlerde bile aşırı hareketlere teşebbüs etmekten kaçınmışlardır. Oysa savaşın başından en başından beri Ruslarla işbirliği içerisinde hareket eden Anadolu'daki Ermeni çeteleri, Ruslar kadar temkinli hareket etme gereğini duymamışlardır.

Sarıkamış yenilgisini fırsat bilen Ermeni çeteleri, Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurmak amacıyla birçok yerde isyan faaliyeti ortaya koyarak Türk ordusunu cephe gerisinden tehdit etmeye ve

bu hareketleriyle Rus ordusunu Anadolu'ya girmeye teşvik etmeye başlamışlardır. Özellikle 1915 yılı Nisan ayında Van vilayetinde başlayan isyanın tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine Ruslar, uygun ortamdan yararlanarak Gönüllü Ermeni birliklerinin öncülüğünde sınırı geçip kuzeyde Tahir Geddiği-Horasan çizgisine, güneyde ise Malazgirt-Van doğrultusunda ilerleyerek buraları işgal etmişlerdir. Rus-Ermeni işbirliğinde gerçekleştirilen isyan ve işgallerin, bu cephedeki Türk kuvvetleri ile yöre halkının can güvenliğini ciddi surette tehdit etmeye başlaması üzerine Osmanlı Hükümeti, 27 Mayıs 1915 tarihinde Sevk ve İskân Kanunu'nu çıkararak Ermenileri güney vilayetlerine tehcir etmek zorunda kalmıştır. Böylece Sarıkamış yenilgisi doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Ermeni tehcirinin önemli nedenlerinden birisi olmuştur.

Sarıkamış yenilgisinden sonra bir daha eski gücüne ulaşamayan Osmanlı ordusunun bu zaafından yararlanmak isteyen Ruslar, 1916 yılı Ocak ayı başlarında yeni bir taarruz başlatarak Erzurum, Bitlis, Trabzon vilayetleri ile Erzincan sancağını da ele geçirdiler. İki yıl kadar düşman işgalinde kalan bu bölge ahalisi, çok büyük can ve mal kayıplarına uğramıştır. Ruslardan destek gören Ermeni çetelerinin vahşet tarzında gelişen saldırıları sırasında pek çok masum insan hayatını kaybederken, yaklaşık olarak 1.5 milyon insan da yurdunu terk ederek Anadolu'nun daha iç bölgelerine göç etmek zorunda kaldı. Ordunun nesnel ve moral kayıplarına, savaşılan bölgenin Türk ve Müslüman halkının kayıplarını da eklemek gerekmektedir. Birçok köy, yakılmış ve harap edilmiştir. Halk, Rusların ve en çok Ermenilerin zulmünden korkarak varını yoğunu geride bırakıp, Erzurum doğrultusunda göç etmeye koyulmuştur. Böylece Hristiyanı ve Müslümanı bölge nüfusunun çoğunluğu ya hayatını kaybetmiş ya da yaşadığı yerlerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bazı tahminlere göre bütün bu olaylar sonucunda bölge nüfusu % 75 oranında azalmıştır. İşgal sırasında büyük bir tahribata uğrayan bölgenin geçim kaynağı, büyük ölçüde insan gücüyle yapılan tarımsal faaliyetlere bağlı olduğundan Sarıkamış yenilgisi, savaştan önce de ekonomik durumu çok iyi olmayan doğu vilayetlerinin iyice fakirleşmesine neden olmuştur.

Sarıkamış yenilgisinin siyasal düşünce alanında da önemli etkileri oldu. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin adeta resmî bir ideoloji olarak benimsemiş olduğu Türkçülük fikri, savaştan önce yurt genelinde oldukça geniş bir taraftar kitlesi bulmuştu. Esir Türk illerini Çarlık Rusya'sının boyunduruğundan kurtararak Türk birliğini sağlama arzusu, özellikle genç kuşağın kutsal ülküsü haline gelmişti. Savaş başladığında, Turan idealini gerçekleştirmek isteyen birçok genç, Ruslara karşı savaşmak üzere gönüllü olarak Kafkas cephesine koşmuştur. Ancak büyük idealler uğruna başlatılan Sarıkamış Harekâtının ağır bir yenilgiyle sonuçlanması, birçok insanın hayallerini yıkmış oldu. Sarıkamış Harekâtının başarısız olması, Kafkas Dağlarının ötesindeki Turan idealini de söndürmüştür. Turan ideali Allahuekber Dağının soğuna görülmüştür. Sarıkamış yenilgisi ve ardından yaşanan gelişmeler, Rusya'nın, daha çok Türklerle meskûn olan topraklarını kaybetmek niyetinde olmayan bir devlet olduğunu teyit etmiştir. Rusya'nın bu gücü ve bakış açısı karşısında Milli Mücadele yıllarında Türkçülük fikri, yerini büyük ölçüde Anadolu coğrafyasını muhafaza ve müdafaa etmek için çaba harcayan liderler öncülüğünde, Türk milliyetçiliği mefkûresine dönüşmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın iki yıl kadar uzamasına neden olan Çanakkale cephesinin açılmasına da vesile olan Sarıkamış Harekâtı, etkisini sadece Kafkas cephesinde değil savaşın genel seyri üzerinde de hissettirmiştir. Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola, 2 Ocak 1915 tarihinde Londra'ya gönderdiği bir telgrafla müttefiklerinden şu şekilde yardım talep etmişti: “*Telefonları ve telgrafları işlemez hale getiren dondurucu kış, Türk ordularını durduramıyor. Bakü petroleri ve Hindistan yolunun, Türk-Alman müttefiklerinin eline geçmesi tehlikesi vardır. İkinci bir cephe açılarak, Türk ordularının durdurulmasını dilerim.*” Aynı gün İngiliz Askerî Başkanı Lord Kitchener, Türklere karşı bir harekâta girişmek üzere gerekli hazırlıkların yapılacağına dair Grandük'e teminat verdi. Böylece 1914 yılı Eylül ve Kasım aylarından beri Çanakkale'de bir cephe açmayı düşünen İtilaf Devletleri, 1915 yılı Şubat ayı ortalarında denizden Çanakkale Boğazı'na saldırarak burada yeni bir cephe açtılar. İtilaf Devletlerinin bu cepheye büyük kuvvetler göndermesi müttefik Alman ve Avusturya kuvvetlerinin yükünü daha da hafifletmiştir.

Yakın dönem Türk tarihinin en müessif hadiselerinden biri olan Sarıkamış Harekâtıyla ilgili olarak üzerinde durulması gerek bir başka nokta daha bulunmaktadır. Sarıkamış Harekâtının macera olduğu ve bir maceraperest olan Enver Paşa'nın bu harekâtla sadece Almanların ve Avusturya'nın Avrupa cephesindeki yükünü hafifletmek uğruna, 90 bin askeri Sarıkamış dağlarına gömdüğüne dair ülkemizde yanlış fakat yaygın bir görüş vardır. Oysa döneme tanıklık eden güvenilir Türk ve Rus kaynakları Sarıkamış'ta şehit düşen asker sayısının 90 bin değil, 30 bin civarında olduğunu göstermektedir. Bu görüş büyük ölçüde, İttihatçılar ve dolayısıyla Enver Paşa aleyhine adeta bir karalama kampanyasının başlatıldığı mütareke döneminde yazılan eserlerin etkisiyle oluşmuştur. Sarıkamış Harekâtı'na 9. Kolordu Kurmay Başkanı olarak katılan Şerif Köprülü'nün, Enver Paşa'ya karşı duyduğu husumetin etkisinde kalarak yazdığı anıları, Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı'nı karalama kampanyasının öncülüğünü yapmıştır. Sarıkamış yenilgisinin geniş halk kesimleri tarafından öğrenilmesi, harekâta 9. Kolordu Kurmay Başkanı olarak katılan Köprülü Şerif İlden Bey vasıtasıyla olmuştur. Keza Sarıkamış bozgunundan sonra savaş bitinceye kadar bozgun haberi hakkında tek bir satır bile yazılamamıştır. Uygulanan katı sansür nedeniyle Türk halkı Sarıkamış yenilgisini savaş bittikten sonra öğrenebilmiştir. Şerif Bey, Sarıkamış'a dair görüşlerini önce İstanbul'da çıkan Akşam gazetesinde “*Sarıkamış*” başlığı altında bir yazı dizisi olarak hazırlamıştır. Bu yazılarla birlikte Türk milleti Sarıkamış'tan haberdar olabilmıştır.

Sarıkamış Harekâtı'nın üzerinden 105 yıl gibi uzun sayılabilecek bir zaman geçtiği için bugün bu harekâtı, mütareke günlerindeki duygusal ortamın etkisinde kalmadan daha gerçekçi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Böyle bir değerlendirme yapıldığında Sarıkamış Harekâtının yiyecek, kışlık donanım ve ulaştırma hizmetlerinin eksik olmasına rağmen oldukça yüksek bir başarı şansına sahip olduğu söylenebilir. Kuşatma harekâtının amacını anlamakta geciken Rus komuta heyetinin şaşkınlık içerisinde yaptığı büyük hatalar bu şansı bir kat daha artırmıştır. Ne var ki benzer hatalara Türk komuta heyetinin de düşmesi, özellikle 9. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa ile 10. Kolordu Komutanı

Hafız Hakkı Bey'in verilen emirlere uyma konusundaki isteksizlikleri, kimi zaman başına buyruk hareket etmeleri ve hadiselerin en kritik anında Sarıkamış'a bir miktar Rus kuvvetinin gelmesi, zafer şansı beliren Türk ordusunun büyük bir yenilgiye uğramasına neden olmuştur. Nitekim bu harekât sırasında Rus ordusunda görev yapan Maslofki ve Nikolski gibi subaylar da harekâtın, başarı şansı yüksek, cüretkâr bir taarruz olduğunu ve kendileri için ciddi bir tehlike oluşturduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre kahramanca çarpışan Türk askerleri, harekâtın ilk günlerinde galip gelebilecek durumdayken, Enver Paşa'nın maiyetindeki üst düzey komutanların inisiyatif sahibi olmamaları nedeniyle bunu başaramamışlardır. Bu trajedi niteliğini taşıyan görüntüsüne rağmen Sarıkamış Savaşı, Balkan Savaşlarından ayrı bir ruh ile sevk ve idare edilmiştir. Gençleştirilmiş olan komutanlar ve subaylar, yüksek bir disiplin ve vatanseverlik duygusu ile savaşmışlardır. Askerler, bin bir güçlük ve yoksulluğa rağmen, ulusal bir savaş yaptıklarının bilinci ile görevlerini yerine getirmişlerdir. Sarıkamış Savaşı'nın olumlu sayılabilecek bir sonucu da öteden beri Osmanlı topraklarında gözü olan Rusların, Kafkas Ordusunu yıpratmış olması ve kayıp verdirmiş olmasıdır.

Sarıkamış Harekâtından sonra 3. Ordunun artık mevcut imkânlar çerçevesinde yeni bir saldırıya geçmesi artık söz konusu değildi. Harekâttan sonra bu ordunun 1915 yılı içerisindeki görevi Doğu Anadolu'yu savunmak olmuştur. Bunun için de ordunun yeniden örgütlenmesi gerçekleştirildi. Rus Kafkas Ordusu da bir yıl sonra Erzurum başta olmak üzere bölgeyi ele geçirebilmek amacıyla hazırlıklara başladı. Sarıkamış Harekâtı neticesinde her iki taraftan da binlerce asker esir alınmış ve savaş sonrasında imzalanan 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması neticesinde esiler karşılıklı olarak değiştirilmiştir.

En genel hatlarıyla “100 Soruda Sarıkamış Harekâtı” başlıklı kitapta yer alan bilgileri bu şekilde değerlendirebilmek mümkündür. Görüldüğü üzere Prof. Dr. Tuncay Öğün tarafından hazırlanan ve 2019 yılı güz aylarında okuyucusuyla buluşan “100 Soruda Sarıkamış Harekâtı” başlıklı eserle birlikte, doğru bilinen birçok ciddi yanlış tespit edilmiş ve temel kaynaklardan faydalanılarak bu yanlış bilgiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Sarıkamış Harekâtı hakkında, bilimsel bilgileri içeren ve ciddi bir çalışma olarak tebarüz eden bu kitapla birlikte Sarıkamış Harekâtı, Türk toplumu tarafından daha doğru bilgiler temelinde incelenecektir. Dolayısıyla Öğün, tarafından hazırlanan ve en yeni bilimsel bilgilerle oluşturulan bu kitap, Sarıkamış Harekâtı ve Sarıkamış şehitlerinin yeniden anımsanması adına hem bir vesile hem de bir fırsattır. Bu nedenle Prof. Dr. Tuncay Öğün tarafından ortaya konulan bu çalışmayı, Sarıkamış Harekâtı araştırmalarında yeni kıvılcımların ve yeni ilhamların ortaya çıkmasını sağlayabilecek sıhatli bir sentez olarak telakki edebiliriz.

Kut Almış Ordunun Zaferi Kutü'l-Amare

Erhan Çiftçi

İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, 272 Sayfa, ISBN: 978-605-08-2601-2

Beyza ERTEN

Son birkaç yılda kamuoyu ve milletimizin büyük bir kesimi tarafından tekrardan hatırlanan Kutü'l Amare Zaferi ile ilgili çok sayıda kitap basıldı ve Kutü'l Amare geç de olsa bir iade- i itibar görmüş oldu. Askerî tarih alanında yetişmiş önemli isimlerden biri olan Erhan Çiftçi de kaleme aldığı bu eserinde Kutü'l Amere zaferi hakkındaki mevcut literatüre katkıda bulunmuştur. “*Büyük Harbin Stratejik Cephesi Irak*”, “*Osmanlı Ordusu İngilizlere Karşı*” ve “*Zafere Giden Yol*” isimli üç ana başlıktan meydana gelen bu eserimiz daha önce yayınlanmamış çok sayıda harita, belge ve fotoğrafı da içerisinde barındırmaktadır.

Irak Cephesi ve Kutü'l Amere Muhasarası ile ilgili olarak paylaşılan pek çok orijinal fotoğraf ve haritalar yaşanan olayları göz önüne getirip eseri daha da anlaşır kılıyor. İlk ana başlık çerçevesinde 1914 yazı itibarıyla Cihan Harbi'nin başlangıcı ve Osmanlı'nın savaşa katılım süreci tahlil edilmiş. Devamında ise İngiltere'nin Dünya Savaşı genelinde temel olarak güttüğü politikası biz okuyuculara aktarılmış. Çiftçi, İngiltere'nin Irak ve havalisini istilası ile ilgili yapmış olduğu stratejik planların üzerinde duruyor. Savaş öncesi bölgede yapılan lojistik faaliyetlere dair okuyucuyu aydınlatarak anılan dönemde Irak Havalisi Kumandanlığının istihkâm ve tahkimat çalışmalarına yer vermiş. Birinci Dünya Harbi esnasında Irak'ın son derece fakir bir bölge olduğu söylenebilir. Askeri harekât için ne doğu-batı

ne de kuzey-güney istikametinde araç geçişleri için kullanılabilir bir yol yoktu. İklim ve hava şartları askeri harekâtı yönlendiren diğer bir etkendi. Yaz aylarında aşırı sıcaklar, kum ve fırtınaları ve seraplar; kış aylarında ise aşırı yağmur ve nehir taşkınlarının bölgeyi askeri harekâta elverişsiz hale getirdiği görülmektedir.

“*Osmanlı Ordusu İngilizlere Karşı*” isimli ikinci ana başlıkta 5 Kasım 1914’te İngilizlerin Şattü’l Arap girişindeki Fav Yarımadasına asker çıkartmalarından Selman-ı Pak Muharebelerine kadar gelinen süreç irdelenmiştir. Basra’nın kolay bir şekilde İngilizler tarafından ele geçirilmesi, devamında Kurna’nın da düşmesi sonucunda Irak ve Havalisi Kumandanı Cavit Paşa yerine, Enver Paşa’nın Trablusgarp günlerinden arkadaşı Yarbay Süleyman Askerî Bey bölgeye gönderilir. Süleyman Askerî Bey komutasında gerçekleştirilen Rota Muharebesinden de istenilen sonuç alınamayınca Süleyman Askerî Bey 14 Nisan tarihinde intihar eder. Onun yerini (Sakallı) Miralay Nurettin Bey alır. Rota’ya yapılan ikinci saldırıda da istenilen sonuç alınamayınca, kuzeybatı istikametine doğru çekilmek zorunda kalan Osmanlı birlikleri Kut şehrinin düşmesine engel olamaz. Nureddin Bey karşılaştığı tablodan hiç memnun değildi. Özellikle Arap halkının ve aşiret savaşçılarının tavırları onu çok rahatsız etmekte idi. Ne halktan aktif bir yardım alabiliyor ne de aşiret savaşçılarından muhaberelede verim alabiliyordu. Bu yüzden Nureddin Bey bölgede denetimi sağlayabilmek için bir istihbarat ağı kurmayı düşündü. Böylelikle hem bölgedeki hareketlenmelerden haberdar olabilecek hem de Arapların casusluklarını engelleyebilecekti. Sonrasında Irak Havalisi Kumandanlığı, yeni kurulacak olan 6. Ordu Komutanlığı adı altında yeniden teşkilatlandırılır ve 6. Ordunun başına Goltz Paşa getirilir. Fakat İngilizler, Selman-ı Pak’ta mağlup olunca Goltz Paşa General Nixon karşısında birden bire avantajlı bir konuma geçti ve Kut şehrinin kuşatılması süreci hız kazanmış oldu. Yazarımız Selman-ı Pak Muharebelerini Kutü’l Amare öncesi bir kırılma noktası olarak görür ve “*Selman-ı Pak’taki başarılı savunmaları ile General Townshend kuvvetlerini durduran Osmanlılar, böylelikle Bağdat üzerindeki İngiliz tehdidini büyük ölçüde sonlandırmıştır.*” ifadelerini kullanır.

Kitabın üçüncü ve son ana başlığının adı “*Zafere Giden Yol*”dur. Bu başlık kapsamında şehrin muhasarasından düşüşüne kadar geçen süre ele alınmıştır. Aralık ayı ile birlikte Amara şehrine sıkışan İngiliz birlikleri 5 Ocak tarihinde Dicle nehrinin sağ tarafında kalan Osmanlı birliklerine saldırdılar. 13 Ocak’ta ise Kutü’l Amare’ye 40 kilometre uzaklıktaki Orah’a İngilizler tarafından saldırı düzenlendi. Mart ve Nisan ayları boyunca İngilizler gerçekleştirdikleri hiçbir saldırıdan tam anlamıyla bir başarı elde edemediler. 19 Nisan 1916’da Goltz Paşa tifüs nedeniyle hayatını kaybedince yerine Enver Paşa’nın kendisinde bir yaş küçük amcası Halil Paşa geçer. 29 Nisan 1916 günü General Townshend, şehrin kayıtsız şartsız teslimi konusunda Halil Paşa ile mutabakata varır. 5 General, 272 subay, 2592’i İngiliz, 6988’i Hintli olmak üzere toplamda 9580 er ve 3248 gayri muharip hizmetli olarak en nihayetinde 13.309 kişi esir alınmıştır. Kutü’l Amare bir ilke de şahitlik eder. Mehmet Cemal Bey ve Raşit Fettah Efendi tarafından uçakla yapılan ilk gece taarruzlarının yine Kutü’l Amare’de gerçekleşmiştir.

Kitabı değerlendirecek olursam, eserin bünyesinde barındırdığı çok sayıda haritanın bölgeyi göz önünde canlandırmamıza olanak sağlamış olduğunu söyleyebilirim. Aynı muharebelerde görev alan kumandanlarımızın biyografileri ve fotoğraflarına yer verilerek hepsinin aziz hatıralarına atıfta bulunulmuş. Kitabın en sonuna yerleştirilen kronolojik bir sıralama olay örgüsünü kafamızda daha iyi oturtacak bir özelliktedir. Kitap başarılı bir sonuç yazısı ile nihayete erdirilmiş. Tüm bu meselelerin yanı sıra Kutü'l Amare'deki zaferimizin dünya basınındaki yansımasına da yer verilmiş olması eseri daha zengin kılmıştır. Kutü'l Amare Zaferinin bize ne kazandırdığı ve İngilizlere neler kaybettirdiği meselesi tarafsız bir şekilde okuyucunun gözleri önüne serilmiş. Kitabın sadece Kutü'l Amare ile kısıtlı kalmayıp daha öncesinde yaşanan hadiselerin de yazılmış olması daha bütüncül bir bakış açısı oluşturuyor.

KÛtÛ'l Amâre 1916 Olaylar, Hatıralar, Raporlar

Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan

İstanbul, Kronik Yayınevi, 2018, 326 Sayfa, ISBN 978 – 975 – 2430 – 04 – 4

Furkan Ali SEVİM*

1.Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Zaferi ile birlikte aslında bizim bir zamanlar bayram olarak da kutladığımız fakat daha sonrasında siyasi sebepler yüzünden zaman içerisinde fazla hatırlayamadığımız, 1916 yılında meydana gelen KÛtÛ'l Amâre zaferinin olaylarını, cepheden ya da cepheye gönderilen mektup ve hatıratlar, raporlar kaleme alınmış olup bu zafer hakkında birçok ilim adamının katkılarıyla ortaya çıkmış zengin bir çalışma ortaya koyulmuştur. Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan tarafından hazırlanan, İlber Ortaylı'nın bölümüyle başlayan kitapta, bu kutlu zafer, çeşitli taraflarıyla ele alınmış; akademik bir hassasiyetle aydınlığa kavuşturulmuştur. Bu kitapla, Türk ordusu için büyük bir zafer iken Britanya için ağır bir yenilgi olan KutÛ'l Amâre zaferinin, hak ettiği değerin bir nebze olsun yerine getirilmesi adına bu kıymetli eser tarihimiz içinde çok önemlidir. Kitap 335 sayfa olup 15 bölümden oluşmakta ve her bölümde farklı bir ilim adamının bölümleri yer almaktadır. Bu ilim adamlarının bilgi, birikimlerini, farklı kaynaklardan derlenen bilgileri ve raporları bu eser sayesinde görmekteyiz.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, furkan-ali96@hotmail.com

Birinci bölümde tarihçilikte önemli bir kişi olan İlber Ortaylı'nın bu zaferle ilgili verdiği bilgilerden bahsedilmiştir. Türk Ordusu'nun savaş öncesi ve savaş sırasındaki durumundan bahsedilmiş, yeteri kadar Alman desteği alamamasına karşın büyük bir özveri ve yetenekli Türk subayları sayesinde kazanılan başarılarından söz edilmiştir.

Yine bölgeye atanan Alman komutanlar ile Türk subaylarının birbirleri arasındaki münasebetleri, Kut şehrinin ve civarının bölge için taşıdığı stratejik önem, Osmanlı Ordusu'nun İngilizler ve İran'da Ruslar ile yaptığı savaşlardan söz edilmiş ve kendisinden teknolojik olarak da üstün olan İngiliz Ordusu'nun Türklerin şiddetli hücumlarına daha fazla dayanamayıp 29 Nisan 1916 tarihinde teslim olmasından bahsedilmiştir. Tabi bu yenilgi'nin İngiltere'nin Çanakkale yenilgisinden sonra büyük bir hezimeteye yol açtığı ve savaşın 2 yıl daha uzamasına sebep verdiğinden söz edilmiştir. Ayrıca bu zaferler neticesinde İngilizlerin Türkler karşısında amansız bir tutum sergilemelerine yol açtığı, bu tutumlarını Mondros ve Sevr mütekellerinde belli etmelerinden söz edilmiştir. Fakat bu zaferimizin bizim tarihimizde çok önemli bir yeri olmasına karşın yeteri kadar hafıza etmediğinden söz ederek bu zaferin insanların hafızalarında hak ettiği yerde olması gerektiğinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Azmi Özcan hocamızın bize bu zaferin hatırlattıklarından bahsedilmiştir. Bu zaferin bizde uzun yıllar Kut bayramı olarak yâd edilen fakat daha sonra siyasi sebepler yüzünden unutturulan bir zafer olduğu ve bu savaşı oluşturan sebepler ve sonuçlarından bahsedilmiştir. Esasen Avrupa'nın giderek silahlanma ve sömürge yarışına girdiği, bu yüzden 1. Dünya Savaşı'nın başladığını ve 2. Abdülhamid döneminden itibaren bir denge politikasının korunmaya çalışıldığı, Alman-Osmanlı yakınlaşmasının İngiliz Fransız-Rus ittifakına karşı direnebilmek için Osmanlı'nın kendisine müttefik arama çabalarından söz edilmiştir.1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Almanları zor durumda bırakabilmek için Osmanlı'ya karşı Çanakkale cephesini açtıkları fakat başarılı olamayıp farklı cephelerde savaşıldığından bahsedilmiştir. Bu cephelerin en önemlilerinden olan Kütü'l Amâre zaferinin gerçekleşmesiyle İngiltere için Çanakkale yenilgisinden sonraki en büyük felaketlerden birisi olduğundan söz edilmiştir. Avrupa'nın geçmişten beri Doğu toplumlarına ve özellikle Türkler ile Osmanlıların kendileri için tehlike arz ettiklerine değinilerek bu fikirlerinin Sevr Antlaşması ve İngiliz diplomatlarının sözleriyle açıkça ortaya koyulduğunu ve Türkleri Anadolu'dan atma isteklerinin hiçbir zaman sona ermeyeceğini, Türklerin ise bu topraklardan asla vazgeçmediğini ve vazgeçmeyeceğinin bilinmesi gerektiği anlatılmıştır

Üçüncü bölümde bir başka tarihçi olan Umut Karabulut'un Kütü'l Amâre savaşı ile ilgili sayılar, olaylar ve kişilerle savaşın durumundan bahsedilmiştir. Öncelikle İngilizlerin savaştan önce petrol bölgeleri için çeşitli planlar yaptıkları, savaşın başlaması ile birlikte Osmanlı topraklarına ve İran'a çeşitli çıkartmalar yaparak işgal ettikleri bölgeleri ve Osmanlı Ordusu'nun İngilizlere karşı ordu sayılarını, başında hangi kumandanın olduğu ve daha sonra ilerlemekte olan İngiliz ordusunun Selman-ı Pak Muharebesinde yenilip Kut şehrine sığınmaları ve 25 Nisan 1916 yılına kadar yaşayan muharebeler anlatılmıştır. Burada önemli olan ise Türk Subayları'nın düşmana karşı bile disiplinli ve erdemli bir duruş sergileyip Halil

Paşa'nın İngilizlerin kendilerine teklif edilen yüksek meblağı kabul etmeyip kararlılıkla mücadelesini sürdürdüğü be Türk Subayları'nın büyük bir özveriyle mücadele ettikleri anlatılmıştır. Daha sonra ise bölgede faaliyetler gösteren Süleyman Askeri Bey, Nurettin Paşa, Halil Paşa General Charles Townsed, Alman General Von der Goltz, Ali İhsan Paşa ve bölgedeki Hintli askerler ve onların yaşadıkları mücadeleler ve zorluklar hakkında çeşitli bilgiler vermiştir.

Dördüncü bölümde bir başka tarihçi olan Durmuş Akalın'ın İngilizlerin Basra Körfezi Politikaları ve General Charles Townsed'in Kûtü'l Amâre'de esir düşmesinden bahsedilmiştir. Basra Körfezi ve Kızıldeniz de İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdikleri politikalar, antlaşmalar, diplomatik meseleler ele alınmış, özellikle İngilizlerin Basra Körfezi için ne kadar baskıcı bir siyaset izledikleri anlatılmış, Osmanlı'nın ise bu sorunlara karşı bir taraftan İngiltere, bir taraftan İran ile gerçekleştirdiği diyaloglar, antlaşmalar ve bölgeden gelen raporlara dayandırılarak çok ciddi zorluklarla karşılaştıkları ve bu sorunlara karşı alınan çözümlerin neler oldukları bahsedilmiştir. Daha sonrasında 1.Dünya Savaşı'nın başlaması ve Irakta gerçekleşen İngiltere ve Osmanlı arasındaki savaşlar, İngilizlerin Kûtü'l Amâre'ye geri çekilmeleri ve burada yaşanan olaylar anlatılmıştır.

Kûtü'l Amâre kuşatması sırasında İngiliz Ordusunun durumu, kuşatmayı sona erdirmek için yapılan girişim ve harekâtlar anlatılmış, tüm bunların Osmanlı tarafından bertaraf edilmesi ve İngiliz birliklerinin esir alınmaları, daha sonra bu askerlerin nerelerde götürüldükleri ve esirlerin nerelerde ikamet ettikleri konularına değinilmiştir

Beşinci bölümde başka bir tarihçi olan Necmettin Alkan, Almanların gözünden Kûtü'l Amâre savaşını ve zaferini konu almıştır. Öncelikle savaş öncesi Osmanlı'nın askeri durumundan bahsedilmiş, daha sonrasında 1914 yılındaki Türk – Alman Askeri antlaşmasından sonra Osmanlı içinde görevlendirilen Alman subaylardan söz edilmiştir. Bunların en önemlilerinden olan Alman General Von Der Goltz ve Irak bölgesindeki Alman subayların olduğu, onların raporları ve günlüklerin incelendiği, bu subayların Türk ve İngiliz Ordularının durumlarını, Kut şehrinin durumu hakkında yorum, görüş, rapor ve tespitlerine yer verilmiştir. Dönemin Alman karikatür, poster ve gazeteleri de kullanılmış olup savaş Almanların gözünden nasıl yaşandığı ve ne düşündükleri de anlatılmıştır.

Altıncı bölümde bir başka tarihçi olan İlhami Yurdakul Kûtü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa'yı konu almış ve onun hayatını okuyuculara yansıtmıştır. Öncelikle Halil Paşa'nın doğum yeri ailesi hakkında bilgiler verilmiş ve arkasından aldığı eğitimlerle birlikte askeri kariyeri ve kariyerindeki zorluklar anlatılmıştır. Vatan için nice mücadelelere katıldığı, yeri geldiği vakit vatan için cepheden cepheye koştığı ve yaklaşık 18 yıl boyunca askeri kariyeri hakkında bilgiler verilmiş ve en sonunda Kut zaferinden sonra Soyadı Kanunu ile birlikte Kut soyadını alarak askerlikten sonra sakin bir hayat sürüp 1957 yılında vefatına kadar olan hadiseler bazı Osmanlı raporlarının görselleri ile birlikte anlatılmıştır.

Yedinci bölümde başka tarihçi Sezen Karabulut Kûtü'l Amâre Kuşatmasında Ali İhsan Paşa (Sabis) hakkında bilgiler vermiştir. Ali İhsan Paşa'nın hayatı ve askerlik eğitimleri anlatılmış, daha sonrasında

askeri görevlerinden bahsedildikten sonra Irak Cephesi'nde ve Kûtü'l Amâre'de İngilizlere gelen destek birliklerine karşı kazandığı başarılar sayesinde İngilizlere büyük bir darbe vurduğu ve daha sonrasında soyadı olacak olan Sabis muharebelerindeki başarıları anlatılmıştır. Daha sonrasında ise İran'da Ruslar ile mücadele ettiği ve vatan savunması için nice fedakârlıklar gerçekleştirdiği de anlatılmıştır.

Sekizinci bölümde bir diğer tarihçi Ahmet Özcan'ın Kûtü'l Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: Kûtü'l Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Deneme yazısı bulunmaktadır. Kûtü'l Amâre zaferi hakkında yazılmış olan Türkçe eserlerin analizleri yapılmış ve tarih yazımı açısından değerlendirme yapılmıştır. Dönemde yazılmış olan günlükler, hatıratlar raporlar ve bu zaferin Popüler Tarihteki yeri belli yorumlar ve söyleşiler eşliğinde yayınlanmış ve bu zaferin metinler üzerindeki analizlerine yer verilmiştir.

Dokuzuncu bölümde diğer bir tarihçi olan Hadiye Yılmaz tarafından yazılmış olan Üç İngiliz Subayın Gözünden Kûtü'l Amâre Kuşatması olarak yazılmıştır. Bu bölümde kuşatmayı bizzat yaşayan 3 İngiliz subayının kuşatma hakkındaki gözlemlerinden ve değerlendirilmelerinden bahsedilmiştir. Savaşı İngilizlerin gözünden nasıl devam ettiği ve neler yaşandığı çeşitli hatıra ve raporlarla okuyucuya anlatılmıştır.

Onuncu bölümde tarihçi olan Aydın Efe ve Kürşat Kurtulgan'ın beraber yazdıkları Kûtü'l Amâre Esiri Mousley'in Kastamonu Esaret Günleri bölümünü yazmışlardır. Savaşın genel durumdan söz ettikten sonra teslim olan İngiliz askerleri hakkında bilgiler vermiş ve esir alınan bu askerlerin nerelerde yerleşeceği sorunları anlatılmıştır.

O askerlerden birisi olan Yüzbaşı Mousley'in Kastamonu'da yaşadıkları ve gördükleri anlatılmış ve savaşın ve esaretin başka bir boyutu okuyuculara bir İngiliz askeri gözünden anlatılmıştır.

On birinci bölümde başka bir tarihçi olan Burak Çıtır'ın Kûtü'l Amâre Zaferine Giden Yolda Basına Yansıyanlar bölümü vardır. Burada Osmanlı'nın Kûtü'l Amâre zaferinin detaylarından söz edilmiş ve bu zaferin hem Osmanlı Basınındaki yansımalarını, hem de dış devletler ve özellikle İngiltere Basınında ki yansımaları ele alınmıştır. Özellikle Osmanlı tarafında bu haberlerin büyük bir sevinçle karşılandığı, fakat İngiltere için büyük bir felaket olduğu ve bu felaketle ilgili eleştiriler ve savaşın genel durumundan bahsedilmiştir. Ayrıca Ekler bölümünde de bölgenin haritasına dair fotoğraf da bulunmaktadır.

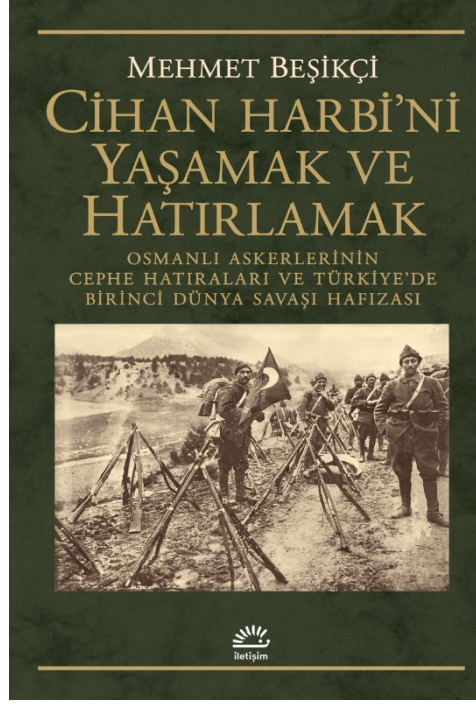
On ikinci bölümde yine Burak Çıtır'ın yazdığı Kûtü'l Amâre Zaferi Kronolojisi bölümü vardır. 1.Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 28 Temmuz 1914 yılından 29 Nisan 1916 'da İngilizlerin teslim olmalarına kadar geçen süreyi kronolojik olarak sıralamıştır.

On üçüncü bölümde bir diğer tarihçi Hacer Kılıçaslan'ın İngiliz Hezimetini ve Suçlu Arayışı: 'Irak Seferi'ne Dair İfşâât ' ' bölümü yer almaktadır. Burada İngiltere'nin Irak Seferi Başkumandanı General Nixon ile İngiltere'nin Hindistan Genel Valisi Lord Charles Hardinge arasında geçen mektuplaşmalar ve bunlara bağlı raporlar ve telgraflardan bahsedilmiştir.

On dördüncü bölümde Hacer Kılıçaslan ve Menderes Kurt'un birlikte yazdıkları Kûtü'l Amâre Muhasarası: Harekât- ı ‘*Tahlisiyyenin Edvar ve Safahatı*’ isimli bölümü bulunmaktadır. Burada Irak Seferi Kuvvetler Kumandanı Sir Percy Lake tarafından Hindistan Umumi Karargâhına gönderilmiş ve Times gazetesinde yayınlanan raporun Osmanlı İstihbarat memurları tarafından Türkçeye tercümesi vardır. Savaşların halka anlatılması ve bir kamuoyu oluşturma için yapılan çabaların neler oldukları hakkındaki rapordan söz edilmiştir.

On beşinci bölümde yine Hacer Kılıçaslan'ın yazdığı Kûtü'l Amâre Hezimet-i İngiliz Cephesi :’’ Irak Raporu ‘bölümü yer almaktadır. Irak Seferi Kuvvetleri Komutanı Sir Percy Lake tarafından yazılan bu rapor İngilizlerin Kûtü'l Amâre'nin 29 Nisan 1916'da teslim alınması ile General Lake'in Hind Seferi Kumandanlığını bıraktığı tarih arasında İngiliz ordusunun Irak Cephesi'ndeki faaliyet ve düzenlemelerinden oluşan 12 sayfalık bir rapordan bahsedilmiştir.

Sonuç olarak çok kıymetli yazarların bölümlerinin olduğu bu kıymetli eserde özellikle 1.Dünya Savaşı'nda en kritik zaferlerden birisi olan Kûtü'l Amâre zaferinden bahsedilmiş ve bütün yönleriyle ele alınmıştır. Zira Çanakkale Zaferi'nden sonra yaşanan bu zafer Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmasına karşın gerektiği kadar ilgi ve insanların zihinlerinde yer edinmemiştir. Bu eserimizde ise bu zafer bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmış, sadece Türklerin gözünden değil, gerek Almanların gerekse İngilizlerin gözünden savaşın onlarda yarattığı duyguları okuma fırsatı bulabiliriz. Özellikle bir varlık mücadelesi olan 1.Dünya Savaşı'nda gerçekleştirdiği fedakârlıklar ve gayretlerin, bu vatan ve bayrak için mücadele eden değerli Kumandanların ve isimleri bilinmeyen nice kahramanların kendi memleketlerinden kilometrelerce uzakta yaptıkları fedakârlıklar ve gayretleri de anlatılmış ve mutlaka okunması gereken kıymetli eserlerden birisidir.

Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak

Mehmet Beşikçi

İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, 431 Sayfa, ISBN-13: 978-975-05-2750-0

Sinan TEZEL *

Birinci Dünya Harbine genel askeri tarih perspektifinde baktığımızda karşımızda bu eserde gördüğümüz kadar bu şekilde farklı bir yaklaşım pek göremeyebiliriz. Çünkü bu eser harbin askeri tarihinin yanı sıra cephelerde savaşmış vatan, millet ve bayrak için kan dökmüş, kanını dökmüş, cefasını çekmiş kahramanlarımızın bizzat kendi düşüncelerini biz okuyuculara sunmuş ve bu düşünceleri çeşitli yönlerden analiz etme çabasında bulunmuştur. İşte eserdeki bu durum biz okuyucular için harbin tüm esasları ile zihnimizde yer etmesini, zihnimizde yaşatmasını, bir nebze olsa hafızamızda daha etkili bir biçimde kalıcı olmasını da sağlamaktadır.

Bu yüzden eser diğer tarihi değer taşıyan eserlere göre çok farklı bir değer daha taşımaktadır. Bu bahsettiğimiz farklı değer, vatanın kurtuluşuna giden yolda cefasını çeken kahramanların kendi kalemlerinden çıkan metinlerdir. Bu metinler kahramanlarımızın hatırat, günlük gibi kaleme aldığı yazılardan oluşmakla birlikte bu yazılar üzerinden onların cephe tecrübeleri ve bu cephe tecrübelerini hatırlama çalışmaları da görülmektedir. Eser girişte Turancı fikirleri olan ve Turancı fikirlerinin verdiği heyecanla savaşta bir Türk askeri olarak yer almak isteyen Şevket Süreyya Aydemir'in hayatından biraz

* FSMVÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, redmustang-69@hotmail.com

demeçler vererek başlamıştır. Şevket Süreyya'nın 1915 yazında ihtiyat zabiti olarak orduda görev almasından ve sonrasında Kafkas Cephesine kendi isteği ile gitmesinden kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca eserde Şevket Süreyya'nın Birinci Cihan Harbi tecrübelerinden oluşan hatıratı bir kaç yerde okuyucu ile paylaşılmıştır.

Önemli bir isimle esere giriş yapan yazar yine devamında kitabın emelini çok açık bir dille ifade ederek okuyucunun zihninde kitabın hedeflerini oluşturmuştur. Birinci Cihan Harbin de 21.000'in üzerinde muvazzaf Osmanlı subayının görev aldığı söyleyen yazar, harbin tek özelliğinin sayısal büyüklük olmadığını, savaş süresi ve cephelerin yoğunluğu olduğunu vurgulamıştır. Savaş süresinin Osmanlı Devleti için Avrupa ülkelerine göre daha uzun olduğunu belirten yazar, bunun nedenini Birinci Cihan Harbi öncesinde de yaşanmış olan Trablusgarp, Balkan Harbi ve Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'da başlayan Ankara merkezli Milli Mücadeleye bağlamıştır. Böylelikle burada Osmanlı Devleti'nin sadece tek bir savaş içinde bulunmadığı ve toplamda birbirini takip eden on yıl süreli büyük bir savaş verdiği okuyucuya anlatılmak istenmiştir.

Hatta yazar bu mevzunun okuyucu tarafından daha net anlaşılabilmesi için konu üzerinde biraz daha durarak, binlerce örneklerden biri olan er Hüseyin Fehmi Bey'in askerlik serüveninden kısaca bahsetmiş ve bu on yıllık savaş durumunun daha iyi idrak edilebilmesini sağlamıştır. Aslında eserin esas amacı Birinci Dünya Savaşın da bu kadar geniş kitlesel toplumların seferber olmasına bağlı olarak, savaştaki bu kadar insan unsurunun kişisel savaş tecrübesi ve hafıza boyutudur. Burada bahsedilen kişisel savaş tecrübesi ve hatırlama kayıtları hususunda var olan araştırmaların Osmanlı-Türk tarih yazımında Avrupa'daki araştırmalara kıyasla kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmadığı belirtilerek, kitabın amacının buradaki boşluğu doldurma yönünde olduğunu bildirilmektedir. Bu husus üzerinde askerlere ait olan otobiyografik kaynakların tarih araştırmalarında nasıl, ne şekilde kullanılması gerektiği gibi tartışmalar da mevcuttur.

Söz konusu tartışmalarda otobiyografik kaynaklara (*benlik belgeleri*) günümüz Osmanlı-Türk tarih yazımının yabancı kaldığı açıkça ifade edilmektedir. Bu gibi bazı tartışmaları dile getiren eserin yapısına genel olarak baktığımızda Birinci Dünya Harbin de çarpışmış kahramanlarımıza ait otobiyografik kaynaklar (benlik belgeleri) hatırat, günlük, mülakat, mektup vs. gibi kayıtlar üzerinden Osmanlı cephelerine dair kişisel askeri tecrübeleri analiz ettiğini görmekteyiz. Bunun yanında eser sadece Türk askerlerinin değil, savaşta Osmanlı ordusunda yer almış ve devamına hizmet etmiş farklı milliyet, farklı din veya inançtan gelen gayrimüslim askerlerin ve Arap askerlerin de hatıratlarını incelemiştir. Hatta buna bağlı olarak Arap askerler için firar vs. gibi bazı klişe olumsuz söylemler hakkında düşünceler paylaşarak bu durum insani ve vicdani olarak değerlendirilmiştir.

Eserde Osmanlı askerleri için Balkan Harbi yenilgisinin Birinci Dünya Harbine karşı daima bir tecrübe etkisi yarattığından söz edilirken, söz konusu başka bir husus olarak da Osmanlı askerlerinin Balkanlarda aldıkları yenilgiler neticesinde yaşadıkları Balkan sendromundan bahsedilmektedir. Bu sendromun ilacı olarak özellikle başta Çanakkale zaferi olmak üzere Birinci Dünya Harbin de aldığımız

zaferlerden söz edilmektedir. Eserde bu Balkan sendromunu ve bunun ilacı olarak görülen Birinci Dünya Harbi algısını daha iyi ifade edebilmek için Balkan Harbi esnasında harbiye öğrencisi olan ve Birinci Dünya Savaşında mülazım-ı evvel (üsteğmen) olarak görev yapan Hasan Remzi Fertan Efendi'nin ve onun gibi daha başka Osmanlı subaylarının hatıratlarından alıntılarda mevcuttur. Konu ile ilgili daha da önem arz eden bir ayrıntı olarak, Ruşen Eşref Üneydin'in Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı röportajdan da güzel bir örneklendirme yapılmıştır.

Eserde en başından beri vurgulanan “*On Yıllık Harp Dönemi*” (Trablusgarp, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi, Milli Mücadele) çerçevesi içerisinde Birinci Dünya Savaşına katılan askerlerin benlik belgeleri konusunda şimdiye kadar bu kapsamda bir kaynakça oluşturulmadığı ileri sürülmüştür. Buna duruma bağlı olarak, Osmanlı askerlerinin otobiyografik metinlerine dair (benlik belgeleri) farklı farklı yıllara ve türlere ya da yayın türü ve dönemlerine (kitap, dergi, gazete) ait yüzdelere ayrılmış yedi grafik çiziminden kaynak çıkarımları da vardır.

Eserde askerler arasında otobiyografik metinlerin çokluğuna yönelik istatistiklere bakıldığında, muvazzaf askerlerin zorunlu askerlik hizmeti kapsamında orduya alınan askerlere göre daha çok benlik belgesi vardır. Ancak muvazzaf askerlerle zorunlu askerlik yapanların aralarındaki otobiyografik kaynaklara dair sayısal açığın ihtiyat zâbitleri (yedek subay) tarafından birazda olsa kapatıldığı belirtilmektedir. Buna bağlı olarak ihtiyat zâbitliği sisteminden de biraz bahsedilerek, bu sisteminin Birinci Dünya Savaşı yıllarında oldukça etkin bir biçimde uygulandığından da söz edilmektedir. Ayrıca yine Sina-Filistin Cephesin de görev almış ve Cemal Paşa'nın emir subaylığını yapmış İhtiyat Zâbiti Falih Rıfkı Atay'ın, Kafkas Cephesin de görev yapmış İhtiyat Zâbiti Faik Tonguç Efendi'nin ve yine Kafkas Cephesin de ihtiyat zabıtlığı görevi yapmış Şevket Süreyya Aydemir'in ve daha saymadığımız ihtiyat zabıtlarının kaleminden çıkmış otobiyografik metinler okuyucuya sunulmuştur. Buna göre de onların kaleminden çıkan düşünce ve fikirlerde analiz edilerek okuyucunun istenilen bakış açısından görmesi sağlanmıştır.

Tıpkı o dönemlerde de günümüzdeki gibi benzer bir sistemle devam eden ihtiyat zâbitliği yani yedek subaylık hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalarda ihtiyat zabıtlarının hukuken subay olduğu ve kendine has, izole bir yetiştirme sürecinden geçen muvazzaf subaylardan daha farklı oldukları, savaşa dair muvazzaf subayların görmediği ya da görmek istemedikleri pek çok önemli konuyu kaleme aldıkları ifade edilmektedir. Eserde bahsedilen devirde bildiğimiz gibi “*asker millet*” vurgusunun Türk milletine pek tabi kutsal anlamlar yüklediği, bu yüzden o dönemde firar eden askerlerden “*asker millet*” vurgusunun zedelenmemesi için pek söz edilmediği söylenmektedir. Ancak işte burada yukarı da bahsedilen ihtiyat zabıtları ve muvazzaf subaylar arasındaki farka örnek olarak, muvazzaf subayların askerlerin firarı hakkında daha ketum durdukları söylenirken, yedek subayların bu arızayı daha açık ifadelerle kaleme aldıkları söylenmektedir.

Eserde tartışılan başka bir konu ise askerlerin neden hatırat yazmak istediği sorusudur. Kitapta bunun birçok nedeni okuyucu ile paylaşılmış ve hatta yine subayların kaleminden çıkan alıntılarla bu sorunun

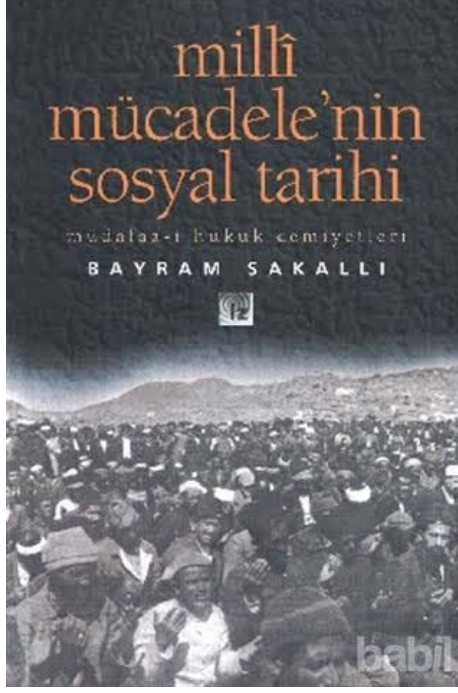
cevabı net bir şekilde cevaplanmıştır. Eserde bahsedilen bir diğer önemli konu ise cephelerdeki gündelik yaşamda yaşanan yaygın sorunlar ve bu sorunlarla mücadeledir. Bu sorunlardan biri cephelere intikal zorluğudur. Askerler cephelere intikal ederken çok fazla yol yürüdükleri için cepheye yıpranmış bir halde geldiklerinden söz edilmektedir. Başka bir sorun savaşın uzamasına bağlı olarak orduya iase temini, melbûsat temini dağıtımının yetersizleşmesi ve cephelerdeki askerlerin gıda, içecek, kıyafet gibi ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi ciddi bir sorundur. Eserde arz edilen başka bir sorun ise askerlerin cephelerde çok uzun süre geçirmeleri nedeniyle hijyen koşullarının çok kötü bir seviyeye inmesi ve buna da bağlı olarak askerlerin sağlığının bozulmasıdır. Cephelerde var olan sıraladığımız tüm bu ciddi sorunlar eserde ayrıntıları ve askerlerin alıntıları ile açık bir şekilde analiz edilmektedir.

Başka ele alınan bir hususta siper savaşıdır. Siper taktiğinin tabii ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde kullanılan bir taktik olduğu belirtilirken, Birinci Dünya Harbinde devasa, daimi ve karışık bir teknik olarak ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Yine siper savaşı olgusuyla karşılaşmış olan Osmanlı askerlerinin alıntıları ile bu konu ayrıntıları ile aktarılmıştır. Başka bir önemli konu ise cephelerde askerlerin subaylar tarafından moral ve motivasyonlarının yüksek tutulmasının sağlanmasıdır. Bu konu hakkında da çok önemli ve ayrıntılı bilgiler sunan kitap, Osmanlı askerlerinin cephelerdeki başarılarının altında yatan nedenlerden birinin de bu durum olduğunu ifade etmiştir. Çok daha dikkat çekici bir konu olarak da Osmanlı askerleri ve İngiliz (Britanya) askerlerinin hatıratlarının, cephe tecrübelerinin mukayesesidir. Bu hususta Osmanlı askerlerinin hatıratları ile beraber İngiliz askerlerinin de hatıratları analiz edilmiş ve mukayese için Çanakkale ve Irak cepheleri seçilmiştir. Bu cepheler bilinçli olarak ele alınmıştır çünkü bu cephelerde uzun süreli ve dengeli muharebeler yaşanmış ve bu uzun süreli muharebelerde iki taraf askerlerinin de tecrübelerini nasıl aktardığı ve aralarında ne gibi farklar var olduğu sorusunun cevabı aranmıştır.

Buna göre eserde Osmanlı ve İngiliz askerlerinin otobiyografik kayıtlarının kıyaslamasında ilginç benzerlikler olduğu gibi önemli farklılıklarda bulunmaktadır. İlk olarak Çanakkale Cephesi için ele alınan mukayesede en dikkat çeken farklılardan biri Osmanlı askerleri benlik kayıtlarında (özellikle zaferden sonra alınan kayıtlarda) cephedeki mücadeleyi milli duygular ile meşru bir savunma ve varoluş mücadelesi olarak tanımlarken, İngiliz askerleri bir tür macera olarak tanımlamış ve birçok İngiliz askeri burada yapılan muharebenin hemen sona ereceği ve kendi zaferleri ile sonuçlanacağı doğrultusunda yazılar kaleme almıştır. Bu hususta eserde cephe en başından beri her şeyi bir macera olarak tanımlayan, Türklerin adetleri ile dalga geçen ve muharebeyi en kısa sürede kazanacağını iddia eden İngiliz askerlerinin, yaşadıkları hezimet sonrası kişisel anlatılarında bu hezimetten dolayı özgüvenlerinin sarsıldığı izlerinin görüldüğü söylenilmektedir. Buna bağlı olarak da 74. Tümen de görev yapmış olan er Leslie J. Matthews isimli İngiliz askerinin kişisel anlatısında Gelibolu'daki hezimetten sonra Türk askerine saygı duyduğu okuyucuya bildirilmiştir.

Sonuç olarak eserdeki en önemli özellik, kahraman askerlerimizin değerli benlik belgelerinin konu alınması ve analizlerinin yapılmasıdır. Daha başka bir özellik ise düşman askerlerinin dahi kişisel benlik

belgelerinin alıntıları ile bize sunulması ve incelenmesidir. Bunun yanında yine eserin başlıca özelliği, eserde de ileri sürüldüğü gibi kaynakçasının kapsamlılığıdır. Eserde Birinci Cihan Harbin de yaşanılan muharebelerden çok askerlerin gerek savaş sırasında, gerek savaş sonrasında kaleme aldıkları yazılar esas alınmış ve bu yazılara göre analizler ortaya koyularak savaşı askerlerin gözünden görmemiz sağlanmıştır. Bu durumda Birinci Dünya Savaşına farklı bir boyutta bakmamızı hedefleyen eser, muhtevasında askeri tarihe dayalı terimlerde barındırarak biz okuyucuların askeri terim hafızasını genişletmektedir.

Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi

Bayram Sakallı

İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, 432 sayfa, ISBN: 975-355-292-0

Mustafa Halil AYDIN*

Kitabın yazarı olan Bayram Sakallı 1955 yılında Kırıkkale'de doğmuştur. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi'nde tamamlamış, 1983 yılında ise Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne araştırma görevlisi olarak girmiştir. 1993 yılında “*Milli Mücadele'nin Teşkilatlanması Düşüncesi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Sosyal Yapısı*” başlıklı teziyle doktorasını tamamlayan Bayram Sakallı bir dönem Kırıkkale'nin Keskin ilçesinin belediye başkanlığını da yapmıştır. Tanıtımına konu olan “*Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi – Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*” isimli kitabı İz Yayıncılık'tan çıkmıştır. Kapağındaki fotoğraf ise arka kapakta şöyle anlatılmıştır: “*27 Ağustos 1922'de Ankara'da binlerce kişi Büyük Taarruz'da muzafferiyet için dua ederken*” Bu cümleler esasında kitabın özeti mahiyetindedir. Kitap geniş bir bibliyografyaya sahiptir; döneme dair belgeler incelenmiş, çağdaş gazeteler kullanılmış ve dönemin incelemesinin yapıldığı birçok yerli ve yabancı makale/kitaptan yararlanılmıştır.

Kitabın kaynak olarak danıştığı metinlerden özetle söz etmişim. Eserin bibliyografyasına bakıldığında yazarın adaletli bir okuma yaptığı görülür. Yazar, eserde konu aldığı dönemi beş bölümde inceler. Bahsi geçen dönemde milli ve milli olmayan, Mustafa Kemal'in İstanbul basınına verdiği beyanatta sayıları

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, mustafahalilaydin@gmail.com

altmışa varan cemiyetler bulunmaktadır. Sakallı, bir bütünlük içerisinde bu cemiyetleri incelemeye ve bu cemiyetlerin Milli Mücadele'deki motivasyonlarını irdelemeye çalışmıştır. Daha özelinde söylemek gerekirse Milli Mücadele'nin İslami saikleri ispatlanmaya çalışılmıştır. Bayram Sakallı'nın kitabının ilk bölümü Mondros Mütarekesi Dönemindeki İktisadî ve Siyasî Genel Durum başlığını taşımaktadır. Bu bölümde evvela mütareke dönemine girmeden Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyılın başlarındaki sosyo-ekonomik yapısına değinir. Bu bölümü en çok meşgul eden olgu ise kapitülasyonlardır. Osmanlı'nın bir tarım imparatorluğu olmasının yanında sanayide dünyanın gerisinde kalması ve hâlihazırdaki sanayideki payının neredeyse %75'inin gayrimüslimlerin elinde olması da Müslüman tebaanın ekonomik durumu hakkında fikir vermektedir. Siyasî durumun incelendiği bölümde ise İtilaf devletleri ve Amerika ile olan ilişkiler ayrı alt başlıklar halinde incelenmektedir. Her biri için tarihsel bir perspektif çizilmeye ve dönem içi ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Bayram Sakalı ikinci bölümde ise Teşkilatlanma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı'nı irdelemektedir. Teşkilatlanma meselesini aktarırken Sakallı, *'mücadeleyi omuzlayacak, onun esas yükünü'* ve *'zorluklarını taşıyacak olan ulema, eşraf ve köylünün davaya kazandırılması nasıl sağlanacak?'* sorusunu referans almaktadır (s. 85). Mustafa Kemal'in söz konusu mücadelede tabii lideri olmasını sağlayan özelliği ise bu ihtiyacı keşfetmiş olmasıdır. Yazar bu bilgiyi paylaştıktan sonra Milli Mücadele döneminde manevi cephenin güçlenmesinde önemli tesiri bulunan *"Dar-ül Hikmet-il İslâmiye"*ye de ayrıca şerh düşer. Bölümün devamında manevi cephe olgusundan çokça söz eder, Mustafa Kemal'den de özellikle alıntılar yapar.

Kitabın üçüncü bölümü *'Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde Genel Durum'* başlığını taşımaktadır. Birçok alt başlık barındıran bu bölümde Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin lokal örgütlenmelerinin her biri ayrı ayrı incelenmektedir. Giriş kısmında kitabın ana bahsi olan Milli Mücadele'nin ne zaman başladığına ilişkin tartışmalara yer veren Sakallı; bu tartışmaların savunularına değinmekte ve esas aldığı tarihin Birinci Meclis'te onaylanan tarih olduğunu söylemektedir. Buna göre milli hareketin başlangıç tarihi 21 Teşrinievvel 1334 (21 Ekim 1918)'dir. Bölümün devamında Vilâyât-ı Şarkiye, Şarkî Anadolu, Trabzon, Trakya-Paşaeli, İzmir, Denizli, Kilikya (Adana), Maraş, Antep, Urfa ve Ankara'da kurulmuş olan cemiyetlerin hepsinden ayrıca bahsedilir. Bayram Sakallı, cemiyetlerin bu bölgelerde hangi süreçlerden geçerek, hangi tarihlerde ve kimler tarafından kurulduklarının yanı sıra bu cemiyetlerin yerel özelliklerinden de söz ederek bu bölümü sonlandırır.

"Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde Sosyal Yapı" adını taşıyan dördüncü bölümde Milli Mücadele'de toplumsal ağırlığı olan grupların Milli Mücadele'de aldıkları roller incelenmektedir. Sivil memurlar (*bürokratlar*), askerler (*subaylar*), din adamlar (*ulema*), eşraf, halk ve köylüler şeklinde sınıflandırılan bu grupların her biri için ayrı başlıklar açan Sakallı, ilk olarak bu gruplandırmayı neye göre yaptığını açıklar. Devamında her bir grup için ayrı bir başlık ayıran Sakallı, bu grupların aldıkları olumlu yahut olumsuz rolleri çeşitli olaylar üzerinden örneklendirir. Ancak bunu yaparken özellikle din adamlarıyla

halk ve köylülerin rolüne ayrıca bir önem veriyor ve geleneksel anlatıda bu gruplara haksızlık yapıldığının altını özellikle çiziyor.

Son bölüm olan “*Cemiyetlerdeki Değişiklikler, Gruplaşmalar ve Partileşmeye Doğru Gidiş*” kısmında Milli Mücadele’de bilfiil görev almış cemiyetlerin tek bir çatı altında toplanması girişimlerinden söz ediliyor. Sivas’ta, kongre kararıyla bir çatı altında toplanan bu cemiyetin beyannamesinden söz eden Bayram Sakallı, “*Tahsis Kılınan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine Ait Teşkilatın Sureti Tatbiki*” başlıklı bir belgeden bazı alıntılar yapıyor. Yazar, bu belgedeki bazı noktaları pek çok kaynak eserin teğet geçtiğini de ekliyor. Buna göre cemiyetin başarıya ulaşmasında İslam’ın ve İslamlığın rolü büyük ve mühimdir. Bu maddeler Müslümanların devlet kademelerinde, ticarete vs. alanlarda ne şekilde ve nasıl rol alacağına yönelik tasarıları içeriyor. Devam eden kısımda Kuva-yı Milliye’yi ve cemiyetleri otoriteye bağlama girişimlerinden bahseden Sakallı, bahsi geçen dönemde yapılan tartışmalara değinirken tüm farklı görüşlerden alıntılar yapıyor. Son olarak Büyük Millet Meclisi’nde gruplaşma ve partileşme çabalarına değiniliyor ve kitap sona eriyor.

Millet kavramı içerdiği anlamla beraber sosyal, sınıfsal bir grubu ihtiva eder. Milletçe var olma mücadelesi veren topluluklarda ortak hareket edebilme becerisi ise ayrıca bir önem kazanır. Kitabın esas aldığı döneme baktığımız zaman mütareke sonrası dağılmış bir Osmanlı görürüz. Payitahtın işlerliği ve güvenilirliği ortadan kalkmış, Anadolu’daki lokal örgütlenmeler ise mücadele kararı almışlardır. Bülent Tanör bu dönemi “*Kongreler İktidarı*” olarak tanımlar. Bayram Sakallı ise bahsi geçen dönemde mevcut sınıfların aldıkları rolü özel olarak inceler. Ancak buna girişmeden evvel fert, grup, toplum ve sınıf gibi kavramları açıklamaya çalışır. Bu noktada Karl Marx’dan, Emile Durkheim’dan ve Pierre Laroque’dan alıntılar yapar. Devamında Laroque’un sınıf ayırımına dair formülünü (toplumda oynanan rol, hayat tarzı, psikolojik davranış ve müşterek şuur) özetleyerek, Milli Mücadele’de rol alan sınıfları tarif etmede kullanmıştır. Buna göre karşımıza çıkan sosyal gruplar şunlardır; sivil memurlar ve bürokratlar, askerler, din adamları, eşraf, halk ve köylüler...

Şunu söylemeden geçmeyelim ki, kitap başlık olarak sosyal tarih kavramını öne çıkarsa da bir sosyal tarih örneği olmaktan uzaktır. Kitabın içeriğine baktığımızda kapakta vaat edilen sosyal tarih anlatısıyla karşılaşmamaktayız. Daha ziyade dönemin sosyolojik bir çözümlemesini yapmaktadır. Tarih yazımı günceli ilgilendiren ve şimdide gerçekleşen bir olgu olmasından ötürü dönemin politik atmosferi, metnin sahihliğini yakından ilgilendirir. Türkiye ise bu meselenin canlı bir laboratuvarı sayılabilir. Zira özellikle Cumhuriyet tarihi boyunca, iktidar farklı odakların elinde olmuş ve bu da tarih yazımına doğal olarak yansımıştır. Milli Mücadele dönemi ise bu açıdan baktığımızda hassas bir içerik barındırır.

Özellikle Sultan Vahdeddin'in ve din adamlarının aldıkları roller hakkında çok çeşitli söylemler meydana gelmiş, bu durum müfredatın tarih kitaplarında dönem dönem değişiklikler arz ederek yer almış ve hatta birçok politikacı tarafından tartışmaya da açılmıştır. Tanıtımına konu olan kitap da bu noktayı kendi zaviyesinden aydınlatmak amacı gütmektedir.

Türkçülüğün Esasları

Ziya GÖKALP

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, 254 Sayfa, ISBN:978-605-155-192-0

Merve Nur AKBAY*

Türk Tarihi, Türk Siyaseti ve Sosyolojisi açısından önemli bir şahsiyet olan Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan bu eserde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki ideolojinin izleri bulmamız mümkün. Türkçülüğün Esasları ilk defa 1923 yılında Ankara- Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda yayımlandı. Atatürk'ün "*Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, Fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir.*" dediği Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları adlı kitabıyla Türkçülük düşüncesini sistemleştirmiştir. "*Türk Medeniyet Tarihi, Türk Töresi ve Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*" adlı eserleri de yazarın çok kıymetleri eserleridir.

Ziya Gökalp adı geçen eserde uzun yıllardır savunduğu düşüncelerin derli toplu bir şekilde bir araya getirildiği ana metin özelliği gösterir. Ziya Gökalp düşüncesinde, Türkçülük ayrı bir yere sahiptir. Türkçülüğün Esasları'nda "*Türkçülük Nedir?*" sorusuna verdiği cevap da bu durumun açık bir sağlamasıdır: "*Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir.*"

Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu tüm çalışmalara bakacak olursak Türk toplumunun geçmişi, bugünü ve geleceği üzerinde özellikle kültür temelli olarak yoğunlaştığı görülecektir. Türkçülüğün Esasları'nda Türkçülük mefkûresini (ülkü) yeniden tespit eder ve bu mefkûreyi üç dereceye ayırır: 1- Türkiyecilik, 2- Oğuzculuk, 3- Turancılık. Gökalp'a göre bugün gerçekleşen sadece Türkiyeciliktir. Yakın

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, akbaymerveur@hotmail.com

mefkûremiz Oğuz birliği olmalıdır der. Türkçülerin uzak mefkûresi iste Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları lisanda, edebiyatta birleştirmektedir.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün uzak ve yakın mefkûrelerini ortaya koyduktan sonra, Türkiye Türkçülüğünün temel ve amaçlarını tespit eder ve önce milleti tarif eder: *“Millet, dilce, dince, zevkçe ve ahlakça bir olan, yani aynı şartlar altında yetişmiş fertlerden mürekkep bir topluluktur. Şu halde Türk’üm diyen her ferdi Türk tanımaktan başka çare yoktur.”* Türkçülerin bu hedeflere ulaşması için üzerlerine almaları gereken hars ve medeniyet vazifesini söyler. Öncelikle hars ile medeniyeti anlamlandırmalıyız. Gökalp’a göre hars ve medeniyet bütün sosyal alanları içinde barındırıyor. Gökalp’a göre hars millidir, medeniyet uluslararasıdır. Hars, bir başka milletten alınamaz; milli topluluklara esas karakterleri veren unsurlar bütünüdür.

Gökalp’a göre, bir milletin hem kendi manevi değerlerinin tümü olan harsa hem de bir medeniyet ailesinde bağlanması için Türkçü aydınlara iki görev düşmekte: 1- Halka Doğru, 2- Garba Doğru. Halka doğru gitmek milletin seçkinlerinin kendi harslarını aramalarıdır. Çünkü hars halktır. Medeniyet ise seçkinlerdir.

Ziya Gökalp, harsı meydana getiren milli değerleri de sekiz bölümde toplamış ve Türkçülüğün Esasları kitabında *“Türkçülüğün Programı”* başlığı altında incelemiştir. Bunlar; Lisani Türkçülük, Bedii Türkçülük, Ahlaki Türkçülük, Hukuki Türkçülük, Dini Türkçülük, İktisadi Türkçülük, Siyasi Türkçülük, Felsefi Türkçülüktür. Lisani Türkçülük bölümünde Gökalp yazı dili ve konuşma dilini şöyle eleştirmiştir: *“ Türkiye’nin milli lisanı ‘İstanbul Türkçesi’dir; buna şüphe yok! Fakat İstanbul’da iki Türkçe var: biri konuşulup yazılmayan ‘İstanbul Lehçesi’, diğeri yazılıp da konuşulmayan ‘Osmanlı Lisanıdır.’ Acaba, milli lisanımız bunlardan hangisi olacaktır?”*

Bedii Türkçülük adlı bölümde; Gökalp Edebiyatımızın Millileştirilmesini ve İşlenmesini incelemiştir. Türklerde Ahlak adlı bölümde Gökalp’ın şu ifadeleri dikkat çekmektedir: *“Türk tarihi baştanbaşa ahlaki vazifelerin meşheridir. Türklerin mağlup milletlere ve onların milli ve dini mevcudiyetlerine dini ve içtimai muhtariyetler (kendi kendine hareket edebilme serbestliği) vermesi her türlü takdirin üzerindedir.”*

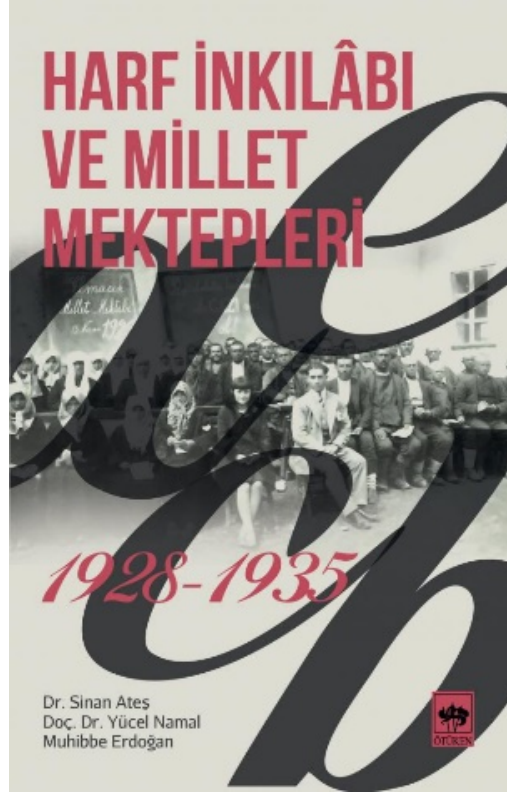
Bu kısımda Türklerin kendi ahlak çerçevesine uygun ahlaki mefkûreleri incelenmiştir; Vatani ahlak, Mesleki ahlak, Aile ahlakı, Beynelmilel ahlak olarak bölümlere ayrılmıştır ve ayrıntılı inceleme yapılmıştır.

Hukuki Türkçülük adlı bölümde gayelerinden bahsedilmiştir ve yine ayrıntılı bir açıklama yapılmıştır. Siyasi Türkçülük adlı kısımda Gökalp şöyle demiştir: *“Türkçülük siyasi bir fırka değildir; ilmi felsefi, bedii bir mekteptir; başka bir tabirle harsı bir çalışma ve yenilik yoldur. Bu sebeptendir ki, Türkçülük, şimdiye kadar bir fırka şeklinde siyasi mücadele meydanına atılmadı; bundan sonrada, şüphesiz atılmayacaktır.”*

Sonuç olarak, Türk düşünce, kültür ve siyaset tarihinin önemli simalarından biri olan Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eseriyle Türk milletindenim demenin ne demek olduğunu, Türk milletinin kim olduğunu, nerden geldiğini ve nereye gitmesi gerektiğini öğreten kıymetli bir eser bırakmıştır. Gökalp'in slogan niteliğinde bir sözünü burada belirtmek istiyorum: *“Türk Milleti'ndenim, İslam Ümmeti'ndenim, Garb Medeniyeti'ndenim.”* Gökalp'in Batı Medeniyeti 'ne bu derece sempatisini anlamak için şu sözlerini anlamak gerekir. Gökalp Avrupalıların ilerleyişleri sayesinde tank, uçak, denizaltı yapabildiklerini; bizim ise top ve tüfekten ileri gidemediğimizi söyler ve sorar: *“Gerek dinimizin, gerek vatanımızın istiklalini nasıl müdafaa edebileceğiz? Bu dini ve vatani tehlikeler karşısında yalnız bir kurtuluş çaresi vardır; o da Avrupalılar kadar ilerlemektir.”* Gökalp'e göre bu ilerlemeyi ancak tam olarak batı medeniyetine girmekle sağlayabiliriz.

Türk milliyetçiliğinin ideoloğunun da yapan Gökalp, kendisine kadar dağınık bir halde gelen düşünceleri bir araya getirerek, gerçek anlamını bulan bu düşünceye Türkçülük adını vermiş ve milletin bundan sonra gideceği yolu tayin etmiştir. İmparatorluk sürecinden Cumhuriyet' geçiş döneminde yaşayan Gökalp'in insanların kafalarının karışık olduğu bir dönemde, bu karışıklığa çözüm bulmak amacıyla Türk toplumu ve kültürü üzerine yaptığı sosyolojik, kültürel ve siyasal teori ve değerlendirmeler bugün de gerçekliğini devam ettirmektedir.

Ziya Gökalp'in şu sözleri ile yazımı tamamlamak isterim: *“Başka uluslar, çağdaş uygarlığa girmek için geçmişlerinden uzaklaşmak zorundadırlar; oysa Türklerin çağdaş uygarlığa girmeleri için, yalnız geçmişlerine dönüp bakmaları yeter.”* Son yüzyılda Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük fikir adamlarından biri olan Ziya Gökalp'i bu eseri okumaya değer ana kaynak niteliği taşıyan yaşadığımız çağda bir takım yeni arayışlara ışık tutacak niteliktedir.

Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri 1928-1935

Sinan Ateş, Yücel Namal, Muhibbe Erdoğan

Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, 224 Sayfa, ISBN:978-605-155-778-6

Beyza KÖSE*

Bu eserde, yazarlarımız harf inkılâbına kadar olan süreci ele almış, millet mekteplerini anlatmış ve 1928-1935 yılları arasındaki Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri konusunu Zonguldak ili çerçevesinde incelemişlerdir. Uygarlığın anahtarı olarak kabul edilen yazı, aynı zamanda uygarlığın geleceğe taşınmasını sağlayan bir araçtır. Yazı düşünceyi kalıcı kılar. Yazı, ilk olarak M.Ö. 3200 yıllarında ortaya çıkmıştır. Farklı milletler tarafından, farklı şekillerde kullanılmıştır. Türkler, tarih boyunca birçok alfabe değiştirmişlerdir. Türk yazı dilinin ortaya çıkışı da ilk milli alfabemiz olan Göktürk alfabesi ile başlar. Türkler farklı coğrafyalarda, birbirlerinden oldukça farklı yaşamlar sürdürmüş ve bunun doğal tarihi sonuçlarından biri de kullanmış oldukları yazı sistemleri olmuştur. Uygur, Mani, Brahmi, Arap ve son olarak Latin alfabesi gibi pek çok yazı sistemiyle, sözlerini kalıcı bir eser haline getirmişlerdir. Yazarlarımız kitabın giriş kısmında, bu alfabelerden bahsetmiş ve özellikle Arap alfabesinin, Türkçeye olan uyumsuzluğundan doğan tartışmaları incelemişlerdir. Türk yazı devrimine neden gereksinim

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, beyzakose6078@hotmail.com

duyulduğundan ve bu hususta gerçekleşen tartışmaların ilk kıvılcımından, son basamağına kadar kapsamlı araştırmalar ile okuyucuyla buluşturmuşlardır. Bu sürecin ne kadar uzun ve zor şartlar altında gerçekleştiğini görmemiz, bu eserle oldukça mümkündür.

Kitabın içeriğine geçmeden, yazarların kim olduklarına bakalım. Sinan Ateş, 1984 tarihinde Bursa’da dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini ve liseyi memleketinde okumuştur. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü 2006 yılında bitirmiş ve 2007 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2018 yılında Hacettepe Üniversitesi doktora eğitimini tamamlamıştır. Yazar, evli ve iki çocuk babasıdır. Yücel Namal, 1982 yılında Manisa’nın Akhisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Yalova’da tamamlamıştır. 1999-2003 yılları arasında, Muğla Üniversitesi’nde Tarih bölümünde öğrenim görmüştür. 2007 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde yüksek lisans başlamış ve 2008 yılında mezun olmuştur. 2013 yılında Ankara Üniversitesi’nden doktora mezunu olmuştur. 17 Kasım 2008 tarihinden itibaren, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde okutman olarak göreve başlamış ve halen öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Muhibbe Erdoğan, 1987 yılında Manisa Salihli’de doğmuştur. İlköğrenimini Salihli’de tamamlamış. 2005-2009 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğrenim görmüştür. 2011 yılında, Kırıkkale Üniversitesi’nde başlamış olduğu yüksek lisans programından 2014 yılında mezun olmuştur. 2018 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi’nde doktora başlamış olup, eğitimine halen devam etmektedir.

Kitabın birinci bölümü, harf inkılâbının öncesinde oluşan sancılı dönemin Zonguldak’ta nasıl ilerlediği ve inkılâbın uygulanma aşamasına gelindiğinde hangi faaliyetlerde bulunulduğu, yerel gazeteler de kaynak gösterilerek ele alınmıştır. Harf devrimine gelene kadar, Zonguldak’ta bulunan okullar, mevcutları ve kimlerin öğrenim gördüklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet kurulmadan önce ilin okuryazar oranı ve harf inkılâbının uygulanma aşamasına gelindiğinde görülen okuryazar sayısı da bizlere, inkılâbın belirli aşamalardan geçerek uygulandığını açıkça gösteriyor. Yeni harflerin kabulünden sonra, Zonguldak’ta ve tüm yurt genelinde, hükümetin, sivil toplum örgütlerinin ve basının, bu harfleri halka tanıtmaya ve öğretmeye çabasından bahsedilmiştir. Bu tanıtım ve öğretim çalışmalarının, devrimin gerçekleşmesinden daha önce, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, Sarayburnu konuşmasından sonra giderek hızlandığını bilmeliyiz. Basının, bu inkılâba bakış açısına örnek olarak, Türk Sözü gazetesinde yayımlanan, *“Türk Sözü iki aydır sevimli okuyucularının mümâreselerini (alışma) temin için bütün varlığını koymuştur. Son teşrinin son günü de bütün gençliğe ma’kes (akış yeri) olarak, eski harflere uğurlar olsun dedikten sonra bugün, bu en mübarek bayram gününde tarihin ve medenî dünyanın huzuruna yeni elbisesiyle çıkıyor. Bugün hakiki sevinç ve dernek günüdür. Yaşasın inkılâp.(s.66)”* haberi de kitapta, yerinde bir alıntı olarak verilmiştir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, yeni harflerin, okulla bağlantısı bulunmayan yetişkin halka öğretilmesi amacıyla kurulmuş olan, Millet Mekteplerinin birçok yönü, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi verilerinden de faydalanılarak anlatılmıştır. Millet mekteplerinde, vatandaşlara yalnızca yeni harflerimiz

öğretilmekle kalmamış, “*Kıraat ve Tahrir, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi ve Yurt Bilgisi(s.95-100)*” gibi dersler de vatandaşa, artı değerler katmak için öğretilmiştir. Kitapta bu derslerin içerikleri tamamen okuyucuya aktarılmıştır. Üçüncü bölümde, Zonguldak ilinde faaliyet gösteren millet mektepleri ele alınmıştır. Bu bölümde dönemin gazetelerinden faydalanarak mekteplerdeki mevcut vatandaşlar hakkında bilgiler tablolar halinde verilmiştir. Yine tablo halinde, millet mekteplerinin bütçeleri hakkında bilgiler de detaylarıyla verilmiştir. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğünden faydalanılarak, her yılın ayrı ayrı sayısal verileri etraflıca işlenmiş ve 1928-1935 yılları arasındaki öğretimlerin verileri üzerine genel bir değerlendirmede de bulunulmuştur.

Kitabın son bölümünde, harf inkılâbı sonrasında, *Zonguldak* ve *Bartın* gazetelerinde 1929-1938 yılları arasında yayımlanan makalelere yer verilmiştir. Kitabın ekler kısmında, harf inkılâbı ve millet mektepleriyle alakalı, tebligat, tamim, kanun, talimatnameler ve görevlere yer verilmiştir. Belgeler bölümünde, konuyu destekleyen ve dönemi, okuyucunun gözünde canlandırmasında etkisi olabilecek görsellere yer verilmiştir.

Kitapta dipnot gösterilen kaynaklar, bu konuda yetkinliği olan akademisyenlerin, önem arz eden eserlerinden seçilmiştir. Objektif ve bilimsel bir çalışma olduğunu söylemekte yarar vardır. Kitap bir akış içerisinde, konudan sapmayıp, bilgi verir niteliktedir. Eklenen tablolar ve istatistiki veriler, okurken anlamada yardımcı unsurlar oluşturuyor. Kitabın dili, inkılâbın yapıldığı tarihten alıntılar olmasına rağmen oldukça akıcı, sıkmayan, anlaşılır ve gayet açıktır. Zonguldak kent tarihi üzerine çalışmaları bulunan Doç. Dr. Yücel Namal, Zonguldak tarihi açısından büyük önem arz eden bu konuyla da çalışmalarına bir yenisini eklemiştir.

Yazarların bu eseri oluştururken edindikleri öncelikli amaç, harf inkılâbının öncesinde ve uygulama aşamasında Zonguldak ilinde ne gibi çalışmalar yapıldığı hakkında bilgi vermektir. Tarihimiz açısından oldukça önem teşkil eden bu konunun, Türklerin ilk milli alfabesi olan Göktürk alfabesinden itibaren incelenmeye başlanması, evvelden beri çözüme kavuşturulması gereken bir husus olduğunu göstermektedir. Yazarlar konuyu ele alırken, olayları ve olup biten her şeyi adım adım işleyip, mantık çerçevesinde bir düzleme oturtmayı başarmışlardır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, yapılmasına ihtiyaç duyulan bu inkılâbın, dini gerekçeler gösterilerek sürekli ertelendiği ve 1928 yılında sorunun tamamen çözülmesi için resmi adım atıldığı bilinmektedir. Eserde görüldüğü üzere, dönemin gazetelerinden alıntılarla konunun, somut detayları da paylaşılmıştır. Yazarların, anlatmak istedikleri ve bu isteklerini analizler eşliğinde okuyucuyla buluşturmaları, okuma sürecinde okuyucunun kafasında, soru işaretlerine yer vermemesini sağlamıştır. Harf inkılâbıyla alakalı şu ana kadar yazılmış olan birçok eserden faydalanılmış, konunun alanında genel geçer görüşlerin dışına çıkmadığı gibi herkes tarafından bilinen durumların tekrar da edilmediği özgün bir eser olabilmektedir.

Sonuçta bu eser, Cumhuriyet tarihimizin inkılâpları arasında olmazsa olmaz en mühim inkılâbına, yalnızca Zonguldak ili çerçevesinde değil, tüm ülkede nasıl gerçekleştiği, başarı sağlanması için ne gibi çalışmalar yapıldığı gibi konularda yetkin bilgiler vermektedir. Dil, bir ulusu temsil eden en önemli unsurların başında gelir. Bu eserle beraber, dilimizin hangi aşamaları geçip bu noktaya ulaştığını görmek mümkündür.

Manisa Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz 1920-2015

Prof. Dr. Nurettin Gülmez

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2018, 161 Sayfa, ISBN: 978-975-8628-68-1.

Bünyamin AS*

Karl Popper, demokrasinin temel sorununu “*bizi kimin yönettiği*” meselesinden ziyade “*nasıl yönetiliyoruz* (hâkimiyetin nasıl kullanıldığı) meselesi olarak tanımlamaktadır.

Nurettin Gülmez tarafından hazırlanan “*Manisa Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1920-2015)*” adlı çalışma, yerelde bizi “*kimin, nasıl yönettiği*” sorularına cevap aramaktadır.

Gülmez’in bu çalışması, 95 yıldır ve 26 dönemdir Manisa’yı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil eden milletvekillerinin mecliste neler yaptıklarının, Manisa için hangi çalışmaları yaptıklarını ortaya koymak için yapılmış bir değerlendirme çalışmasıdır. Özetle 95 yıllık bir temsilin muhasebesi niteliğindedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dönemlere göre milletvekilleri ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde Manisa’yı temsil eden milletvekillerinin memleketleri, meslekleri, eğitim öğretim durumları ve yabancı dil bilgileri ele alınarak değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde

* Öğretmen, Şehit Ömer Halisdemir Ortaokulu, Yunusemre/Manisa, asbunyamin@gmail.com

Manisa Milletvekillerinin hangi partilerden ve hangi yasama dönemlerinde seçildikleri, TBMM'deki yasama faaliyetlerine ne kadar katkı sağladıkları, yani TBMM'deki performansları ve yürütmede ne kadar görev aldıkları incelenmiştir. Ayrıca Manisa Milletvekillerinin bakan olarak görevlendirilme oranına da değinilmiştir. Dördüncü bölümde Manisa Milletvekillerinin sosyal hayatları, medeni durumları, çocuk sayıları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Manisa Milletvekillerinin ödül alıp almadıkları, hangi makamlardan, görevlerden gelerek milletvekili oldukları ve bu görevlerin onların vekil olarak tercih edilmeleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada yazar Nurettin Gülmez, Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, Türk Parlamento Tarihleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarını temel kaynak olarak kullanmıştır. Bu kaynaklardan Manisa Milletvekilleri ile ilgili toplanan bilgiler tablo haline getirilmiştir. Bu tablolardan elde edilen bilgiler ikinci tablo ve grafiklere dönüştürülerek, konular daha açık olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Manisa TBMM'de 23 Nisan 1920'den bu yana 26 dönem boyunca 7 ile 14 arasında değişen sayıda ve toplamda 278 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Manisa, en az 7 milletvekiliyle ikinci yasama döneminde (1923-1927), en çok 14 milletvekiliyle on birinci yasama döneminde (1957-1961) temsil edilmiştir. (s. 17-28)

Manisa'yı mecliste temsil eden milletvekillerinin %51,80'i Manisa doğumlu değildir. Bu veri gösteriyor ki Manisa vekillerinin yarısından fazlası Manisalı değildir. Bu sonuçlar, Manisa'yı temsil etmek için meclise gönderilen milletvekillerinin yarısından fazlasının yerel olmadığını ve Manisa'yı tam olarak temsil etmediğini göstermektedir. (s. 29)

Manisa'yı mecliste en çok Manisa merkez, sonra Akhisar, Alaşehir ve Turgutlu Milletvekilleri temsil etmiştir. Manisa'nın Ahmetli, Gölmarmara, Köprübaşı Sarıgöl, Saruhanlı ve Selendi ilçeleri 95 yıllık süreçte mecliste hiç kendi evlatları tarafından temsil edilememişlerdir. Nüfusu kalabalık olan ilçeler mecliste daha çok temsil edilmiştir.(s. 56-57)

Manisalılar milletvekili olarak birinci olarak hukukçu, ikinci yazar, üçüncü ekonomist ve dördüncü olarak çiftçi vekilleri kendilerini temsil etmek için meclise göndermiştir. (s. 59-61)

Manisa milletvekillerinin %80,18'i üniversite ve üstü eğitim görmüş kişilerden seçilmiştir. (s.61-63)

26 dönem boyunca Manisa'yı mecliste temsil eden 145 milletvekilinin yirmi yedisi iki dil, yedisi üç dil, beşi de dört dil bilmektedir. 145 milletvekilinden 39 tanesinin birden fazla dil biliyor olması önemlidir. (s. 65-69)

Manisa'da seçmen 1946'dan 2017 kadar sol partilerden 60 milletvekili, sağ partilerden 159 milletvekilini TBMM'ye göndermiştir. Bu sonuçlara göre Manisa seçmeni sağ ağırlıklı bir seçmendir denilebilir. (s. 101)

Nurettin Gülmez'in çalışmasında en can alıcı bölüm olarak nitelendirilebilecek bölüm, Manisa Milletvekillerinin meclisteki performans tablosudur. Bu tabloda milletvekillerinin TBMM'de söz alma,

yazılı ve sözlü önerge verme, teklif verme üyelerle ilgili konuşma yapma, gündem dışı konuşma yapma, açıklama yapma, meclis araştırması, araştırma önergesi verme, gensoru hazırlama gibi vekillerin yapması lüzumlu faaliyetleriyle ilgili bir performans tablosu hazırlamıştır. Adeta öğrenciye dönem sonunda verilen karneye benzemektedir. Milletvekillerinin meclis faaliyetleri zayıf, geçer, orta, iyi ve pekiyi olarak değerlendirilmiştir. Meclise hiçbir faaliyette bulunmayanlara zayıf, 1-10 arası faaliyette bulunanlara geçer, 11-50 arası faaliyette bulunanlara orta, 51-100 arası faaliyette bulunanlara iyi ve 101 ve üzerinde faaliyette bulunan vekillere pekiyi derecesi verilmiştir. Bu araştırmaya göre 17 vekil zayıf tablosunda yer almıştır. 54 vekil geçer, 38 vekil orta, 21 vekil iyi ve 11 vekilde pekiyi tablosunda yer almıştır. Bu sonuçlara göre Manisa Milletvekilleri başarısızdır denilebilir.

Manisa Milletvekillerinden 79'u 1 defa, 28'i 2 defa, 21'i 3 defa, 8'i 3 defa, 6'sı 5 defa ve 3 tanesi de 6 defa seçilmiştir. Manisalıların altı kez meclise gönderdikleri milletvekilleri, M. Yaşar Özey, Sümer Oral ve Hikmet Bayur'dur. 23 Nisan 1920 tarihinden bu yana Manisa'nın meclise gönderdiği 145 vekilden 17 tanesi mecliste hiçbir faaliyette bulunmadan görev sürelerini doldurmuşlardır.

Çalışmada ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Mecliste beş dönem Manisa milletvekili olarak bulunmuş olan Refik Şevket İnce en çok faaliyette bulunan vekil olmuştur. Beş dönem görev yapmış olan başka bir vekil olan Kani Karaosmanoğlu (3, 4, 5, 6 ve 7. dönem) ise 5 kez Manisa'yı mecliste temsil etmesine rağmen hiçbir faaliyette bulunmadan görev süresini doldurmuştur. (s. 77)

Manisa'yı mecliste temsil eden Ahmet Orhan ve Akın Gönen birer dönem; Hasan Ören, Yunus Muammer Alakant ve Mustafa Enöz ikişer dönem seçilmiş olmalarına rağmen mecliste görevlerini yerine getirerek pekiyi grubu içinde yer almışlardır. TBMM'de pekiyi performans gösteren milletvekillerinden Samet Ağaoğlu üç dönem, Ekrem Pakdemirli, Erkan Akçay ve Bülent Arıncı dört dönem ve Yusuf Hikmet Bayur ise altı dönem görev yapmışlardır. (s. 110-115)

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulan 65 hükümette Manisa, 53 bakan bulundurarak bu alanda önemli bir başarıya imza atmıştır. (s.118-122)

Manisa milletvekillerinin % 93'ü evlidir. Bu da bize gösteriyor ki Manisa evlilik kurumuna önem verdiğini göstermektedir. (s. 135-137)

TBMM'de bugüne kadar Manisa'yı dört kadın vekil, altı dönem mecliste temsil etmişlerdir. Bu kadın vekiller, Neriman Ağaoğlu (12 ve 13. dönem), Hatice Ayseli Göksoy (20. dönem), Sakine Öz (24. dönem) ve Tur Yıldız Biçer (25 ve 26. dönem)'dir. (s. 21-25) Bu durum Manisa'da, erkeğin egemen olduğu bir toplum yapısı olduğunu göstermektedir. Manisa'daki bu durum Türkiye'nin genelindeki durumdan pek farklı değildir. Nüfusunun yarısının kadın olduğu bir ülkede kadın vekillerin oranının % 14,7 olması düşündürücü bir sonuçtur. (s.141-144)

Bu sonuçlar eşitlik ilkesine uymadığı gibi demokrasinin ruhuna da uymamaktadır. Ülkemizdeki cinsiyet ayrımcılığının, en tepede yer alan TBMM'de çözümlenmeden yerelde çözümlenmesi de beklenemez. Ülkemizde kadınların TBMM'deki temsil oranının artması, yerel yönetimlerdeki kadın temsilcilerin

artmasını da sağlayabilir. Kadınların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde en azından % 30'luk bir kesimle temsil edilmesi gerekmektedir. Böyle bir durum ülkemizin hem demokrasisine, hemde kalkınmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Nurettin Gülmez'in "*Manisa Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1920-2015)*" adlı çalışması alanında yapılmış öncü bir çalışmadır. Manisa'yı mecliste bugüne kadar kimlerin, nasıl temsil ettiği konusunda doyurucu bir çalışma sayılabilir. Bu çalışma, halka kendisini mecliste nasıl bir milletvekili temsil etmesi konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

Temsili Demokrasinin en önemli işlevlerinden olan halkın temsilcisi olan milletvekillerinin, seçildikleri bölgeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil etmesi görevi mühim bir vazifedir. Halk seçtiği vekillerin faaliyetlerini, çalışmalarını, memleket için neler yaptıklarını iyi bilmesi gerekmektedir. Manisa halkı oy vererek meclise gönderdiği vekillerin çalışmalarını yakından takip etmeli ve emanet olarak vekile verdiği oyun sonuna kadar takipçisi olmalıdır. Bu yöntemle en azından çalışmayan, makam mevki peşinde koşan vekillerin meclise gönderilmesinin önüne geçtiği gibi, toplumsal takip ile vekillerin her yaptığının halk tarafından ölçülüp tartılmasıyla üretilen hizmetlerin artırılmasını sağlayabilir. Basının ve sosyal medyanın çok yaygın olduğu bu dönemde bu takip rahatlıkla yapılabilir. Manisa halkı meclise gönderdikleri vekillerin yereli temsil edip etmediğine dikkat etmemiştir. Bu konuda daha dikkatli olması yararına olacaktır.

Demokratik yönetimin temel özelliklerinden olan şeffaf yönetim, hesap verilebilirlik ve denetim ilkesi gereği, halk oy verdiği vekilleri takip etmelidir. Bu görev sadece basının, sivil toplum kuruluşlarının, aydınların, akademisyenlerin görevi değildir, on sekiz yaşına gelmiş ve oy kullanma hakkına sahip tüm vatandaşların görevidir. Seçmen bu denetimi ve takibi yapabildiği gün, çok daha iyi bir yönetimle yönetilecektir.

Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü

Halil Berktaş

İstanbul, Kopernik Kitap, 2018, 141 Sayfa, ISBN: 978-975-2439-87-0

Hasan Hüseyin TOHUMCU*

Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü adlı eserinde Halil Berktaş Türk tarihinin belki de en debdebeli yılları olan erken Cumhuriyet döneminde kendi tabiri ile bir “*İstanbul münevveri*”ni ve onun Türk tarih yazımı ile ilişkisini ele alıyor. Geç dönem Osmanlı siyasi akımlarından Türkçülük, Turancılık, Anadoluçuluk çizgisinde seyredilen politik bir ortamda Milli Mücadele ve ardından Cumhuriyet devrinde Türk Tarih Tezi’nin nasıl şekillendiği üzerine düşünmemizi sağlıyor. Oryantalist düşünürlerin doğu hakkındaki kalıplaşmış görüşlerini irdelerken Osmanlı İmparatorluğu’nun son devrinde Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerin Türkçülük anlayışlarını üzerinde duruyor. Berktaş bu çalışmada modern Türk tarihçiliğinin kurucusu olan Fuat Köprülü’nün politik düşüncesi, batılı tarihçilerin Türkler hakkında öne sürdükleri tezleri tekzip etmesi ve ilmi metodu üzerine tartışıyor.

Osmanlı son döneminin etkili isimlerinden olan Yusuf Akçura Berktaş’a göre Türkçülük üzerine olan düşüncelerini Bolşevik ihtilali sonrasında değiştirerek Rusya’da ki Müslümanları gözetici daha demokratik bir Türkçülük anlayışını benimsemiştir. Ziya Gökalp ise “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” gerekliliğini güden bir ideolojik düşünceye sahiptir. Fakat her düşünce zamanın

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, h.huseyintohumcu@outlook.com

gerekliliklerini tatmin ettiği ölçüde kıymetlidir. Nitekim Berktaş'a göre erken Cumhuriyet'in görüşü Orta Asyacı ve Anadolu bir Türkçülüktür.

Berktaş eserinde sık sık göreceğimiz gibi farklı yerlerden yaptığı alıntılarla Batıda Türkler hakkında üretilen bilgilerin hatalı bir biçimde ele alındığı, modern teoriye göre çevre-çeper ilişkisinin bir "iç ve dış grup" oluşturduğu, ilerlemeci tarih anlayışının, aydınlanma ve diyalektik düşüncenin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Berktaş kitabı kaleme alırken bu anlayışa geçmişte kendisinin de sahip olduğunu söyler ve yer yer ideolojik aforizmalarının, sivri uçlarının ve ideolojik körlüklerinin olduğu bölümlere kasten işaret ederek bizce kendisi hakkında hakkaniyetli bir eleştiri geliştirmiş olmaktadır. Nitekim önsözü okuduğunuz takdirde Berktaş'ın açıklamalarının ne denli önemli olduğu sorusuna cevap bulacaksınız.

Oryantalistlerin tezlerinin yalnız ilmi bir faaliyet, kalmayıp aslında politik, siyasi, sosyal ve askeri amaçlarının da olduğu, hatta bu ilk sürecin ikinci faaliyeti beraberinde getirdiği bir tablo çizmekten kendini alamıyor. Batı düşüncesinde "dışarılıklar"ı gelişmemiş veya gelişmekte olanlar olarak taksim edilmektedir. Türklerin "aşağı" sarı ırktan oldukları gibi düşünceleri ile zamanın furyası olan Fiziksel Antropolojik tahlilleri kullanmaktaydılar. Berktaş batılı tarihçilerin Türk tarihinin safhalarının kendi ideolojik çerçevelerinden çizmelerinin bir nedeni olarak Batıda gelişen Bizantinistik çalışmaları olduğundan bahsediyor. Nitekim Osmanlıların barbar göçerler olarak tasvir edildiği bir tarih algısında zaten geç Müslüman oldukları, yerel mühtedilerden bazı gelenekleri devraldıkları ve Konstantinapol'un fethinden sonra ancak Doğu Roma mirası üzerine yükselebilecekleri algısının geniş bir çevreye yayılan ve birbirini tamamlayan bir denklem olduğu üzerinde duruyor. Berktaş dönemin siyasi koşulları göz önüne alındığında bu tezlerin aslında Türklerin erken Cumhuriyet devrindeki kaderini tayin hakkını kendilerinde gören batılıların askeri ve politik ayağın öncülü ilmi nazarda işe giriştiklerini ortaya koymaya çalışır.

Cumhuriyet'in resmi tarih görüşünün temelleri konusunda yazar, Yusuf Akçura'nın Bolşevik devrimi sonrası düşünce farklılıkları ve daha demokratik Türkçülük ile Ziya Gökalp'in 1924'lerdeki Türkiyeciliği düşüncesini esas alarak işlediği bölümlerinde bu düşüncelerin Atatürk'ün Misak-ı Milli tavrını takınması ve Türk Ocaklarının Anadolu Türkçülüğü programına uymasının neleri değiştiğinin ardından Ziya Gökalp'in de "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" düşüncesinden epeyce "ilerlediğini" söylemektedir. Fakat bunların çizgisel, ilerlemeci bir siyasanın, çok daha ileri gidersek bir diyalektiğin üste çıkan cümleleri olmadığını söylemek zordur.

Berktaş ilerleyen sayfalarda Türkçülük tezlerinin neredeyse son noktası olan Sümerler ve Hititler gibi kadim medeniyetlerin Türkleştirilme çabalarının daha henüz Kurtuluş Savaşı'nın son yılında ortaya atıldığı görüşünü aktarır. Afet İnan'ın Atatürk'ün tavsiyesi ile başladığı çalışmasında savunduğu gibi brakisefal ırk ve Asya'dan iklimsel nedenlerle göç hareketi Anadolu'ya yerleşmek için meşruluğu azaltıcı bir etken olarak görülmemelidir. Berktaş'ın anlatımına göre Atatürk'ün tarih tezi orta Asyacıdır, Aydınlanmacı bir yanı vardır ve göçebe dönemdeki barbarlık tezlerine karşı çıkmaktadır. Berktaş bu

konuda tarih yazarlarının “Atatürk’ün şahsına mal edilemeyeceği”, böyle bir resmi tarihçiliğin var olmadığı gibi iddiaların üzerini çizer. Fakat Berktaş Cumhuriyetin tarih görüşünün neden olumlu olduğunu da açıklar.

Berktaş’a göre bu yerleşmesi sağlanan yeni düzenin ileride törpülenecek olan tabii sivri uçlarıdır. Elbette yakın dönemde pek çok tanınmış simanın Osmanlı mirasını redd hakkında açıklamaları olmuştur; Yeni düzeni oturtmak ve öncakilere nazaran biz yeni ve daha ileriye imajı vermek gibi seçeneklerin Vıgizm’e varan sonuçları olmuştur. Fakat Berktaş burada eser dilini sertleştirerek “Geçmişin pisliğini süpürme işleminin zorunlu bir parçasıdır bu” ibaresini her ne kadar yeni baskıya yazdığı önsözünde çokça kendisini eleştiren ibareler kullansa da belki yine ilk yayım yıllarında olduğu gibi yazar bizleri yönlendirmek istiyor olabilir mi? kullanmıştır. Fakat mazur görülebilecek bir şey varsa o da yazarın anılan dönemde –kendisinin de bahsettiği gibi- Marksist, ilerlemeci, diyalektik sistemi benimseyen bir bilinci oluşudur. Nitekim çatışmalar ardından beklenen –her ne kadar sürekli olumsuzluğu beraberinde yaşatsa da- olumlu değişimlerin peşinde koşmak belli yerlerde ideoloji körlüğü yaratmış olabilir mi? Halil Berktaş’ın eserlerini okuyup onu anlayanlar bu eleştirinin sebebini net bir şekilde kavrayacaklardır.

İkinci olarak yazar Türk Tarih Tezi için Georgeon’un “Türklerin tarihinin laikleştirilmesi ve dünya tarihine daha fazla entegre edilmesi” görüşüne katıldığını belirtmektedir. Darwinist teorinin 1931’in lise kitaplarında yer bulabilmesi yazar için “devrimci” hareketin zor kısımları olmaktadır, hatta bunun “milliyetçiliğin getirdiği sınırlılığa rağmen” yapıldığı görüşündedir. Bunun o dönem için diğer milletlerin ve belki de zikretmek gerekir ki Almanların Ahnenerbe örgütünün dünya çapındaki faaliyetlerine kıyasla ufak çaplı bir iddia olduğunu söylemek aslında yersiz değildir.

Fakat tüm bunlara rağmen Berktaş’ın belirttiği gibi Türkiye’de Atatürk’ün tarih tezi toplumda biricik olmaktan çok uzaktı. Hatta tersi yönde Türk Tarih Kurumu’nun iddiaya göre “cemiyetler kanununa göre” kurulması “tarih biliminin özgürce gelişmesine olanak verdiği” iddiaları gerçeklikten uzak olmasa gerektir. Türk Tarih Tezi ilmi bir çatışma meydanı kurmuş, bunun üzerine eklenen veya bizzat şahs-ı manevisine yapılan ithamlar ilmi tarihçiliğin gelişmesine imkân sağlamıştır.

XX. yüzyıl batılı tarihçilerinin önünde kristalleşen Bizantinistik çalışmaları ve Anadolu’da Selçukîlerin hala çok az malum oluşu Türk tarihçiliğinin önündeki büyük engellerdendi. Buna karşın Türk tarihini bütüncül ve Orta Asya’dan yola çıkarak İslam etkisi ve Anadolu çizgisi üzerinden sürekliliği aktaran bir eser meydana getirilmiş değildi. Yabancı araştırmacıların tezleri bu konuda -Türk Tarih Tezi kadar taraf olmayı, üzerine gitmeyi gerektirdiğinden –yine Berktaş’ın diyalektik anlayışına atıfta bulunarak söylüyorum ki- “olumsuzluğu olumsuzlama” çerçevesinde bir ilmi hareketlilik meydana getirmiştir. Köprülü’nün yayımladığı “Türk Tarihinde İlk Mutasavvıflar” Orta Asya Medeniyetinden hareketle o aktarımın doğal olarak kişilerde somutlaşmış zatını ortaya koymaktadır. Köprülü bunları yaparken Türk Tarih Tezi’nde var olan Sümer ve Mısır gibi uç yaklaşımlardan uzak durmakla birlikte dışsal bir aşkınlık yerine içsel bir özgelikler silsilesinden ilerlemeyi tercih etmiştir. Burada üzerinde durulması gereken

nokta Batılı tezlere karşı göçer kabile tiplerinin farklı formlarının “daha yüksek bir tekâmül merhalesi” meydana getirebileceğini belirtmesi Alföldi ve Rasyonu gibi araştırmacılar tarafından da aktarılmıştı. Fakat bu kabilden belki bahsetmek gerekir ki İbn Haldun’un iklimlere göre yaptığı tasnifte İç Asya halkları –yine İbn Haldun’un yaşadığı- Kuzey Afrika’nın kıyıya uzak iç kesimler göz önüne alınırsa bozkır yaşam tarzı bedevilere göre çok daha farklı bir ortamda neşv ü nema bulmuştur. Elbette Kafesoğlu’nun kapsamlı eseri incelendiğinde ne gibi yönelimler olacağı efradını cami ağyarını mani şekilde nazariyelerce irdelenecektir.

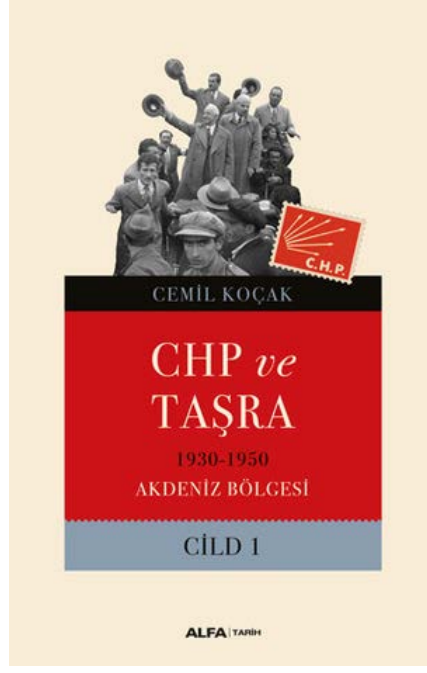
Berktaş’ın Köprülü’den yaptığı alıntılarla ilk Türk-İslam devletlerinin kendi kültürlerini içkin olarak İslami geleneği sahiplendiğini ve bunun bir sıçrama taşı olduğunu söylemektedir. Elbette Orta Asya gelenekleri Türk kimliğini belirleyici unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Türk-İslam geleneğinin askeri, bürokratik, sosyal ve hatta maddi unsurlarında bu kimliğin çıktılarını görmek mümkündür. Bozkır geleneğinin imar etmiş olduğu “*eski ve kuvvetli hukuki kültür*” İslami yapı ile birleşmiş, buna baskın olmak yerine içererek aşmak yolunda ilerlemiştir. Türklerde devlet geleneğini taşıyan irade askeri-bürokratik gelenektir. Yazar Köprülü’nün Selçukîlerin yerleşik kesimlerin dışındaki göçer unsuru Anadolu’ya kanallandırmaları, 1243’te Moğol tazyiki ile gelen irsi reislerinin idaresi altındaki toplulukların Türk-İslam kesretini oluşturdukları, hatta Garp âlemi için bile XIII. asır Anadolu’sunun ‘*Turquie*’ haline gelmesi tezlerini aktarmaktadır. Elbette dönemin batılı kaynaklarının bile dile getirdiği bu yansımalarından işgal altında bulunan Anadolu’nun nasıl Türk yurdu haline geldiğini ve bunun bir Türk devletinin kurulması için meşruiyet kaynağı olmasının tabii olduğu çıkarılabilir. Köprülü’nün yaptığı aslında Anadolu’nu bir Türk yurdu haline geldiğini gözler önüne sermek ve daha önce de bahsettiğimiz gibi bu konudaki yabancı tezlerin çarpıtmalarına karşı erken Cumhuriyet’in sorunlarına maddi bir karşılık bulmaktır.

Osmanlıların küçük bir aşiretten nasıl bu kadar geniş bir maddi medeniyet sahasına yayıldıklarının temelleri aslında burada yatan sirkülasyon ve taşınan geleneklerin yoğurduğu hamurda saklıdır. Dönem kaynaklarında sıklıkla bahsedilen Alp ve Gazi’ler göç ettikleri topraklarda tutunmaya çalışan üst bir kültürün somutlaşmış ifadesi olarak görülmek yerine batılı yazarlarca körü körüne savaşıyan bedeviler olarak nakzedilmektedir. Berktaş’a göre dönemin Bizans yerleşiminde köylülerin aşırı vergilendirmeden dolayı yeniden üretim yapamaz hale geldikleri için Osmanlı yayılması içeriye olan tepkiden bir fırsat olarak doğmuştur. Berktaş’ın dipnotta bahsettiği bir şey dikkati çeker: İnalçık’ın din değiştirmeden askeri sınıfa geçişlerin olduğunu saptamasını Köprülü’den edinilen bir sezgi olduğundan bahseder ki bu şaşılacak bir şey değildir. Fakat eserin sonlarında kalemle aldığı gibi yazar Köprülü’nün kendi talebelerinin bile onun metodunu terk ettikleri şeklindeki açıklamaları ile bu ve benzeri önermeler ne kadar sağlıklı sürdürülebilir?

İnalçık’tan yapılan alıntıya göre “*Garp her türlü üstünlüğünün temeli saydığı silahın, ilmi metodun, şimdi bir Türk âlimi tarafından ustalıkla ve hâkimiyetle kullanıldığını teslim ve itiraf etmek zorunda kalmıştır*” sözlerinden sonra Köprülü’nün öğrencileri Berktaş’ın ifadesi ile onun metodunu neden

reddetmişlerdi? Köprülü XIX. Asırdan beri Garp Orta zaman tarihi taktiklerinde takip edilen yeni usullerin Orta zaman Türk ve İslam tarihi tetkiklerinde de kullanılması ihtiyacından bahsetmektedir. Berktaş'a göre "Tekâmül" Köprülü'nün tarihi akışta temel aldığı "tip"tir.

Yazar, F. Köprülü'nün tarihçi annaliste, hikâyeci tarih, terkibi tarih tasnifi ile Barkan'ın Müşabehetlerin içtimaiyatçının meselesi olup tarihçi için lazım gelen nokta, zamana ve mekâna ait hususiyetlerdir görüşünü son olarak aktarmaktadır.

CHP ve Taşra 1930-1950 Akdeniz Bölgesi Cild 1

Cemil Koçak

İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2019, 771 sayfa, ISBN: 978-605-171-949-8.

A. Yavuz ERGUN*

Cemil Koçak'ın 2019 yılında Alfa Tarih yayınları tarafından basılan "*CHP ve Taşra 1930-1950*" isimli kitabın birinci cildi Akdeniz Bölgesi'ni konu alıyor. Yazar bir coğrafi bölgeyi bir cilt olarak yayınlarken diğer bölgeleri de ayrı bir cilt olarak yayınlayacağını sinyali veriyor.

Kitabı incelediğimizde ilk etapta başlığı ile içeriği arasındaki fark gözümüze çarpıyor. Başlığından ve arka kapak tanıtımından Akdeniz Bölgesi'nde yaşayan halkın durumu ve CHP ile ilişkisi hakkında bilgi edinmeyi umduğumuz bu çalışmada daha çok CHP müfettişlik raporlarını görüyoruz. Burada elbette müfettişlik raporlarında taşrayı anlatan bölümler de bulunmakta. Ancak raporları karşısına alıp buradaki parti içi çekişmelere kadar varan pek çok bilgiyi detaylı bir şekilde kitabına aktaran yazar, yaklaşık 750 sayfalık bir bilgi yığınının içerisine çekiyor bizi. Dolayısıyla Koçak'ın bu kitabı CHP ve taşrayı anlatmaktan ziyade CHP müfettişlik raporlarını aktaran bir çalışma olmuş. Yani kitabın arka yüzünde bahsedildiği gibi dönemin taşrasına ilişkin yetersizlikleri ortadan kaldıran tatmin edici bilgiler içermiyor. Oysaki raporlarda yoruma açık pek çok nokta bulunduğu gibi bu raporlardan edinilen bilgilerin yerel basın ile de desteklenmesi gerekirdi. Ancak bahsettiğimiz üzere CHP müfettişlik

* Uzm., Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Tarih Doktora Programı Öğrencisi,
posta.yavuzergun@gmail.com

raporlarını kaynak olarak önüne koyan yazar, bu raporlarda yazılanları yorumlamadan bize aktarmakla yetinmiş. Bu konudaki eleştirimizi somut bir veri ile örneklendirelim. Sayfa 245'te yazar Alanya Halkevi hakkında Müfettiş Adnan Ertekin'in (Menderes) 1935 yılındaki müfettişlik raporuna göre belirttiği durumdan bahsediyor. Bir sonraki paragrafta ise bir anda garip bir şekilde 1935 yılından 1939 yılına atlıyor. Önceki paragrafta "*Halkevi binasının o yıl biteceği öngörülmüştü*" yazan Koçak, 1939 yılına geçtiği bir sonraki paragrafta sanki bu konudan ilk defa bahsediyormuş gibi "*Alanya'da Halkevi binâsı da, inşaat halinde olup, yakında bitmek üzereydi*" yazıyor. Yani muhtemelen farklı müfettişlerin aktarmış olduğu bu iki bilgiyi¹ bir mantık süzgecinden geçirip yorumlayarak "*1935 yılında biteceği öngörülen Alanya Halkevi binasının 1939 yılına gelindiğinde inşaatı hala devam ediyordu*" cümlesini ortaya çıkaramıyor. Buradan anlıyoruz ki Koçak, müfettişlik raporunda gördüklerini yorumlamaksızın kitabına aktarmış.

Çalıştığı konuyla ilgili kendinden önce yapılan çalışmalardan bahsetmekten hoşlanmadığını gördüğümüz yazarın, söz konusu kendi çalışmaları olduğunda dipnotlarında bahsetmekte tereddüt göstermediği de gözümüze çarpan diğer konular arasında. Bir örnek verelim: Sayfa 189'da müfettişlik raporundan görmüş olduğu çarşaf ve peçe yasağı meselesine değinen yazar, dipnotta Hakkı Uyar'ın 1996 yılında Toplumsal Tarih dergisinde yayınlanan "*Çarşaf, Peçe Ve Kafes Üzerine Bazı Notlar*" isimli bilimsel çalışmasına yer vermek yerine kendisinin Star gazetesinde 2013 yılında yazmış olduğu ve bilgilerin nereden geldiği belli olmayan kaynakçasız köşe yazısını paylaşmış. Diyelim ki Koçak, köşe yazısında bilimsel bir nitelik taşımamasını gerekçe göstererek kaynakça kullanmadı. Bu durumda *bilimsel çalışma* olarak nitelendirdiği yaklaşık 750 sayfalık bu kitabında kaynakça olmaması kabul edilebilir bir durum olabilir mi? Ancak garabetler bununla kalmıyor. Aşağıda tabiri caiz ise neresinden tutsak elimizde kalan facialardan çok kısa bölümler verelim.

Öncelikle dipnot yazım usulüne değinmek gerekir: Kısaca bu usulün felsefesi okuyucuyu yazarın kaynağına en rahat yoldan ulaştırmaktır. Dipnotuna ve çalışmasına güvenen yazar başta bu amacı güder. Örneğin yazmış olduğu bir metni herhangi bir arşiv belgesinden almışsa ve bu belgeyi diğer sayfalarda da kullanıyorsa belgenin numarasını her dipnotta belirtir. Böylece okuyucunun/araştırmacının o belgeye ulaşımını kolaylaştırır. Eğer yazar paragrafta yazdığı bilgiyi bir başkasının çalışmasından almışsa bunu da ilk dipnotta ayrıntılı olarak belirtir. (Örnek: Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi - Büyük Devletler ve Türkiye, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.275.) Şayet bu kişinin kaynağına tekrar başvuracaksa bunu dipnotta kısaltarak belirtir. (Kuruç, s. 471.) Yazarın birden fazla çalışmasına dipnotlarda yer verilmişse bu da bir anahtar kelime yoluyla belirtilir. (Örnek: Uyar, Tek Parti, s.335.)

¹ Son paragrafta kaynak belirtilmemiş olsa da bu iki paragrafın farklı müfettişlerin kaleminden çıktığı bellidir. Ayrıca Müfettiş Adnan Ertekin'in (Menderes) 1939 yılında Antalya bölgesinde teftişi olmamıştır. Bkz. A.Yavuz Ergun, CHP'li Menderes (1931-1945), 1.basım, Boyut Yayınları, İstanbul, 2017, s.67, 120.

Bu konuda age. (adı geçen eser), agm. (adı geçen makale), agb. (adı geçen belge) gibi kısaltma yollarına başvuran yazarlar da bulunmakta olsa da okuyucuyu/araştırmacıyı kaynağa en kolay yoldan ulaştırmayı hedefleyen yöntem yukarıda bahsedildiği şekildedir. Ancak Koçak'ın yöntemi bunların hepsini bir kenara koyduğumuzda *sıra dışı* olarak adlandırılabilir. Bu yöntemin amacının ise okuyucunun/araştırmacının dipnottaki kaynağa ulaşmasını mümkün olduğunca zorlaştırmak olduğu her halinden belli. Konuyla ilgili bazı örnekler verelim. Sayfa 277'deki 1 numaralı dipnota bakıyoruz. *"Altıncı bölümün beşinci dipnotuna bakılmalıdır. Ayrıca, Adana bölümüne de bakılmalıdır"* yazıyor. Yazar her bölümde dipnot numarasını baştan başlatmış olduğu için başlıyoruz geriye doğru sarmaya. Önce altıncı bölümü buluyoruz. Oradan tekrar ileri doğru sarıp sonunda 5 numaralı dipnotu buluyoruz. Tam *"evet sonunda buldum"* dediğiniz esnada altıncı bölümün beşinci dipnotundaki sevincinizi kursağınıza tıkayan o cümleyi görüyorsunuz: *"İkinci bölümün ikinci dipnotuna bakılmalıdır. Ayrıca, Adana bölümüne de bakılmalıdır."* Hani gideceğiniz yere sizi dolandırarak götüren taksinin içinde olma hissi vardır ya. İşte yazarımız sağ olsun bizi böyle duygu fırtınalarının içine sokmayı ihmal etmiyor. Neyse yine de araştırma hevesiyle ses etmeyip ilgili bölüme bakıyorsunuz. Ancak sonuç yine hüsrana. İkinci bölümdeki ikinci dipnotta şöyle yazıyor: *"Bu konuda Adana bölümüne de bakılmalıdır"* Yani taksici bizi dolaştırıp yine aldığı yere geri getirip bıraktı. Üstüne parasını da aldı. Hadi geçmiş olsun... Sayfa 307'de 32 numaralı dipnota bakıyoruz. *"Yirmi dokuzuncu dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. Bu defa aynı bölümde sadece geriye doğru gidecek olmanın mutluluğuyla sayfaları geriye doğru çeviriyoruz. 29. dipnotta bir belge numarası var. Bu belge numarası verildikten sonra da *"Yirmi dördüncü dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. Bu durumda söz konusu belgeye mi bakmamız gerekiyor, yoksa 24 numaralı dipnota mı? Biz yine de merakla sayfaları geriye doğru çevirmeye devam ediyoruz. 24. dipnota ulaştığımızda tam 13 tane kaynak yazıyor. "Acaba hangisi 32. dipnotla ilgili kaynak?" diye düşünürken *"Yirmi ikinci dipnota bakılmalıdır"* ibaresiyle karşılaştığınızda karmakarışık duygular içerisindeyiz. Evet, doğru tahmin ettiniz 22 numaralı dipnotta da iş bitmiyor. Yine bir arşiv belgesi numarası verildikten sonra *"Yirmi birinci dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. Hayır, şaşırmanın orada da bir arşiv belgesi numarası verildikten sonra *"yirminci dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. Yirminci dipnotta kaşınıza bir belge çıkıyor. 32'den 21'e yapılan yolculuğun verdiği dayanılmaz hafiflikle *"dipnot 21'deki belge acaba dipnot 32'de aradığım belge mi"* diye başlıyorsunuz düşünmeye... Kitabın değişik fonksiyonları da bulunuyor. Yazar okuyucuyu tarihin derinliklerinde(?) yolculuk ettirmekle kalmıyor, aynı zamanda okuyucuya sabır sınırı ölçümü hizmeti de veriyor. Örneğin aşağıdaki dipnot rezaletine bakarsanız buradan öfke kontrolünüzü ölçebilirsiniz: Sayfa 246'da 5 numaralı dipnotta *"Birinci bölümün altmışıncı dipnotuna bakılmalıdır"* yazıyor. Birinci bölümdeki 60 numaralı dipnota baktığımızda *"Elli yedinci dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. 57 numaralı dipnota baktığımızda *"Bir önceki dipnota bakılmalıdır."* yazıyor. Bir önceki dipnot olan 56 numaralı dipnota baktığımızda *"Elli birinci dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. 51 numaralı dipnota baktığımızda *"Ellinci dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. 50 numaralı dipnota baktığımızda *"Kırk dokuzuncu dipnota bakılmalıdır"* yazıyor. 49 numaralı dipnota bakıldığında *"Kırk*

yedinci dipnota bakılmalıdır” yazıyor. 47 numaralı dipnota bakıldığında “*Kırk altıncı dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 46 numaralı dipnota bakıldığında “*Kırk beşinci dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 45 numaralı dipnota bakıldığında “*Kırkıncı dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 40 numaralı dipnota bakıldığında “*Otuz yedinci dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 37 numaralı dipnota bakıldığında “*Otuz dördüncü dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 34 numaralı dipnota bakıldığında “*Otuz birinci dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. 31 numaralı dipnota bakıldığında ise “*Adana bölümünün elli yedinci, yüz ikinci ve yüz yirmi sekizinci dipnotlarına bakılmalıdır*” yazıyor. Sizinle bu denli dalga geçmekten büyük bir keyif alan yazarın aktardığımız son dipnotunu da okuduktan sonra hala kitabı parçalara ayırıp çöpe atmadıysanız tebrikler! Muhtemelen sizde bir keşişin sabrından fazlası var... Konuyla ilgili bir başka sabır sınavı dipnot labirenti de sayfa 189’daki 26 numaralı dipnot ile başlıyor: “*Isparta bölümünün birinci bölümünün on beşinci dipnotuna bakılmalıdır*” yazıyor. Artık garipsemediğimiz için önce kitabın içindekiler kısmına bakıp ilgili bölümü bulup oradan 15 numaralı dipnota gidiyoruz. 15 numaralı dipnotta “*Dördüncü dipnota bakılmalıdır*” yazıyor. Yine şaşırıyor ve geriye doğru giderek 4 numaralı dipnota bakıyoruz. Bakmamızla birlikte gördüklerimiz sonucu kelimeler düğümleniyor. Sözcükler kifayetsiz kalıyor: “*On beşinci dipnota bakılmalıdır*” Artık saatlerce 4 ve 15 numaralı dipnotlar arasında gidip gelerek sonsuzluk hissi yaşayabilirsiniz... Yazarın kendine has orijinal dipnot yöntemleri bununla da sınırlı değil. Dipnotlarında konuyla ilgili kendisinden önce yapılmış diğer çalışmaların pek çoğunu görmezden gelen yazar, Koçak soyadlı dipnotlarına ayrıcalık tanımayı ihmal etmiyor. Öyle ki sadece sayfa 167 ve 171 arasındaki 4 sayfada kendi çalışması olan “*Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*” isimli çalışmasını dipnotlarda 9 defa kalın puntolarla ve hem de kısaltma yapmadan adeta gözümüzün içine sokuyor. Bir tarafta bir belge numarası almak için bizi sayfadan sayfaya yolculuk ettiren Koçak, konu kendi çalışmasına atıf yapmaya gelince kısaltma yapmayı dahi kendisine yapılmış bir hakaret olarak görüyor.

Koçak’ın alıntı metinleri de hayli problemlidir. Kurala göre alıntı yapılan metnin aynen aktarılması gerekir. Alıntı metnindeki bir kelime hatalı yazılmış olsa dahi bu hata alıntı yapılırken düzeltilmez. Gerekirse yanlış şekliyle yazıldıktan sonra dipnota açıklama düşülerek doğrusu belirtilir. Koçak’ın neredeyse tüm alıntılarında bu kuralı hiçe saydığı gibi üzerine uydurma metinler de eklediği tespit edilmiştir. Önce kural ihlali ile ilgili örnek olarak sayfa 640’da Tarsus Halkevi hakkında yapmış olduğu alıntıyı belgenin orijinal metni ile karşılaştıralım:

Belgede yazan: “*Tarsusda “Halkevi” açılması çok faydalı olur.*”

Koçak’ın yazdığı: “*Halkevi açılması çok faydalı olur.*”

Belgede yazan: “*Az çok tamirle oldukça iyi bir Halkevi binası olacak binaları da vardır.*”

Koçak’ın yazdığı: “*Az çok tâmirle oldukça iyi bir Halkevi binâsı olacak binâları da vardır.*”

Belgede yazan: “*Para için başka menbağlarda sağlanabilir.*”

Koçak’ın yazdığı: “*Para için başka menbâlardan da sağlanabilir.*”

Belgede yazan: “İlçeyönkurulunun “Halkevi” açmağa niyet ve isteği yok olmadığını anlamadım.”

Koçak’ın yazdığı: “İlçe yönkurulunun Halkevi açmaya niyet ve isteği yok; olmadığını anladım.”

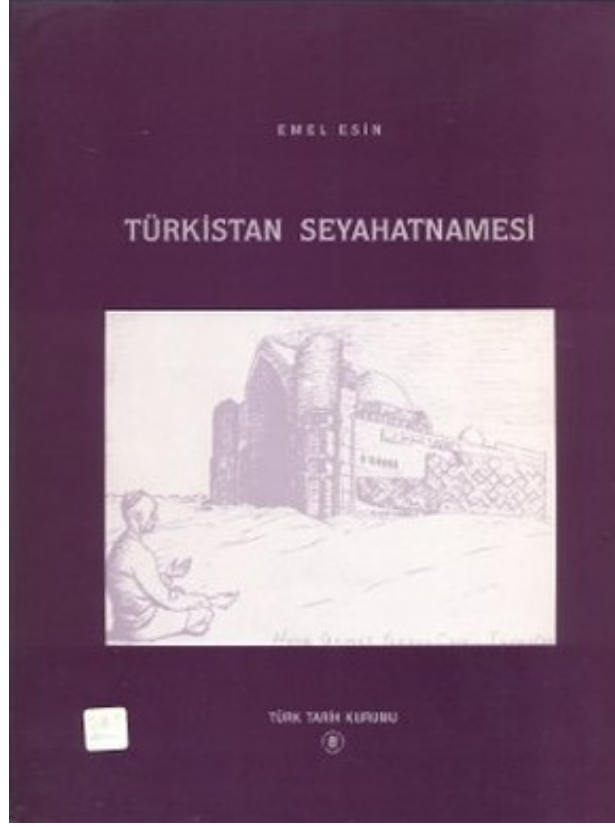
Görüldüğü gibi Koçak burada orijinal metinden alıntı yapmış gibi göstermesine rağmen metni - bazı yerlerde cümlenin anlamını da değiştirecek şekilde- kendi yorumuna göre değiştirmiş. Bunlar elbette tarihçi olan bir kimsenin yapmayacağı hatalar olsa da en azından paragrafın genelindeki anlam bütünlüğü değişmemiş. Ancak bir de uydurma alıntılar var ki bunun ne ile ilişkilendirileceğini bilemiyoruz. Sayfa 245. Burada Antalya Halkevi anlatılıyor. Koçak, Adnan Ertekin’in (Menderes) kaleminden şu cümlelerin çıktığını alıntı şeklinde belirtmiş: “Antalya Halkevi’nin kayda değer bir faaliyeti bulunmuyordu. “Büyük salonları, muntazam odaları” vardı; fakat “talebeden başka gelen yok”tu. “Talebe de, pinpon oynamaya geliyor”du.”

Alıntı metnin kaynağı dipnotta BCA 490.01/724.479.1 numaralı belge olarak gösterilmiş. Ancak belgeyi karşımıza alıp baktığımızda Antalya Halkevi ile ilgili böyle bir ibare bulunmuyor. Şimdi gerçekte Adnan Ertekin’in (Menderes) Antalya Halkevi ile ilgili kaleminden çıkan cümlelere bakalım: “Antalya Halkevi normal çalışma yolu üzerindedir. Belli zamanlarda genel sekreterliğimize verdikleri raporlar çalışma derecelerini aynen ve teferruatile gösterdiğundan sorgulara birkaç sözle cevap vermiş olacağım. Halkevi çalışmasıyla yönetim kurulunun ilgisi eyidir. Yapılmakta olan büyük Halkevi kurağının bitirilmesi için emeklerini ve paralarını bu yönde taksif etmişlerdir. (...) Halkevi yönkurulu çalışması normaldir. Komitelerin çalışmaları arzu edilir derecede değildir; sebebi de yersizlik ve parasızlıktır. Bu iki sebep Halkevi kurağının bitirilmesiyle ortadan kalkacaktır. (...) Açılan dersane ve kursların çalışmaları eyidir. Fakat ihtiyaç açılanların üstündedir.”

Görüldüğü gibi Müfettiş Adnan Ertekin (Menderes) Antalya Halkevi’nde Koçak’ın sözünü ettiği gibi büyük salonlardan ve muntazam odalardan bahsetmiyor, aksine parasızlık ve imkânsızlıklardan bahsediyor. Hatta bu imkânsızlıklara rağmen yapılan faaliyetleri ve bu faaliyetlere katılımın yoğun olması sebebiyle ihtiyacın daha fazla olduğundan dahi bahsediyor. Pinpon topunun ise paragrafa nereden karıştığını veya hangi hayal gücünün eseri olduğunu bilemiyoruz.

Kitabın tamamında kendine has dipnot garabetlerini devam ettiren Koçak, bazı yerlerde de aktardığı bilgileri hangi kaynaktan aldığını belirtmemiş. Örneğin 175. sayfada Antalya teftiş raporuna başlayan yazar, 194. sayfaya kadar pek çok alıntı metni yazmış ve bunların hiçbirinde kaynak belirtmemiş. Kullanmış olduğu müfettişlik raporunun belge numarasını sadece konuyla ilgili son sayfa olan 194. sayfada belirtmekle yetinmiş. Yani 194. sayfaya gelene kadar 19 sayfa boyunca kitaba serpiştirilen alıntılarının pek çoğunun ne kaynağı belli, ne de raporun kimin tarafından yazıldığı... Bu alıntılarının kaynağının 194 numaralı sayfada olduğunu bir süre araştırdığımız ve belgenin sureti elimizde olduğu için anlayabiliyoruz. Yazar buralarda kaynak

belirtmemesini bizim araştırma şevkimizi sınamak için de yapmış olabilir veya keyfi olmadığı için de kaynak belirtmemiş olabilir. Buraya kadar onca şey gördükten sonra sanırım şu yorumu yapabiliriz: “Söz konusu yazar Cemil Koçak ise her şey olabilir...”

Türkistan Seyahatnamesi

Emel Esin

Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, 68 Sayfa, ISBN: 975-16-0918-6

Zafer SARAÇ*

Her milletin kendi köklerini bulduğu, kendi milli kültürünün filizlendiği toprakları vardır. Geçmişin insana huzur veren bir yönü de milli benliğin husule geldiği bahsedilen topraklara erişmekle mümkündür. Bu erişim ilk anıları özlemle yâd edilen çocukluk dönemine kavuşmak gibidir. Çocukluğa olan özlem yaş ilerledikçe daha da artar. Çocukluğa dönmek mümkün değildir. Fakat çocukluğun o huzur veren iklimini yaşatan mekânı ziyaret etmek daha olasıdır. Böylelikle insan köklerine şahit olduğu gibi sılayı rahime de kavuşmuş olur. Benzetme üzerinden gidilirse Türklüğün ilk husule geldiği dünyaya kök saldıği toprakların bir kutsiyeti vardır. Türklük doğduğu mekânın içine hapsolmayıp insanlık tarihi boyunca tüm dünyaya yayılır. Türklük doğduğu tahmin edilen bugün adına Türkistan dediğimiz yerin çok uzağındaki coğrafyalarda hazin gurbetini yaşar. Bu yüzden gurbetten sılaya dönen, çocukluğun verdiği huşuyu yaşamak isteyen, ölmeden Türkistan'ı ziyaret eden her Türk geçmişin teskin edici

* Tarihçi, www.kitapsuuru.com sitesi Genel Yayın Yönetmeni, Telmih Dergisi Editörü.

huzurunu yaşar. Bu yazımızda bu huzuru yaşayan bir yüreğin izlenimlerini ele alan Türkistan Seyahatnamesi isimli eseri ele alınacaktır.

Seyahatnamenin yazarı Emel Esin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp, son çeyreğinde tamamladığı ömrünün (1914-1987) büyük bir kısmını Türklüğe ve Türk kültürüne hizmetle geçirmiştir. Babasının ve eşinin diplomatik görevlerine binaen uzun yıllarını yurtdışında yaşayan Esin, entelektüel kapasitesini sürekli arttırma temayülünde olmuştur. Avrupa'nın en önemli bilim mahfillerinde bulunmuş, Zeki Velidi Togan² ve Necati Lugal³, Herbert Jansky⁴ gibi alanının en önemli isimlerinden dersler almıştır⁵. Birikimini, ilerleyen yaşlarında kallavi eserleriyle ortaya koyan Esin'in ilk eseri bu yazımızda ele alacağımız Türkistan Seyahatnamesi'dir.

Seyahatname 1955 yılında Türkistan'a yapılan seyahate ilişkindir. İlk önce uçakla Moskova'dan Taşkent'e ulaşan Esin, sırasıyla Taşkent, Semerkant, Şehri Sebz, Buhara, Harezm, Türkistan gibi ismi Türk tarihinde sıkça zikredilen Türkistan havalisinin en önemli şehirlerini ziyaret etmiştir. Kara ve hava yoluyla eskiye nazaran daha rahat bir seyahat olanağı bulan Esin, izlenimlerini bu yüzden daha müsait şartlarda kaleme alma olanağı bulmuştur.

Eserde dikkat çeken en önemli husus, fiziksel yapısındaki farklılıkla kendisini göstermesidir. Günümüzde kolaylıkla göremeyeceğimiz ebatlara sahip olan eser, adeta büyük ve geniş sayfalı bir atlas boyutlarına sahiptir. Üstelik eserdeki tek farklılık bundan ibaret değildir. Eserin ilk baskısı 1959 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır. Bu nedenle dil ve içerik yönünden döneminin bilimsel anlayışını yansıtmaktadır. Misal giriş kısmı yerine mukaddime kelimesi kullanılmıştır. Yine başlı başına bir farklılık olarak eserin yarısını kaplayan Emel Esin'in izlenimlerini mükemmel bir şekilde yansıtan kendi çizimlerinin varlığı hiç şüphesiz ki esere eşsiz bir albeni katmıştır. Bu çizimlerin kuşe kâğıda basılması; okurun yüksek detaya matuf olmasının önünü açmıştır.

Eser kabaca iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm yukarıda belirtildiği gibi Mukaddime kısmıdır. Bu bölüm okuru konunun merkezine çeken, yazarın çalışma alanlarını yansıtan bir özellik göstermektedir. Genel olarak iyi hazırlanmış bu bölümde Türkistan Bölgesi'nin kültür ve sanat tarihi ana hatlarıyla anlatılırken, Orta Asya sanatının kronolojik gelişimi geçmiş dönemin siyasî yapıları üzerinden sunulmaktadır. Böylelikle Türkistan sanatının tarihi gelişiminin yıllar içindeki durumu daha net bir biçimde ortaya koyulmaktadır. Esasında yazarın kültür ve sanat tarihi orjinli bir uzmanlık alanının olması bu bölümü daha kalifiye bir statüye ulaştırmaktadır. Bu bölüm kısa bir özet gibi görülse de içerdiği zengin formasyonu kısa bir bakışla dahi kendisini göstermektedir. Türkistan havalisindeki sanat

²Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970) Türkolog, siyaset adamı, tarihçi. Gelmiş geçmiş en büyük Türk tarihçileri arasında gösterilir. Türklüğe hizmetle geçen ömründe çok kıymetli eserleri literatüre kazandırmıştır. (Tarihte Usul, Türkistan Tarihi, Umumi Türk Tarihine Giriş vb.) Detaylı bilgi için bkz. <https://www.turkocaklari.org.tr/iz-birakanlar/zeki-velidi-togan-3608> Erişim: 28.10.2019.

³Mehmet Necati Lugal (1881-1964) Arap ve Fars dilleri edebiyatları âlimi. Detaylı bilgi için bkz. Mihin Lugal, "Mehmet Necati Lugal", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 27, İstanbul, 2003, s. 218-219.

⁴Herbert Jansky (1898-1981) Avusturyalı Türkolog, yazar ve bilim adamı. Detaylı bilgi için bkz. Nuri Yüce, "Herbert Jansky", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 23, İstanbul, 2001, s. 569-570.

⁵Detaylı bilgi için Ahmet Özel, "Emel Esin", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 380-382.

eserlerinin düşündürdükleri tarihi bir tez hüviyetinde derin tespitlere dönüşerek, detaylandırılmaktadır. Üstelik bu bölümün yazarın ihtisas alanına ek olarak kısa ve öz olarak yaftalanabilecek bir siyasî tarih anlatısını barındırdığını da belirtmek gerekir.

Eserin ikinci bölümü ise seyahate ayrılmıştır. Esin bir sanat tarihçisinin özelliklerine binaen anlatısında gözlem ve tasvirlerle önemli bir yer ayırmıştır. Anlatılan her mekân adeta bir romancı gibi detaylandırılarak, okurun tahayyülünde canlandırılmıştır. Günlük tarzı girişlerle yaşanan olaylar, karşılaşılan durumlar izah edilmekle birlikte, tarihi eserin ilk önce geçmişi hakkında bilgi verilmiş, sonrasında en ince ayrıntılarına varıncaya kadar fiziksel hatları kelimelerle çizilmiştir. Bununla beraber şayet tarihi yapı üzerinde Arapça veya Farsça bir yazı mevcut ise bu yazının orijinal dildeki karşılığı ile beraber Türkçe tercümesi de verilmiştir.

Eser her ne kadar devrinin dil ve şekil özelliklerini göstermiş olsa da akademik bir perspektifle temayüz ettiğine şüphe yoktur. Dilinin bazen ağdalı kabul edildiği yerler dikkate alınmaz ise gayet güzel bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Özellikle Türkistan sanatı için yapılacak çalışmalara kaynak görevi göreceğini tahmin etmek güç değildir. Kolaylıkla kaynak mesabesine yükseltilebilecek eserin, sağlam bir kaynakçadan beslendiği de gözden kaçmaz.

Eser netice itibarıyla modern bir seyahatname özeliği göstermektedir. Geçmiş yüzyıldaki seyahatnamelerin aksine, ilmî kaygıyla akademik bir gezinin raporu şeklinde neşet etmiştir. Bu yüzden diğer seyahatnamelerde görülen siyasî ve dinî kökenli yorumların etkisinden uzaktır. Anlatılan her mekânda sanat ve tarih anlayışı adeta bir turnusol kâğıdı olarak kullanılmıştır. Tarihi bilgi ve sanatsal yorumla zenginleşen metin bu nedenle ilmî çerçevenin dışına çıkan anlatımlardan azami ölçüde uzak tutulmuştur. Yazarın bu anlayışının kabul edilebilir bir sükût olduğuna şüphe yoktur. Bunun tek istisnası Esin bazen bölge halkıyla yaşadığı diyalogları satırlarına taşımıştır. Örneğin;” ...ikincisi bana sordu:” *Sen nerelisin? “Türk’üm” dedim. Bu sözleri söylerken, bana sual sorana değil, arkadaşına bakıyordum. O elini göğsüne koymuş, başını selam verir gibi eğerek, “biz de Türk’üz” dedi. Bu kullandığı tabir acayıptı, zira Orta Asya’da bilhassa halk arasında bugün, Türk tabiri kullanılmaz. Kazak, Özbek, vb. gibi mevzii isimler duyulur.*” Yine benzer şekilde seyahatnamenin günlük şeklinde bir hatıratı andıran yerlerini ilmî bakış açısının dışında konumlandırmak gerekir.

Sonuçta Emel Esin’in bu yetkin eseri, sunduğu bilimsel kompozisyonla oldukça ilgi çekicidir. Günümüzde yazılan seyahat yazılarının ilmî birikimden uzaklaştığı hatta sadece kuru hatırat ve yapay gözlem seviyesinde kaldığı malumdur. Oysaki sadece gözlemler yeterli bir anlatım sağlamaz. Hele günümüzde görsel malzeme açısından zengin bir konumda olduğumuz gerçeği aşıkârken... Artık her türlü sanatsal yapıya ait görsellere teknoloji sayesinde fazla uzak değiliz. Ama ilmin şekillendirdiği sanatsal yorumlara ancak kitaplar vasıtasıyla ulaşılabilir. Emel Esin tarihi köklerimizimizin olduğu Türkistan’ı bize sanat anlayışı yönünden eşsiz bir izahla sunar. Hatta bu da yetmez, devrin şartlarına rağmen kendi çizimleriyle renklendirir. Bugün basit bir gözlemlerle meftun olduğumuz güçlü mazimizin sanat birikimi ancak bilimsel kavrayışla ait olduğu değeri yansıtabilir. Esin bu eseriyle geçmişe kıymet

kazandırmayı gösterir. Tarihimiz kadrini bilene bütün cevherlerini sunar. Tarihimizi sarraf gibi değerlendirmek, sadece bakıp geçmekle yetinmemek adına Esin gibi kıymetli tarihçilerimizin eserlerini okumak ödevdir.

20. Yüzyılda Köylü Savaşları

Eric R. Wolf, Çev. Cem Somel

İstanbul, İletişim Yayınevi, 2019, 334 Sayfa, İSBN: 13-9789750527197

Şevval SEVİMLİ*

R. Wolf 1923 yılında doğmuş Marksist bir antropologdur. Çalışmalarını genellikle Köylüler ve Latin Amerika üzerine yapmıştır. Wolf, Marksist düşünceyi antropolojinin içine taşımayı denemiştir. Bir antropolog olarak Wolf, eserinde köylü ve köylülük kavramları hakkında konuşup, toplumdaki yerlerini ve etkilerini, bazen bir müttefikken bazen de bir engel olarak görülmelerini tartışmıştır. Bu eserini ‘‘Peasant Wars of the Twentieth Century’’ adıyla 1969 yılında kaleme aldıysa da Türkçeye Ağustos 2019 yılında çevrilmiştir. Köylülüğün imkân, sınır ve etkilerini tartışır. Eserinin önsözünde bir antropoloğun neden ve niçin bu konuyu ele alabileceği hakkında sorular sorar ve bunların cevaplarını verir. Köylülüğün bir takım tanım ve kriterlere giremeyeceğini söyler. Ve bu konulara da ciddi katkı ve kaynak sağlamaktadır. Köylülerin de kendi aralarında ekçiler, toprak sahipleri, zenginler, fakirler gibi sınıflandırıldığından bahseder. Antropoloğun köylü ile onun mensup olduğu büyük toplum arasında aracı olan grupların önemini farkında olduğunu söyler ve kitapta ki ağırlıklı konu da budur.

Kitap Meksika, Rusya, Çin, Vietnam, Cezayir, Küba ve sonuç kısmıyla birlikte yedi kısımdan oluşmaktadır. Bu altı ülkeden verdiği örnekler köylülerin toplumdaki yerini ve etkilerini değerlendirmektedir. Eserdeki incelemeler ikinci el kaynaklardan inşa edilmiştir. Wolf, yararlanan

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi,

kaynakların pek azının antropolog gözüyle incelendiğini söylemektedir. Asıl amacının altı isyana ve devrime köylülerin katılımını bütünleşik bir anlatımla sunmak olduğunu söylemektedir. İncelenen tüm olaylar 20.yüzyıldan alınmıştır.

Bu olaylarla geçmişi ana hatlarıyla sunmaya ve bilgi vermeye çalışmıştır. Günümüzü şekillendiren somut bir deneyim olarak eserini sunmaktadır. İncelenen altı örnekte de tarihsel deneyim, önemli büyük bir kültürel sistemin (ekonomi, toplum, devlet, ideoloji), yani Kuzey Atlantik kapitalizminin dünyaya yayılmasının bugüne kalan tortusu olduğunu belirtiyor Wolf.

Eric Wolf'un isyanlarla birlikte kapitalist sistemi gayet iyi işlediğini düşünüyorum. Kapitalizmi “*Kapitalizm iktidarı saran kabuğu eriten güçlü bir çözücüdür.*” diyerek tanımlıyor. Kapitalizm örf ve adetlerin kabuğunu kırmıştır. İnsanları alışık olduğu çevreden kopararak, aileye ve komşulara toplumsal yükün bağından kopmuş iktisadi faillere dönüştürdüğünü de ekliyor. Kapitalist merkez ile kapitalizm öncesinde olan veya kapitalist olmayan çevre arasındaki temas iktisadi bir karşılaşmadan ibaret değil; geniş kapsamda kültürel bir karşılaşmaydı. Kapitalizm ve üzerine kurulan yeni iktisadi düzenden önce kısa ve uzun vadede toplumsal denge köylünün artığının hükümdara aktarılması ile ekiciye sağlanan asgari güvencenin dengesi üzerine oturmuş. Kapitalist piyasa ilkesinin yayılması aynı zamanda insanların bundan korunmak için çareler aramaya sevk etti. Örneklere bakıldığında toprağın kapitalist bir piyasada metaya dönüşmesi için önce toplumsal bağlarından koparılması gerektiğini söylüyor. Bu ya toprağın asli sakinlerinin zorla toprak kaynaklarından mahrum bırakılmasıyla ya da yeni arazilere toplumsal adet yükümleri olmayan sakinler yerleştirilmekle yapılabilirdi.

Bu isyanların sebeplerinden birisi de toprakların işgal edilmesiydi. Kapitalizmin ilerlemesi başka bir sonuç daha verdi. Bir iktidar krizi yaşanmaya başladı. Örneğin Meksika olaylarında İspanya sömürgelerinden bahsedilmekteydi. Sömürüyü kapitalizm inşa etmediğini ve kapitalizm yayıldığı her yerde, eskiden beri köylü emeğinin ürünü üzerine oturan toplumsal ve kültürel sistemlerle karşılaştığını belirtiyor. Kapitalizmin insanı bir iktisadi fail olarak özgürleştirdiğini ama somut özgürleşme sürecinin insanların sıkıntı ve ıstıraplarını arttırdığını özellikle belirtiyor.

Toprak alınıp satılmak üzere yaratılmamıştır, doğal çevrenin bir ürünüdür. Toprak Meksikalı bir yerlinin, Vietnam ve Rus köylüsünün cemaat olmasının bir vasfıydı. Çinliler içinde toprak bir ata yadigârıydı. Üretim sürecinin toprak, insan mesaisi, gibi ezeli öğeleri her toplumda piyasa toplumundaki kadar somut bir şekilde birbirinden ayrılmamış, bu tür toplumlara yön veren şeyin toprağın, emeğin ve servetin meta olduğu; yani kullanmak üzere üretilmeyip satmak üzere üretilen mallar olduğunu söylüyor yazar.

Tarih köylü isyanlarıyla doludur. Wolf da bu konuyu bir antropolog özüyle okuyucusuna köylülerin durumunu ve aracı olanları aktarıyor. Köylü geçmişte kendisine asgari geçim temin eden istikrarlı kaynak bileşimini keşfetmiş. İşin yükünün köylüyü ezdiğini: hayatı yıllık bir rutine ve gelecek yılın planlanmasına ayırdığını söylüyor.

Yazar köylüyü kuşatma, köylünün düzenini bozma, köylüyü zorla uzaklaştırma süreçlerinin tuhaf şekilde nüfus artışında bir yükselmeye denk geldiğini belirtmektedir. Nüfus artışında hızlanma, önemli bir ölçüde bizatihi köylünün dengesini bozan ticari faaliyet artışının bir yan etkisi olarak kabul görmüştü. Amerika kıtasında bulunun yeni gıdalar artan nüfusu asgari oranda beslenmesine imkân vermiş ve iletişimin artması yiyecek maddelerinin fazla olduğu yerlerden eksik olan yerlere taşınarak satışına olanak sağlamıştı. Bu sırada sağlık hizmetlerinin iyileşmesi ölüm oranlarını da düşürmüştü. Nüfus arttıkça da toprak yetmemeye başladı. Bu da baskılara neden oluyordu. Bu süreçler bazı gruplarda olumlu tepkiler duyarken, başka gruplarda savunmacı tepkilerine yol açardı. Bu süreç toplumun tüm sahalarında, tüm yörelerinde aynı hızla ilerlemez. Ülkenin bazı bölgeleri geleneklere saplanmış kalırken, başka bölgeler tümünden değişir. Wolf eskinin henüz yenilmeyip hala yeniye karşı çıktığını yeni ise henüz zafer kazanmış sayılmadığını söyler. Ve değişimin sebep olduğu yaraların hala açık ve narin olduğunu da ekler. Ne kadar soylu olunursa olunsun iktisadi faillere devletin aleyhine karşılıklı menfaat alışverişine girip iş birliği yapmadıkları takdirde güçlerinin azalacağını belirtiyor.

Bu durum ise köylüler için biraz daha faklı hal alıyordu. Köylüler aksiliklerin piyasanın ürettiği mahsulü etkilemesi durumlarında, toprağı kullanma imkânı sayesinde geçimlik üretime geri dönebilir. Köylünün düzeni bozulduğunda geniş aile bağları ve cemaat içi yardımlaşmayla sarsıntıyı hafifletebilir. Bir köylü aynı zamanda hem mülk sahibi hem kiracı hem ortakçı hem mevsimlik işçi olabilirdi. Zengin, fakir ve Orta köylü olarak 3 tip köylü vardı. Wolf orta köylülüğü, işleyecek kendi toprağı güvende olan ve bunu aile fertleriyle işleyen köylü olarak tanımlamaktadır. Zengin köylü için ise köyde iktidar alanın, köyün dışındaki iktidar alanlarının devamına bağlı olduğunu söylüyor. Köylülük içinde içeride baskı gücü olan kesim, toprak sahibi ‘orta köylüler’ ve ağaların iktidar alanının dışında ücra bölgelerde yaşayan köylülerdir. Geçiminde tamamen veya büyük ölçüde büyük ölçüde bir toprak ağasına bağımlı olan yoksul köylünün veya topraksız köylünün taktik gücü yoktu.

Zengin köylülerin ise isyan yolunu tutması muhtemel değildi. Orta köylünün ise bizzat geleneklerine bağı kalma çabası onu devrimci kıldığını söyler. Kitapta devrimlerin orta köylülerden başladığını görüyoruz. Nüfus artışının; rakip toprak ağalarının toprak gaspı, otlak, orman ve su kaynakları kullanma hakkında kayıplar; fiyatların azalıp piyasada şartların bozulması, faiz ödemeleri ve hacizler orta köylüyü devamlı tehdit ettiğini söylemektedir. Yoksul köylü ve topraksız köylü şehre göç ettiğinde, fabrikaya girdiğinde, genellikle toprakla bağıını koparır. Kitabın bir kısmında orta köylünün tarlasının başında kalıp kente çalışmaya çocuklarını gönderdiğini; ailenin bir kısmının da tarımda iken diğer kısmın kentlerin eğitiminden geçtiğini söylüyor Germaine Tillion. Antropolog ve köy sosyologlarına göre köylü geleneklerini sürdüren köylülerdir. Köyde toplumsal düzeni yıkmakta en etkili olan, muhafazakâr tabakaymış. Yazarın en önemli hipotezi bir iktidar alanı içinde kısıtlanmayan orta köylülerin ve fakir özgür köylülerin köylü isyanlarında esas gruplar olduğudur. Bu devrim etkilenmeyenlerin bir sebebi de devletin kontrol merkezinden nispeten uzak olmaları olduğunu söylemiştir. Bir köylü devrimini ihtimal

dâhiline sokan, köylünün onu kuşatan iktidarla ilişkisidir. Yazar eserinde her şeyi bu verdiği 6 örnek üzerinden desteklemiştir.

Marksistler öteden beri köylülerin dışarıdan önderlik olmaksızın devrim yapamayacağını ileri sürer ve örneklerde bunu destekler niteliktedir. Köylünün ütopyasının, vergi tahsildarlarından, işçi toplayan elçilerden, büyük toprak ağalarından, devlet memurlarından azat özgür bir köy olduğunu söylüyor. Köylü yönetmeyip yönetildiği için devletin işleyişine aşına değillerdir ve köylüler açısından devlet kötüdür, şerdir. Köylü isyanları geçmişte de yerel sorunlara basit tepkilerden ibaret değildi. 20. Yüzyılda ise hiç değildi.

Olaylara bakınca toprak ve özgürlük için ayaklananların sadece köylülerden ibaret olmadığını görmekteyiz. Yazar söylediği sebeplerden herhangi birinin etkisiyle bir köylü isyanı patlak verdiğinde, bilinçli niyeti bu olmasa dahi bütün toplumu yıkılma noktasına getirebileceğini söylüyor.

İsyan böylece devrime, toplum yapısını bütünüyle dönüştürmeyi hedefleyen kitle hareketine dönüşür. Köylü dünyada olması gereken düzen ile dünyevi hayatın kargaşalı gerçekliği arasında kalır. Yazar bu isyanları tek bir açıdan ele almayı siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan da ele almıştır. Hiçbir kültürel sistem durağan değildir. Savaş bittiğinde toplumun ve köylülerin değişime uğradığını söyler Wolf. Acıklı ve umutlulardır.

Bu esreden çıkarılacak sonuçlardan biri de haksızlıklara son vermek için köylüler başkaldırır; ancak isyan ettikleri adaletsizlikler büyük toplumsal çözümlerin yerel tecellileridir. Yazar kitapta anlatmak istediklerini gayet iyi örneklerle anlatmış. Söylediği her şeyi verdiği bu altı örnekler desteklemiş ve açıklamıştır.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
 - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
 - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
 - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
 - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 6 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2020• e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR BAŞYARDIMCISI/Chief Assistant Editor
Eyüp BULUT

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV
MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com